

Засновано в жовтні 1996 р. Виходить чотири рази на рік

Засновники: Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, Інститут обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України

Журнал включено БАН України до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (бюлетень БАН № 5'2010 р., постанова президії БАН України від 14 квітня 2010 р. №1-05.3)

Рекомендовано вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 7 від 02.07.2015 р.)

Редакційна рада: І. Д. Бех, В. В. Камишин, О. В. Сухомлинська

Редакційна колегія: В. В. Рагозіна (голова), С. В. Коновець, Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська, Т. Є. Федорченко, Ж. Н. Шайгозова, О. Л. Шевнюк, Л. В. Школяр, М. І. Чембержі

Art & Education № 3 (77)'2015

Зміст

Contents

Миропольська Н.	Естетико-виховні технології: теоретичні передумови дослідження	2	Myropolska N.	Aesthetic and educational technologies: Theoretical precondition of the research	2
Шевнюк О.	Взаємодія творчих і методичних інновацій як концептуальна основа системи підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва	8	Shevniuk O.	Interaction between the creative and methodical innovation as a conceptual foundation of training of the fine arts teachers	8
Рева В.	Музика в контексті соціальної практики особистості	12	Reva V.	Music in the context of social practices of the personality	12
Григор'єва В.	Розвиток творчого мислення молодших школярів	16	Hryhorieva V.	Development of creative thinking of primary schoolchildren	16
Божок Т.	Формування патріотизму як особистісного ресурсу учнів засобами музичного мистецтва	19	Bozhok T.	Formation of patriotism as a personal resource of students by means of music	19
Шерстинюк Л.	Викладання пейзажу акварельною технікою в початковій школі	26	Sherstyniuk L.	Teaching of watercolor landscape painting in the primary school	26
Корнієнко А.	Методика викладання декоративно-ужиткового мистецтва в позашкільних навчальних закладах	39	Kornienko A.	Methods of work in the hobby groups of decorative and applied art in the out-of-school educational institutions	39
Кайдановська О.	Методика вивчення кольору в образотворчій підготовці майбутніх архітекторів	43	Kaidanovska O.	Methods of studying of color in fine art training of the future architects	43
Ничкало С.	Ювілейні дати 2015 року	48	Nychkalo S.	Jubilee 2015	48
Гонтова Л.	Технологія формування соціокультурної компетентності учнів на уроках історії художньої культури	49	Hontova L.	Technology of formation of socio-cultural competence of students at artistic culture lessons	49
Prosina O.	Development of leadership skills by means of art in the out-of-school educational institutions	53	Prosina O.	Development of leadership skills by means of art in the out-of-school educational institutions	53
Отич О.	Естетичні та етичні засади педагогіки добра академіка Івана Зязюна	57	Otych O.	Aesthetic and ethical principles of academician Ivan Ziazun's pedagogy of goodness	57
Яківчук Г.	Особистість – педагог – учений	59	Yakivchuk H.	Personality – a teacher – a scientist	59
	Анотації	60		Annotation	62
ДО НОТНОГО ЗОШИТА		29–36	TO MUSIC NOTE-BOOK		29–36

Миропольська Наталія Євгенівна,
доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник
Інституту проблем виховання НАПН України, м.Київ

ЕСТЕТИКО-ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті подано роздуми щодо естетико-виховних технологій та їх запровадження в загальноосвітній школі в позаурочній роботі. Вони базуються на ідеї розвивального нарощування І. Бека, яке у статті трактується як онтогенетичний процес набуття і збереження ціннісних компонентів творів мистецтв із подальшим переходом у більш досконалий і якісний за ступенем освіченості й культури особистісний стан учнів, здатних відгукуватись на багатовимірність реального життя.

Ключові слова: естетико-виховні технології, основна школа, критерії естетичної вихованості, внутрішньо вмотивована активність учня.

Притаманна нашому часу динаміка технологічних і соціальних змін вимагає від людини вмінь швидко адаптуватися до них, шукати шляхи розв'язання завдань у будь-яких нестандартних ситуаціях, вдосконалюватися на основі самостійного набуття знань, знаходити внутрішній потенціал з метою гармонійної адаптації до світу.

Стрімкий технологічний процес сучасного суспільства зумовлює впровадження технологічного підходу в освітню сферу й технологізацію всіх ланок педагогічного процесу, зокрема й виховної. Активна розробка питань використання педагогічних технологій у вихованні дітей та молоді наприкінці ХХ ст. сприяла введенню до наукового обігу поняття «технології виховання», що означає систему теоретично обґрунтованих і відібраних практикою способів, прийомів та послідовних гуманістично спрямованих процедур виховної діяльності, які, впливаючи на особистість вихованців, мають забезпечувати підвищення рівня їхньої вихованості.

Це завдання знайшло відображення в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір, Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Комплексній програмі художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних закладах, Державному стандарті освіти, Наказі МОНМС України № 1243 від 31.10.2011 «Про основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України», в основних положеннях Проекту Національної стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 рр. та в інших нормативних документах.

Водночас, реалізація стратегічних освітньо-виховних завдань гальмується низьким рівнем використання тех-

нологій у школі, що пояснюється багатьма причинами, серед яких основні пов'язані з відсутністю конкретного опису суті та процедури їх впровадження та часто-густо невідповідності вчителів до подібної роботи.

Ці суперечності, що виникають на шляху реалізації об'єктивної потреби сучасної виховної практики, зумовили вибір теми статті.

Загальні питання технологічного підходу в освіті досліджують М. Луценко, Ф. Мустаєв, О. Пехота, Т. Сизоненко, Т. Соловко та ін. Так, цікаві пропозиції С. Сисоєвої і Т. Карпенчук щодо технології аналізу вчителем рівнів сформованості творчої особистості учня і творчих можливостей учнівського колективу, що включає детально пророблені показники, на основі яких експерти визначають профілі творчої особистості: мотиваційно-характерологічний, рівномірно-розвинутий, евристичний, евристично-мотиваційний і евристично-характерологічний, а потім готують учителя до структурно-компонентного методу оцінювання творчих можливостей учня. У результаті ви-малюється «творчий портрет» класу, який дає інформацію про учнів, успішність яких не відповідає рівню розвитку їхніх творчих можливостей [13, с. 312], а для вирішення цієї чи іншої проблеми вчителю пропонуються певні ефективні форми роботи, що сприяють «переорієнтації мислення вчителя на користь... розвитку творчих можливостей учнів» [13, с. 316].

Особливості використання технологій *естетичного виховання* учнів у освітніх системах висвітлено в працях зарубіжних дослідників У. Бентока, О. Гібсона, П. Еббса, Д. Татлора та наших співвітчизників М. Лещенко, С. Федоренко та ін.

Вітчизняний досвід використання технологій естетичного виховання й освіти проаналізовано й розгорнуто

О. Кутовою, Л. Масол, Н. Фоломєєвою, Т. Чабановою, Д. Чернишовим. Так, дисертаційне дослідження О. Кутової присвячене підготовці вчителя до використання технологій естетичного виховання учнів у системі методичної роботи школи й ґрунтовно розкриває принципи підготовки педагога, які базуються на спрямованості до оволодіння технологіями, стимулюванні творчого ставлення вчителя до їх використання, обміну досвідом, дотриманні професійної етики «учитель – учень».

Здебільшого ж маємо праці, присвячені освітнім технологіям у контексті методики виховання.

Слово «методика» походить від давньогрецького слова «methodike», що означає в перекладі «сукупність матеріалів». Проте, як і більшість термінів, це поняття – багатозначне. По-перше, методика може розглядатися як набір вказівок, які регулюють процес навчання; по-друге, як одна з педагогічних дисциплін, яка має свою методологію, теоретичний та прикладний аспекти. З одного боку, методика – це частина дидактики, яка є галуззю педагогіки, пов'язаною з розробкою навчання та освіти, що вивчає закономірності та ефективні методи процесу навчання. З іншого боку, методика стосовно інших методик виступає як самостійна теоретична дисципліна, яка є частиною комплексу педагогічних наук. Таким чином, методика – наука, яка поєднує теорію з практикою, вказує шляхи, методи та засоби досягнення поставленої педагогічної мети.

Методику виховання зазвичай визначають як процедуру використання комплексу методів та прийомів досягнення виховної мети (М. Варій, Л. Маленкова). В. Кукушкін виводить визначення методики виховання із самого поняття «виховання»: «Якщо виховання – цілеспрямоване створення умов для формування особистості, то методика виховання – наука про адекватні способи вирішення виховних завдань у конкретних умовах» [9, с. 14]. Оскільки існує велика кількість видів виховання (розумове, фізичне, патріотичне, естетичне тощо), то кожен вид виховання має власну методику.

Б. Вульфів і В. Іванов поділяють зміст методики виховання на три блоки: діагностичний, конструктивний і творчий [4].

Діагностичний блок – це узагальнення і осмислення конкретного досвіду, який є не умовою, а інтеграцією, апробацією нового.

Конструктивний блок – підготовка рекомендацій із урахуванням регіональних особливостей; аналіз і рекомендація адекватних методів і форм виховної роботи, тобто цілеспрямована організація передового педагогіч-

ного досвіду; визначення перспектив і технологій оволодіння професійною педагогічною майстерністю; розвиток індивідуальної творчості вчителя.

Творчий блок – практична реалізація теоретичних методичних розробок.

Теорія надає методиці науковий фундамент, професійний спосіб мислення, ідеї для застосування на практиці. Методика, яка не має практичної реалізації, набуває схоластичного характеру та може бути цікава тільки її авторам. І навпаки, «добротна методика виступає одним із потужних стимуляторів і наукового пошуку, і новаторства практики, виводячи останню із сфери суто емоційно-оцінювальної в сферу раціонально-аналітичну» [4, с. 84]. Таким чином, без розвиненої методики виховання не може бути ані продуктивної теорії, ані ефективної практики виховання.

Структурну основу будь-якої методики, як вказує О. Рудницька, становлять:

- 1) вибір методів, якими буде здійснюватися повідомлення інформації;
- 2) взаємодія педагога та учня у процесі її засвоєння;
- 3) контроль результату, що досягається [12, с. 152].

Цікавим є аналіз тематики методичних та дисертаційних досліджень у публікації С. Гончаренка «Методика як наука», в якій визначені загальні тенденції та етапи розвитку вітчизняної наукової методики, починаючи з 70-х років ХХ ст. [5, с. 25–29]. Тематика досліджень, за С. Гончаренком, умовно поділяється на три групи:

1. 70–80-ті роки. Провідне місце в дослідженнях посідали теми, що передбачали розгляд того чи іншого розділу, теми чи питання програми з точки зору його змісту, структури, застосування. Більшість тем мала спільну будову: поєднувалась назва розділу чи теми програми зі словами «методика вивчення» чи «методика навчання».

2. З кінця 80-х та на початку 90-х років дедалі частіше почали з'являтися певні ознаки нового етапу досліджень. Тематика більшою мірою, ніж раніше, почала виявляти специфіку конкретних методик, орієнтуватися на проблеми формування людської особистості засобами предмета, враховувати особливості умов навчання. Так, під час вивчення природничих та точних наук розширилися дослідження проблем систематизації знань учнів та формування на цій основі відповідної наукової картини світу. У той самий період започатковуються дослідження, де під час розгляду розділу чи теми шкільного курсу вивчалися процеси, які відбувались у розумовій і моральній сфері учнів, виявлялися закономірності їхньої пізна-

вальної діяльності, почали вивчатися проблеми розвитку мовлення.

3. Останніми роками спостерігається зростання інтересу до методики як науки, а одними з найбільш перспективних напрямків методичних досліджень стали методики особистісно орієнтованого навчання та розвитку, диференційований підхід до навчання, опрацювання нових критеріїв оцінювання успішності навчання та застосування державних стандартів освіти, методики використання активних методів навчання, розробка методики інтегрованого підходу до навчання, використання інноваційних та інформаційних технологій у навчанні тощо. Глибшають зв'язки методики з психологією та педагогікою, тому метою вказаних методик стає не просто нагромадження знань учнями певного віку, а розвиток можливостей, використання індивідуальних рис особистості в навчанні, формування механізму самоорганізації та самореалізації, організація навчально-виховного процесу таким чином, щоб розкрити кожну особистість у її самотності та унікальності.

Педагогічна література та наукові дослідження демонструють: коли мова йде про методику, то здебільшого вчені знаходять спільні точки дотику у визначенні цього терміна. Але повної однозначності немає, і питання термінології стоїть досить гостро. Аргументуючи входженням української науки в світову та подвійним змістом слова «методика» (з одного боку – це сукупність методів, а з другого – наука про методи навчання), зазначається, що вживання одного й того ж терміна в різних значеннях створює незручності, тому замість нього пропонується використання терміна «технологія» або «педагогічна технологія» [5, с. 10–11].

До педагогічних технологій належать дослідження з метою виявлення принципів та розробки прийомів оптимізації освітнього процесу шляхом аналізу факторів, які підвищують освітню ефективність за допомогою конструювання і застосування прийомів та матеріалів, а також надання оцінки методам, які використовуються. У сучасному розумінні – це набір операцій із конструювання, формування та контролю знань, умінь, навичок та відношень відповідно до намічених цілей [7, с. 149–150], алгоритми дій, який неминуче веде педагога та учнів до запланованого педагогічного результату [6, с. 63].

З наведених визначень бачимо, що завдяки застосуванню педагогічних технологій можуть вирішуватися не тільки завдання, пов'язані з викладанням різних навчальних дисциплін, а й ті, що стосуються виховання; дослідники навіть використовують терміни «технології виховання» або «виховні технології», які визначають як

«набір операцій із цілеспрямованого формування відносно стійких та постійних високоузагальнених відносин» [7, с. 152]; «систему методів, прийомів і засобів, яку застосовують відповідно до конкретної логіки досягнення цілей і принципів дії вихователя» [2, с. 349]; систему методів, прийомів і засобів, які застосовуються згідно з конкретною педагогічною парадигмою, відповідно до логіки досягнення цілей та принципів дій вихователя [11, с. 347–348].

Але й у використанні терміна «педагогічні технології» також не вдається уникнути неоднозначності. По-перше, поняття «педагогічні технології» ще розвивається і, окрім «технології виховання», можна зустріти такі терміни, як «освітні технології», «навчальні технології», «технології управління». По-друге, як вказує С. Вітвицька, на початку 1980-х рр. відокремилися два складники використання педагогічної технології: використання системного знання для вирішення практичних задач і використання в навчальному процесі технологічних засобів [3, с. 147–148].

При порівнянні наведених визначень *методики* та *технології* не можна не бачити їхньої тотожності, особливо це проявляється в застосуванні термінів «методика виховання» та «технологія виховання». Але, на наш погляд, ця тотожність стосується визначення методики тільки в прикладному значенні («методика» – сукупність методів; «технологія» частіше визначається як набір операцій), бо термін «методика» є більш широким у своєму значенні, оскільки означає ще й галузь науки.

Визнаємо, що педагогічна термінологія розвивається в часі адекватно до розвитку педагогічної науки. Разом із тим, ми поділяємо погляд В. Краєвського на **сучасну, не завжди виправдану тенденцію до надмірного прагматизму та технологізації в реформуванні системи освіти, зокрема виховання**, і його застереження, що це може «привести до втрати внутрішньої єдності педагогічної науки, поділу її на ізольовану теорію навчання і рецептурну методику викладання основ науки» [8, с. 69].

На основі існуючого сьогодні в педагогічній науці багатоманіття тлумачень головних характеристик технології як: результату змістових технік реалізації навчального процесу (В. Безпалько); сукупності прийомів, способів (Д. Шамова, П. Третьяков); моделі організації процесу навчання (Л. Занков); системи функціонування усіх особистісних, інструментальних і методологічних способів навчання (М. Кларін, Т. Селевко); наукового підходу до опису системних педагогічних процесів (В. Юдін, С. Сисоєва); спеціально розробленого алгоритму досягнення мети (В. Штаталов); спланованого й послідовного втілен-

ня на практиці педагогічного процесу (В. Сластьонін, І. Ісаєв, О. Дубасенюк); сфери професійних знань про методи і способи навчання й теорії їх використання на практиці (І. Зязюн, О. Пехота); формування морально-ціннісного ставлення школярів до соціалізації (Д. Чернишов); системи теоретично обґрунтованих (на основі глибоких знань про психологію виховання) й підтверджених практикою способів, прийомів, процедур розгортання гуманістично спрямованого змісту та організацію доцільних умов виховної діяльності, які забезпечують підвищення рівня вихованості особистості (І. Бех, К. Чорна), – загальними для них є **своєчасні рефлексивні процеси викладача відносно ефективності навчально-виховного процесу, спрямованість на самоосвіту учнів або студентів.**

Але, будучи прагматично-реалістичною, орієнтація на майбутнє без урахування виховних аспектів є безперспективною. Маємо говорити про соціально ціннісну основу взаємовідносин між суб'єктами в суспільстві, що забезпечують гармонійну життєдіяльність кожного в культурно-соціальному просторі як сформоване ставлення молодшої людини до певної системи цінностей.

У 1998 р. вийшов посібник І. Д. Бека «Особистісно зорієнтоване виховання», розділ якого присвячено використанню технологій саме у виховному процесі, які «сповна б реалізували ідеї свободи, співпраці, співтворчості в педагогічному процесі» [1, с. 117].

Учений акцентує увагу на використанні впливів, що відповідають психологічним особливостям вихованців; учень має перетворитися в суб'єкт **само-**діяльності. Останнє відбувається, якщо учень існує в рефлексивно-емоційному процесі [1, с. 121]. Тому педагогічним завданням має стати розв'язання проблеми розгортання процесу рефлексії у форму відповідних уявлень «певного ступеня узагальнення» [1, с. 121], яке має перейти в судження тощо. Тільки діяльне спілкування в системі «вихователь – вихованець» розвиває і особистість учня, і особистість вихователя. Виховна технологія, на думку вченого, включає методи, які ґрунтуються на рефлексивно-вольових механізмах, механізмах співпереживання і позитивного емоційного оцінювання, які апелюють насамперед до самосвідомості та до свідомого, творчого ставлення людини до суспільних норм і цінностей [1, с. 123]. Принципами функціонування технологій І. Д. Бех визначає:

I. Принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій.

II. Принцип особистісно розвиваючого спілкування.

III. Принцип використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості.

IV. Принцип систематичного аналізу власних і чужих вчинків.

«Розгортання виховного процесу на основі особистісно зорієнтованих технологій не може відбутися без звернення дитини на себе. Дитину слід навчати осмислювати свої спонуки, прогнозувати наслідки власних вчинків для себе самої та інших людей, узгоджувати цілі власної поведінки із засобами їх досягнення» [1, с. 128].

І. Бех підкреслює, що виховні технології передбачають **формування особистісного смислу** діяльності учнів відповідного до морального зразка. Якщо цього не виникає, школяр не включається в процес самовиховання [1, с. 130]. Процес самовиховання проходить ряд послідовних стадій: процесуально-ситуативна, якісно-ситуативна, якісно-статична, якісно-динамічна, якісно-перспективна [1, с. 130], на кожній із яких надзвичайна роль належить педагогу, авторитету його особистості. Що стосується підліткового віку (а саме він – у центрі нашої уваги), то тут, зауважує вчений, детермінантами авторитету педагога стає вже не **авторитет ролі педагога**, як це було в молодшому шкільному віці, а **авторитет особистості педагога**, тобто якості, які фіксуються вихованцями, особливо «в умовах позанавчальної діяльності» [1, с. 133]: ставлення вихователя до вихованців, здатність педагога бачити в них насамперед особистість; розвиток у себе мотивації до оволодіння духовною культурою; взаємини референтності (значущості); позитивна установка на дитину; вміння користуватися побічними формами спонукання до дії (поради, прохання) тощо.

Технології мають «ввібрати в себе реальне життя дитини, а не бути чимось зовнішнім. Особистісно-виховні технології знімають недолік традиційних методів, за яких вихованець психологічно зорієнтований на самого себе лише в контексті діяльності педагога» [1, с. 144]. «Вони започатковують і підтримують уявлення вихованця про себе як особистість... поведінка дитини будується з неодмінним врахуванням можливих впливів і на інших людей... Це означає, що дитина мусить навчитися почути людину» [1, с. 144]. Ось це, на нашу думку, є сенс виховних технологій, оскільки, вважає І. Бех, це може бути досягнуто лише через спілкування. «І тут важливі унікальні властивості особистості вихователя. Спілкуючись з ним, дитина засвоює всезагальне уміння жити серед людей» [1, с. 145]. Додамо: дитина набуває психологічний досвід.

Естетична вихованість стосується внутрішньої зони учнів і визначається рівнем розвитку естетичної свідомо-

сті особистості, її здатністю до естетичного перетворення світу за законами краси, наявністю в сукупності таких компонентів, як: естетичні емоції та почуття, естетичні мотиви (якщо мотиваційна сфера не включена, про результативність годі й говорити) та потреби, естетичні знання та навички, естетичні вміння, естетичні переживання, естетичний смак, здатність надавати оцінку естетичним предметам та явищам. Така послідовність естетичних компонентів відповідає процесу їх виникнення, прояву та формування в процесі естетичного виховання.

Для того, щоб надати оцінку рівню художньо-естетичної вихованості особистості, технологія має згрупувати ознаки, на базі яких класифікуються виміри дослідження, тобто потрібно виділити **критерії** та **їх показники**.

Б. Лихачов, розглядаючи критерії естетичної вихованості, писав, що естетична вихованість людини базується на «органічній єдності розвинутих природних сил, здатностей сприйняття, емоційного переживання, уяви, мислення та художньо-естетичної освіченості» [10, с. 351]. Саме ці якості формують естетичний ідеал та індивідуальне естетичне ставлення особистості до навколишнього. Показниками естетичної вихованості, за Б. Лихачовим, є «художній смак, вміння милуватися, здатність до глибокого переживання естетичних почуттів, здатність робити естетичні судження, художньо-естетична творчість, у якій і проявляються естетична розвиненість, освіченість, естетичний ідеал, художній смак, здатність до милування, переживання та судження» [10, с. 352].

Вказані показники складають три групи естетичної вихованості – психологічні, педагогічні, соціальні. *Психологічні критерії* (вміння створювати в уяві художні образи та відтворювати їх, милуватися, переживати та висловлювати судження смаку) вимірюють ступінь розвитку психічних процесів, про розвиток яких можна робити висновок з того, **як** та **скільки** особистість спілкується з мистецькими творами, якою мірою є емоційним її відгук на них, яка оцінка дається твору та своєму психічному стану.

За допомогою *педагогічних критеріїв* виявляється та оцінюється естетичний ідеал і ступінь розвитку художнього смаку, виявляється ступінь розвитку та навички художньо-образного мислення та творчої уяви.

Соціальні критерії передбачають наявність інтересу до різноманітних видів мистецтва, потреби в спілкуванні з естетичними явищами життя та мистецтва, комплексний прояв у поведінці особистості та взаємовідношеннях з іншими [9, с. 353].

Для оцінювання рівня сформованості художньої культури на основі мистецтва слова, адже саме цей засіб є ядром розробки нашої майбутньої технології, автором (Н. Є. Миропольською) враховано чотири групи критеріїв: змістовна, особистісно-емоційна, художньо-самостійна (авторська), філософська (гуманітарна). Основу *змістовної* групи критеріїв становить наявність нормативних знань, умінь і навичок у галузі мистецтва слова, ерудиція, діючий понятійний тезаурус у царині мистецтва слова.

Особистісно-емоційна група критеріїв стосується розвиненості емоційно-чуттєвої сфери, передбачає удосконалення широкого спектру почуттів, містить глибину проникнення учнів в естетичну сутність творів, розуміння себе в контексті художньої культури, готовність зрозуміти і сприйняти переживання іншого.

Художньо самостійна (авторська) група критеріїв передбачає індивідуальну діяльність особистості, пов'язану з якісною роботою в галузі художньої культури, яка проявляється в пошуках і знаходженні свого слова.

Філософська (гуманітарна) група залучає дитину до культури людства на основі глибинного «проживання», засвоєння отриманої інформації, що забезпечує гармонійну життєдіяльність кожного в культурно-соціальному просторі.

Керуючись цими групами, передбачаємо для розробки технології використати підхід, який дозволить максимізувати індивідуальну обдарованість та набути досвід у старших підлітків, розвинути вміння та навички, котрі дозволять їм вийти за межі того, чого вони навчилися на уроці, тільки дотримуючись навчальних програм; підхід, що стане інструментом самоактуалізації та соціокультурного самовизначення особистості.

Щодо конкретних технологій у галузі теми дослідження, то їх на сьогодні недостатньо, особливо тих, які **стосуються позакласної роботи**, що є складовою частиною навчально-виховної роботи, організованими і цілеспрямованими заняттями «групою чи всім педагогічним колективом з групою чи усіма учнями, які проводять у позаурочний час для розширення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності індивідуальних здібностей і схильності учнів, а також задоволення їх інтересів і забезпечення розумного відпочинку» [6, с. 684]. Сьогодні, коли на уроках учні вмикають айфони та інші «технологічні пристрої», позакласна робота набуває ще й такого додаткового аргументу, як «розвивальне нарощування» (І. Бех), цікаве навчання певній компетентності учнів, тобто вміння учнів оперувати колом компетенцій, які вони здобувають поза уроком для реалізації

особистісного розвитку. Здобувають завдяки *переживанню знань*, вільному руху свого «Я», появі інтенції, а не просто нормативно-пояснювальному процесу, за який виставляють оцінки.

Використання особистісно-зорієнтованого підходу в межах проектування технологічної моделі даного дослідження передбачає цілісний розвиток особистості, її мотиваційну діяльність, збагнення і розуміння предмета діяльності на основі рефлексії, після чого відбудеться розкриття нових можливостей предмета цієї діяльності. Цей феномен дає можливість осмислити картину світу й визначити власне ставлення до неї. З цієї метою педагогічне середовище (у нашому випадку – позакласна робота) передбачає одночасне існування певних (не однієї) ціннісних основ, перспектив, доступних кожному учню, а також діалог між ними як паритетну взаємодію двох сторін (І. Бех). І тоді можемо стати свідками, як відбуваються присвоєння певного досвіду, оволодіння не тільки нормами компетентних предметних дій, а й **нормами відносин між людьми**, які можливі лише в процесі власної внутрішньо вмотивованої активності учня.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Варій М. Й. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. / М. Й. Варій. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 376 с.
3. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. / С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
4. Вульфів Б. З., Іванов В. Д. Основы педагогики / Б. З. Вульфів, В. Д. Іванов. – М. : УРАО, 2000. – 430 с.
5. Гончаренко С. У. Методика як наука / С. У. Гончаренко. – Хмельницький : ХГПТК, 2000. – 30 с.
6. Енциклопедія освіти. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Колеченко А. К. Энциклопедия педагогических технологий : пособ. для преподавателей / А. К. Колеченко. – СПб. : КАРО, 2005. – 368 с.
8. Краевский В. В., Хуторской А. В. Основы обучения. Дидактика и методика / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М. : Академия, 2007. – 352 с.
9. Кукушкин В. С. Теория и методика воспитательной работы : уч. пособ. / В. С. Кукушкин. – Ростов н /Д : Март, 2002. – 320 с.
10. Лихачев Б. Т. Педагогика : курс лекций / Б. Т. Лихачев. – М. : Юраст, 1999. – 523 с.

11. Маленкова Л. И. Теория и методика воспитания : учеб. / Л. И. Маленкова. – М. : Пед. Об-ство России, 2004. – 480 с.

12. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.

13. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти : навч.-метод. посіб. / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 460 с.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (1998). *Osobystisno zoriientovane vykhovannia* [Person oriented education]. Kyiv: IZMN.
2. Varii, M. I. (2009). *Osnovy psykholohii i pedahohiky* [Foundations of psychology and pedagogy]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
3. Vitvytska, S. (2003). *Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly* [Foundations of high school education]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
4. Vulfov, B. Z., & Ivanov, V. D. (2000). *Osnovy pedagogiky* [Foundations of pedagogy]. Moscow: URAO.
5. Honcharenko, S. U. (2000). *Metodyka yak nauka* [Methodics as a science]. Khmelnytskyi: KhHPK.
6. *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of education]. (2008). Kyiv: Yurinkom Inter.
7. Kolechenko, A. K. (2005). *Entsyklopediia pedagogicheskikh tekhnologiy* [Encyclopedia of pedagogical technologies]. St. Petersburg: KARO.
8. Kraevskii, V. V., & Khutorskoi, A. V. (2007). *Osnovy obucheniia. Didaktika i metodika* [Foundations of learning. Didactics and methodology]. Moscow: Akademiia.
9. Kukushkin, V. S. (2002.) *Teoriia i metodika vospitatel'noi raboty* [Theory and methodics of educational work]. Rostov-on-Don: Mart.
10. Lykhachev, B. T. (1999). *Pedagogika* [Pedagogy]. Moscow: Yurast.
11. Malenkova, L. I. (2004). *Teoriia i metodika vospitaniia* [Theory and methodics of education]. Moscow: Ped. Ob-stvo Rossii.
12. Rudnytska, O. P. (2002). *Pedahohika zahalna ta mystetska* [General pedagogy and pedagogy of art]. Kyiv.
13. Sysoieva, S. O., & Krystopchuk, T. Ye. (2009). *Pedahohichniy eksperyment u naukovykh doslidzhenniakh neperervnoi profesiinoi osvity* [Pedagogical experiment in scientific researches of lifelong professional education]. Lutsk: VAT Volynska oblasna drukarnia.

-

Стаття надійшла до редакції 29.01.2015 р.

Шевнюк Олена Леонідівна,

професор, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м.Київ

ВЗАЄМОДІЯ ТВОРЧИХ І МЕТОДИЧНИХ ІННОВАЦІЙ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті проаналізовано ефективність взаємозв'язку художньо-творчого і методичного пошуків інновацій у процесі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у ВНЗ на прикладі діяльності кафедри образотворчого мистецтва Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Ефективність підготовки забезпечується високим фаховим рівнем викладацького складу кафедри, що активно розвиває студентів-художників через систему майстер-класів, комплексного залучення до різних видів образотворчості.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, система підготовки вчителів образотворчого мистецтва, кафедра образотворчого мистецтва НПУ імені М. П. Драгоманова.

У сучасному світі метою освіти є суб'єктне освоєння культури. Відповідно, результатом освітнього процесу має розглядатись досягнення освіченості особистості, яка забезпечує умови для відтворення культури в різних видах людської діяльності. Особливого значення для досягнення заявленого результату набувають вищі художні навчальні заклади, які готують, зокрема, художників-педагогів. В Україні діє понад 40 навчальних закладів І–IV рівнів акредитації державної, комунальної та приватної форм власності, які здійснюють підготовку фахівців, покликаних забезпечувати збереження національної культурної ідентичності та естетичних стандартів високого мистецтва. Тому актуальність дослідження процесів формування професійної готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, технологій досягнення високих навчальних і творчих результатів є незаперечною.

Проблема фахового становлення майбутніх педагогів мистецьких дисциплін заявлена в працях С. В. Ковновець [1], В. Ф. Орлова [2], Г. М. Падалки [3], І. М. Туманова [4] та інших, де проаналізовано особливості формування в студентів професійної мотивації, комплексу художньо-педагогічних знань, умінь і навичок, креативного потенціалу тощо. Проте в заявлених працях залишилась невирішеною проблема взаємозв'язку навчально-методичного і творчого аспектів організаційного забезпечення освітнього процесу у вищих художніх навчальних закладах, актуальність якої з особливою силою постає під час ознайомлення з конкретним практичним досвідом тієї чи іншої кафедри образотворчого мистецтва в Україні.

Метою пропонованої статті є обґрунтування ефективності взаємозв'язку художньо-творчого й методичного пошуку інновацій у процесі фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва на прикладі

аналізу діяльності провідної в Україні кафедри образотворчого мистецтва Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Спеціальність «Образотворче мистецтво» відкрито в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова 28 квітня 2005 р. Для її навчально-методичного забезпечення того ж року організовано випускову кафедру образотворчого мистецтва в Інституті педагогіки і психології. Біля її витоків стояв відомий український художник-педагог, засновник вітчизняної школи методики навчання образотворчого мистецтва, професор Микола Авксентійович Кириченко. За десять років існування кафедра забезпечила неперервність і наступність підготовки фахівців з образотворчого мистецтва: вона випускає бакалаврів, спеціалістів і магістрів, даючи їм можливість продовжити навчання в єдиній в Україні аспірантурі та докторантурі за спеціальністю 13.00.02 — теорія та методика навчання образотворчого мистецтва. Спеціальність «Образотворче мистецтво» користується стійким попитом серед абітурієнтів, про що свідчить щорічне зростання вступного конкурсу, а також співвідношення студентів контрактної та бюджетної форм навчання. Про авторитет спеціальності говорить зацікавлення навчанням іноземних студентів: з Китаю, Вірменії, Росії, Туркменістану.

Як правило, більшість студентів-випускників щорічно розподіляються в загальноосвітні заклади м. Києва та Київської області, інших областей України, що свідчить про попит на відповідних фахівців. Частина випускників працює в приватному освітньому секторі, надаючи конкурентні освітні послуги. Третина студентів розподіляється за попереднім власним вибором, працюючи останній рік навчання на майбутньому робочому місці в ЗОШ та художніх студіях. Ряд студентів продовжують навчання в

аспірантурі, плануючи пов'язати свою діяльність з науковою кар'єрою. Спостереження за випускниками свідчать, що вони є постійними активними учасниками всеукраїнських художніх виставок і творчих проєктів. Усе це є закономірним результатом збалансованої та гнучкої організації навчання, що дозволяє кожному випускникові, залежно від досягнутого рівня та природного потенціалу, знайти своє місце в сучасних умовах динамічного ринку праці.

Кафедра образотворчого мистецтва є профільним науково-методичним центром і позиціонує себе як лідер у вітчизняному науковому й методичному середовищах фахівців з мистецької освіти, об'єднуючи довкола себе художньо-педагогічні спеціальності українських вишів. Ці лідерські позиції обумовлені пропагованим кафедрою принципом, сформульованим ще видатним філософом Карлом Ясперсом, який твердив, що університет є «всесвітним наукам» у триєдності освіти, дослідження і культури. Отже, місце своє в університетській драгоманівській сім'ї кафедра знаходить, даючи студентам можливість долучитись до різних видів образотворчості, багатопланових культурних надбань, бурхливого мистецького сьогодення, інноваційних педагогічних пошуків, наукових досліджень у обраному напрямку. Відповідно, мету спеціальності «Образотворче мистецтво» визначено як відтворення інтелектуальної педагогічної еліти через залучення до цілісного світу культури людства.

Реалізація такої мети не в останню чергу уможливила на якість професорсько-викладацького забезпечення спеціальності. Кафедру очолює відомий мистецтвознавець, культуролог і педагог, професор, доктор педагогічних наук Олена Шевнюк. У складі кафедри – знаний український скульптор Олександр Красноголовець, відомий майстер батyku та гобелену, член Спілки дизайнерів України Любов Плазовська, талановиті художники живописці, члени Національної спілки художників України Володимир Труш і Роман Власюк, майстер декоративного і монументального розпису, член Спілки дизайнерів України Любомир Цебенко, популярні серед вітчизняної малечі ілюстратори дитячих книжок і журналів, лауреати премії імені Наталі Забіли Катерина Шалварова і Ольга Сова. Якість професійно-педагогічної підготовки студентів забезпечена також практичним методичним досвідом викладачів кафедри, які працювали або працюють у загальноосвітніх школах, позанавчальних закладах освіти м. Києва, серед яких «Вчительська зірка» – переможець конкурсу «Вчитель року» в номінації «образотворче мистецтво» – Іраїда Руденко. За останні п'ять років на кафедрі підвищили свій науковий рівень п'ять випускників аспірантури – Катерина Васильківська, Тетяна Сердюк, Оксана Смірнова, Любов Плазовська, Іраїда Руденко. Викладачі кафедри є постійними експертами-рецензентами вітчизняних

шкільних підручників і посібників з образотворчого мистецтва.

Викладачі постійно й наполегливо працюють над удосконаленням змісту навчання образотворчого мистецтва як галузі, що динамічно розвивається та вимагає постійного збагачення й оновлення, особливо в умовах євроінтеграційних процесів. Окрім традиційних дисциплін «Рисунок», «Живопис», «Композиція», «Скульптура», «Історія мистецтв», випускова кафедра пропонує студентам низку спецкурсів актуальної проблематики, які розширюють і поглиблюють їх базову підготовку, озброюючи найновішими науково-методичними знаннями. Серед них – «Сучасне візуальне мистецтво», «Портретний живопис», «Пейзажний живопис», «Декоративна пластика», «Актуальні проблеми сучасного мистецтва», «Технологічні проблеми творчості художника», «Сучасне декоративне мистецтво», «Інноваційні методи навчання образотворчого мистецтва». Усі вони методично оснащені програмами і спираються на використання передових технологій навчання у ВНЗ, покликаних сприяти професійно-творчому розвитку студентів і спрямованих на підвищення мотивації навчання, розвиток їх самостійності, наближення процесу навчання до реалій майбутньої професійно-педагогічної діяльності, це проблемні лекції, навчальні та музейні проєкти, кейс-метод, ігрові технології, методи контекстного навчання, мікрОВикладання, тренінги, практикуми тощо. У практику роботи впроваджено низку інноваційних технологій, зокрема, пропедевтика композиції на основі бінарних опозицій К. Шалварової, синтезування текстильних технік на основі сучасних візуальних практик Л. Плазовської, аналіз формомодулів як основи скульптурного мислення О. Красноголовця, колористичне фразування в навчанні живопису В. Труша, фасилітована технологія алгоритмів комп'ютерної графіки Р. Власюка, кейси взаємозв'язку пластичної анатомії та академічного малюнка людини Л. Цебенка, моделювання образотворчої фрази О. Сова та інші.

Інноваційний характер навчально-методичної роботи забезпечено лідерськими позиціями викладачів випускової кафедри в освітньому просторі України. Виданими «Освітньо-професійний комплекс з образотворчого мистецтва» (2012), «Збірник програм з образотворчих дисциплін» (2008), методичні рекомендації для дипломного і курсового проєктування (2009) стали нормативними для всіх художніх спеціальностей вищих педагогічних закладів України. У центрі уваги вітчизняних фахівців з методики навчання образотворчого мистецтва також започатковане випусковою кафедрою щорічне методичне видання з актуальних проблем технологій навчання образотворчого мистецтва, номери якого присвячено проблемам змісту й технологій модульно-рейтингового оцінювання навчальних досягнень студентів, організації

художньо-педагогічної практики, методиці копіювання та створення авторської ляльки. Кафедра вперше в Україні видала понад десяток навчальних посібників із грифом МОН України, серед яких – «Основи образотворчої грамоти» М. Кириченка (2002), «Український народний декоративний розпис» М. Кириченка (2006), «Основи скульптури» О. Красноголовця (2008), «Культурологія» О. Шевнюк (2009, з численними перевиданнями), «Декоративне мистецтво в практиці вчителя образотворчого мистецтва» Л. Плазовської (2013), «Історія костюма» О. Шевнюк (2009), «Словник термінів образотворчого мистецтва» О. Шевнюк (2013). Підготовлено до друку перший україномовний навчальний посібник з історії образотворчого мистецтва (О. Шевнюк). Усі названі видання отримали високу оцінку студентів і фахівців.

Викладачами кафедри дбайливо обладнано майстерні скульптури і художньої кераміки, класи рисунка та живопису, аудиторію для занять пластичною анатомією, клас композиції наповнено реквізитом, натурними гіпсами, предметами, історичними костюмами та драперіями для постановок. Теоретичні класи устатковані медійним обладнанням – медіапроекторами, телевізорами, відео- та аудіоапаратурою. Складовими медійного забезпечення історико-мистецьких курсів стали оригінальні інтерактивні презентації, художньо-музичні композиції, бази даних комп'ютерних художніх енциклопедій, слайд-шоу, відеофільми, що забезпечує афективну складову процесу навчання та вмотивовує студентів до вивчення дисципліни. Останньою методичною інновацією кафедри стало впровадження комп'ютерного тестування з теоретичних дисциплін на базі ліцензованого програмного продукту «My TestX», що забезпечує етапність і об'єктивність контролю навчальної успішності за всіма змістовими модулями, автоматизує процес моніторингу фахових знань і умінь студентів.

Практична підготовка студентів на кафедрі образотворчого мистецтва поєднує художньо-творчу та фахово-методичну складові в цілісній і неперервній системі практик. Вони спрямовані на поетапність залучення студентів до педагогічного процесу від спостереження за діяльністю вчителя, аналізу її результатів до повноцінної самостійної роботи на його місці, мобільність майбутнього фахівця на ринку освітніх послуг на рівні збалансованого володіння компетентністю вчителя, керівника художнього гуртка, організатора виховної роботи, музейного педагога, викладача навчальних закладів різних ступенів акредитації; цьому сприяє організація різноманітних практик в ЗОШ, палацах дитячої творчості, художніх студіях, літніх оздоровчих таборах, художніх музеях, фахових кафедрах ВНЗ, збалансованість складових методичної та художньої підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва шляхом організації паралельних навчально-педагогічних і пленерних практик. Для

цього кафедра постійно підтримує зв'язки з кращими київськими школами та вчителями-практиками в різноманітних формах. Інноваційною складовою практичної підготовки студентів стало формування умінь музейно-екскурсійної роботи з учнями, зокрема в рамках музейних проєктів.

Активне співробітництво кафедри з вітчизняними та зарубіжними інституціями також забезпечує ефективність навчально-методичного процесу. Випускова кафедра тісно співпрацює з відповідними кафедрами університетів України шляхом організації науково-практичних семінарів, зокрема, з Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Короленка, Південноукраїнським педагогічним університетом імені К. Ушинського. Відбувається постійний обмін науково-методичними виданнями, рецензування, спільна організація семінарів, досліджень з лабораторією естетичного виховання Національної академії педагогічних наук України. Науково-методичне стажування викладачів кафедри в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури суттєво підсилює їхню готовність до художньо-творчої діяльності.

З метою адаптації студентів до освітніх вимог європейського освітнього співтовариства викладачі кафедри впровадили в практику навчання зарубіжні методики. Для впровадження французької методики аналізу творів образотворчого мистецтва та музейної педагогіки взяли участь у роботі Всеукраїнського науково-практичного семінару асоціації CORETA («Comment regarder un tableau» — «Як дивитися на картину», Париж, Франція) на чолі з куратором дитячих програм Лувра Франсуазою Барб-Галль. Упроваджується також польська методика «апропріації» творчого доробку видатних майстрів образотворчого мистецтва «Діалоги» автора Кінги Лапот-Дзієрви. Важливою складовою адаптації навчального процесу до вимог європейської освітньої спільноти стало проведення в жовтні 2014 р. Міжнародного науково-практичного семінару спільно з Краківським педагогічним університетом імені Комісії народної освіти (Польща) та майстер-класів польських художників-педагогів для студентів спеціальності «Образотворче мистецтво» з методики навчання образотворчого мистецтва у школах Польщі.

Практична підготовка майбутніх учителів до естетичного виховання учнів підкріплена активною просвітницькою роботою серед студентів і викладачів у музейно-видавничому середовищі міста Києва, щорічною організацією музейних проєктів, серед яких – «Марафон на Терещенківській» (Музей російського мистецтва, Музей Варвари і Богдана Ханенків), «Символічний світ храму» (заповідник «Софія Київська»), «Скарби України» (Національний художній музей України), «Слідами київського майстра» зі скульптором Володимиром

Щуром, «Очима сучасника» з Музеєм сучасного мистецтва, «Диво дитячої книги» з Національним музеєм української літератури. Важливою є також участь у проєктах Пінчук арт-центру і Гоголь-фесту, у майстер-класах видатних митців України – живописця І. Марчука, монументаліста Л. Тоцького, ілюстратора книги В. Єрка, майстрині О. Білоус, зі створення традиційної української ляльки-мотанки, писанкарства, петриківського розпису, витинанки, оригамі, а також у зустрічах з редакцією журналу «Арт-клас» та ін. Ці проєкти безпосередньо залучають студентів до практики музейної педагогіки. Вони відкриті для всіх студентів і викладачів університету.

Специфічною особливістю діяльності кафедри образотворчого мистецтва є участь її викладачів як провідних митців України в численних художніх виставках. Так, широкий резонанс у пресі отримали роботи Любові Плазовської у галереї «Гончари» (2005), на виставці жінок-мисткинь Києва (2008); персональна виставка до 60-річчя скульптора Олександра Красноголовця (2011), персональна виставка живописця Володимира Труша тощо. Участь у подібних заходах дає унікальну можливість презентувати професійний рівень викладачів кафедри далеко за межами регіону і навіть країни.

Важливими етапами виставкової діяльності кафедри стали Перша Всеукраїнська виставка творчості студентів «Арт-дебют», відкрита для киян і гостей міста 2006 р. в Центральній науковій бібліотеці імені В. Вернадського, та Друга Всеукраїнська виставка творів студентів, відкрита в Музеї Гетьманства у листопаді-грудні 2010 р. Обидві виставки отримали схвальну пресу й відгуки фахівців, гідно презентувавши рівень креативних пошуків студентів-художників. Їх закономірним результатом стало відкриття в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова власної Художньої галереї, де за останні роки з успіхом відбулися виставки «Авторська фотографія» (2009), «Гра з вічністю» (2009), «Творчість молодих» (2011), «Український краєвид» (2013), «Портрет: трансформація образу» (2014), Ювілейна виставка до 175-річчя НПУ імені М. Драгоманова, щорічні виставки дипломних робіт студентів, перша персональна виставка магістра Анни Нечипоренко, Міжнародна виставка польських художників-педагогів та інші.

Аналіз десятирічного досвіду навчальної, наукової й організаційної діяльності кафедри образотворчого мистецтва Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова дозволяє дійти висновку: високий рівень ефективності підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва забезпечується художньо-творчими і методичними інноваціями, впроваджуваними викладачами, інтеграцією до наукових та навчальних процесів європейського освітнього простору, збереженням творчої та виставкової активності викладачів, загальною естетизацією навчаль-

ного простору університету, активним розвитком студентів-художників через систему постійних майстер-класів, комплексне їх залучення до різних видів образотворчості, багатопланових культурних надбань, бурхливого мистецького сьогодення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Коновець С. В. Теоретичні і методичні основи творчого розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Коновець Світлана Володимирівна. – К., 2012. – 479 с.
2. Орлов В. Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Орлов Валерій Федорович. – К., 2004. – 453 с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : навч. посіб. / Падалка Галина Микитівна. – К. : Освіта України, 2010. – 274 с.
4. Туманов И. Н. Учебно-творческий подход в подготовке художника-педагога в условиях развития современной художественной культуры : дис... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Туманов Игорь Николаевич. – Волгоград, 2001. – 329 с.

REFERENCES

1. Konovets, S. V. (2012). *Teoretychni i metodychni osnovy tvorchoho rozvytku maybutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh* [Theoretical and methodological foundations of creative development of future teachers of fine arts in higher education]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
2. Orlov, V. F. (2004). *Teoretychni ta metodychni zasady profesynnoho stanovlennya maybutnikh uchyteliv mystets'kykh dystsyplin* [Theoretical and methodological foundations of future teachers professional artistic disciplines]. (Doctoral dissertation, Kyiv).
3. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva* (Teoriya i metodyka vykladannya mystets'kykh dystsyplin) [Pedagogy Art (Theory and methods of teaching artistic disciplines)]. Kyiv: Osvita Ukrainy.
4. Tumanov, I. N. (2001). *Uchebno-tvorcheskiy podhod v podgotovke hudozhnika-pedagoga v usloviyah razvitiya sovremennoy hudozhestvennoy kulturyi* [Teaching and creative approach in the preparation of the artist-teacher in the conditions of the development of contemporary art]. (Doctoral dissertation, Volgograd).

-

Стаття надійшла до редакції 19.02.2015 р.

Рева Валентин Павлович,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри музичного виховання і хореографії установи освіти
«Могильовський державний університет імені А. А. Кулешова», Республіка Білорусь

МУЗИКА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ОСОБИСТОСТІ

Соціальні функції виховання музичним мистецтвом полягають у формуванні духовності особистості, досвіду інтонаційно-образного пізнання дійсності, невербальної комунікації. Розкриття художніх смислів вимагає кваліфікованої педагогічної допомоги на всіх етапах освіти. Науково обґрунтоване керівництво процесом музичного сприйняття забезпечує можливість підтримання балансу між раціональною та емоційною сферами людини, розвитку чуттєвості як умови якісної соціальної адаптації в житті.

Ключові слова: особистість, музична комунікація, музичне переживання, художній образ, сприйняття музики.

У науковій літературі феномен особистості розглядається як вищий рівень розвитку людини, осередок ціннісних якостей, придбаних у результаті взаємодії з соціумом, мистецтвом, іншими людьми, цілеспрямованої внутрішньої роботи над собою. Яскравим підтвердженням останнього служать автодидакти — люди, що домоглися видатних результатів в освоєнні наук і мистецтв самостійно, шляхом самоосвіти й самовиховання.

Активно взаємодіючи з дійсністю, особистість являє собою складне суб'єктне утворення, гармонію духовних і практичних потреб самореалізації у творчості, пізнанні, діяльності. Усе, що людина пізнає, освоюючи культуру, закріплюється в її життєвому досвіді, проходить крізь фільтри суб'єктивного переосмислення. Функція педагогіки полягає в тому, щоб допомогти встановити діалог із навколишнім світом, наукою, мистецтвом, відбутися як творчій особистості. Її суб'єктні характеристики обумовлені соціально, відрізняються стійкістю, відображають морально-естетичне мірило ставлення до життя.

У науковій літературі, у психології виокремлюють «інтраіндивідні», «інтеріндивідні» і «метаіндивідні» підструктури системної організації особистості. Перші охоплюють ділянку психіки: темперамент, волю, почуття, емоції і мотиви людини; другі — схильність до встановлення міжособистісних комунікацій; треті — здатність впливати на свідомість інших людей. Ці духовні потенціали особистості можуть розкриватися в процесах освоєння і матеріальних, і духовних цінностей, у тому числі — сприйняття мистецтва. Художні образи створюються людиною і через механізми сприйняття трансформуються в психіку реципієнтів мистецтва, впливають на їхню емоційно-образну сферу.

Концентруючи раціональні та емоційні зусилля, енергію самовираження людини, художні образи можуть наповнювати її життя додатковим досвідом, новими світоглядними смислами, змінювати баланс духовних сил, надихати, підносити, формувати ціннісні орієнтації, есте-

тичні переконання, погляди. «Цінності, на відміну від знань, особистісні, а не безособові, вони сприймаються не тільки розумом і пам'яттю, а неодмінно переживанням, тобто тими силами людської психіки, які належать індивіду й дозволяють йому, вбираючи певний зміст культури, ставати особистістю», — пише М. С. Каган [1, с. 223]. Автор пояснює це ідентичністю процесів творення художніх цінностей, з одного боку, і онтогенезом особистості, якому притаманні непередбачуваність дій, свобода вибору траєкторій самовизначення, з іншого. «Про духовний зміст спочатку нічого невідомо навіть самому батькові (або «батькам» у колективних формах творчості), окрім досить невизначеного задуму, який має поліфуркаційну природу, тобто допускає безліч шляхів його розробки, втілення, розвитку» [1, с. 225]. Образи мистецтва моделюють людину як специфічний об'єкт, поєднують із художнім світом, що розвивається за своїми законами. Мистецтво створює ідеальні проекти особистостей, у взаємозв'язку один з одним, світом у цілому.

Як супернадскладну систему визначає М. С. Каган взаємодію людини з художніми образами мистецтва, які відтворюють динамічну структуру особистості, роблять «безмежним різноманіття їх конкретних модифікацій, а значить, і процесів породження, становлення, формування, розвитку», *самоорганізації* кожної особистості й кожного художнього образу [1, с. 219].

Причетність до художніх цінностей, які втілюють загальнолюдський досвід, допомагає виробити індивідуальну життєву позицію, усвідомити особистісну значимість мистецтва, встановити через нього моральний взаємозв'язок із соціумом. Багато що залежить від того, наскільки можливе сприйняття мистецтва на такому рівні, який дозволяє включення у власний духовний простір життєвого досвіду іншої людини. Рівень музичного розвитку впливає не тільки безпосередньо на процеси спілкування людини з мистецтвом, його духовний світ, а й на культуру суспільства в цілому, розширює панораму усві-

домлення неосяжних візуально, але надзвичайно важливих для розуміння смислів життя взаємозв'язків і закономірностей навколишньої дійсності.

Цілком очевидно, що спілкування з музикою не може обмежуватися шкільним періодом навчання, має бути максимально пролонгованим. Така стратегія музичної освіти, маніфестована в Європі як мистецтво і освіта впродовж життя, — не завжди поділяється вітчизняною педагогікою. Свідченням того є скорочення уроків музики в загальноосвітній школі, нескінченна низка змін навчальних програм, стандартів освіти, розпливчастість цілей і завдань виховання мистецтвом.

Розкриття духовних потенціалів музичного мистецтва, впливу його на людину, використання в педагогічній реальності є **метою статті**.

Результати дослідження та їх обговорення. Зміст музики не проникає в свідомість самохіть, звичайним рефлекторним шляхом. Її сприйняття вимагає певних зусиль, витрат духовної енергії, активності мислення, творчої уяви, фантазії. Подібними якостями володіє лише яскрава індивідуальність з розвинутою інтелектуальною, морально-вольовою та соціально-культурною сферами, що відчуває потребу в пізнанні ідеалізованого емоційного досвіду життя, який таїться в змісті творів мистецтва. Розпредмечування художніх смислів є глибоко інтимним, психологічно насиченим, творчим процесом. У їх відкритті полягає одна з центральних атрибутивних функцій сприйняття мистецтва — подвоєння життєвого досвіду людини досвідом уявного життя.

Кожний справжній художній твір має високий морально-естетичний потенціал, безпосередньо пов'язаний із матеріалом мистецтва як з особливою культурною цінністю. Людина, що відчула радість художнього пізнання, відкриття нехай навіть незначного евристичного польоту думки, розширює свій духовний потенціал, стає іншою за психічним складом особистістю, змінюється соціально. «Велике мистецтво є плід фантазії, вигадка, дослідження того, чого не було. Але дає воно абсолютно надійне знання про те, що є, що повинно бути, що може бути» [2, с. 98]. Це дає підстави розглядати зміст музики як унікальний проект емоційного прочитання життя, результат дослідження досвіду світовідчуття інших людей, людства в цілому.

Музичне сприйняття, що є одним із найдемократичніших способів спілкування з мистецтвом, відкриває можливості для повної і всебічної актуалізації внутрішнього світу, пізнання людиною самої себе. Як складний психічний процес, воно обумовлене засадничими факторами, в основі яких лежать духовні потреби в пізнанні, естетичний наслідок, виробленні ціннісних орієнтацій, спілкуванні, розвитку творчого потенціалу тощо. На основі мотивації, що включає в себе комплекс чуттєвих і раціональних чинників, слухач актуалізує художній вибір, здійснює дії до

оволодіння ними. Під впливом мистецтва змінюється спрямованість поглядів, естетична свідомість (почуття, оцінки, потреби, смаки, ідеали), кристалізується життєва позиція, формуються ціннісні орієнтації. У результаті об'єктивних зрушень у психічних процесах, пов'язаних із переживанням художніх образів, виникає можливість ідентифікації їх з естетичним ідеалом, розширення горизонтів світобачення, потреба в роздумах про життя, знаходження в мистецтві особистісних смислів. Досвід, який не пройшов через переживання, не закріплюється у свідомості, не переплавляється в стійку життєву позицію.

Істотним чинником механізмів переживання є те, що одночасно з переосмисленням художніх образів відбувається активне співпереживання їм. У результаті життєві емоції виявляються опосередкованими художніми емоціями, що заміщують останні. На цьому засновані ефекти катарсису через сприйняття мистецтва, актуалізації духовних потенціалів, корегування поведінки, вчинків, мотивів прийняття рішень. Художні емоції завжди мають позитивний характер, задіюють естетичний досвід і свідомість людини. Універсальність цього досвіду полягає в тому, що його неможливо засвоїти як знання, кодекс правил і приписів, умінь і навичок, але можливо переосмислити як частину власного життя. Розширюючи досвід людини, мистецтво ненав'язливо формує естетичний критерій оцінної діяльності, який може бути застосований у найрізноманітніших сферах соціальної практики. «...Коли ми сприймаємо будь-який твір мистецтва, нам здається, що ми виконуємо виключно індивідуальну реакцію, пов'язану тільки з нашою особистістю, — писав Л. Віготський. — Нам здається, що до соціальної психології цей акт не має жодного відношення. Якщо музика не діє безпосередньо тих вчинків, які повинні за нею слідувати, то все ж від її основної дії, від того напрямку, який вона дає психічному катарсису, залежить і те, які сили вона додасть життю, що вона вивільнить і що відтіснить углиб» [3, с. 285, 286].

Мистецтво непрямо, а в багатьох випадках і безпосередньо включене в систему життєво важливих сфер діяльності (пізнавальної, оцінної, комунікативної). На відміну від наукового пізнання, що вивчає дійсність безвідносно до особистості, художнє пізнання охоплює її в тісному зв'язку з людиною, розкриває характер цих відносин, дає їм естетичну оцінку. Соціокультурна роль естетичного переживання полягає у створенні таких станів духовного підйому, які в реальній дійсності відчуті не завжди вдається. В естетичному переживанні превалює чуттєвий критерій, відображене особистісне бачення ситуації. Синтез розвинутої естетичної свідомості й науково-технічного знання породжує особливу якість мислення, орієнтованого на актуалізацію творчих потенціалів особистості, подолання стереотипних форм освоєння світу.

Сприйняття музики формує унікальну мову спілкування, що забезпечує зв'язки між людьми. В основі таких зв'язків лежать процеси співтворчості, синхронізації об'єктивних художніх образів автора і суб'єктивних образів реципієнтів мистецтва. Творчі процеси визначають конструктивну сутність естетичного виховання, універсальну практику міжособистісних відносин, приносять насолоду, викликають підйом душевних сил, евідемонізують життя, розширюють світоглядні горизонти. Основна соціальна функція мистецтва полягає у формуванні духовності через відтермінований вплив, організацію поведінки на майбутнє, спрямованість уперед, до того, що перебуває «поверх нашого життя», «що лежить за ним», – справедливо вказував Л. Виготський [3, с. 286]. Більшість соціально значущих функцій мистецтва: виховна, гедоністична, ідеологічна, компенсаторна, аксіологічна, пізнавальна, сугестивна, евристична, – отримують актуалізацію саме через розуміння художньої мови й системи виражальних засобів, на яких засновані комунікативні механізми художнього сприйняття. Від звичайних видів суспільної комунікації художня комунікація відрізняється тим, що не обмежується передачею інформації, впливає комплексно, об'єднує духовну й тілесну сфери людини, створює ефект спілкування, присутності, двостороннього зв'язку. Мистецтво несе в собі особливий тип художньо-естетичної інформації, яка має духовну цінність, викликає естетичні почуття. Ця інформація, як показник ціннісного ставлення до світу, фіксується в художній формі, яка упорядковує та полегшує сприйняття.

Музика володіє витонченою мовою художньої комунікації, яку прийнято називати невербальною, розкриває ті грані переживань, які неможливо передати звичайними виражальними засобами. Саме з цієї причини механізми впливу музики не можуть бути всебічно пояснені закономірностями інформаційної теорії мистецтва. Художня цінність музики визначається не тільки тим, що вона виражає, а й тим, як вона це робить, а також наскільки резонує з духовним світом особистості, інтуїцією. Музичне мистецтво говорить мовою переживань самої людини, відтворює її реальне життя, забезпечує ефекти спілкування і взаємодії, виходу за межі суб'єктивного досвіду. Цією якістю – виводити на поверхню такі відчуття, які глибоко приховані в глибинах психіки, робити їх надбанням людей – пояснюється значимість музичного мистецтва у формуванні досвіду інтуїтивного освоєння життя.

Як «суперфункцію», «метафункцію» і «надзавдання» для «утвердження інтуїтивного судження», «доказу недоказового», розглядає мистецтво Е. Фейнберг. «Досягаючи цієї мети, мистецтво розкриває силу й плідність синтетичного інтуїтивного судження протистояти авторитету логічного і взагалі дискурсивного методу пізнання (стосовно тих істин, які не можуть бути обґрунтовані логічно), врівноважує його. Усі інші численні функції мистецтва

не визначають його поняття. Об'єктом мистецтва є істини, справедливість яких не може бути доведена логічно» [4, с. 132]. Автор разом із тим не заперечує, що мистецтво є симбіоз емоційного та інтелектуального, інтуїтивного і дискурсивного мислення водночас. Зокрема, процес музичного сприйняття полягає не в одержанні інформації про акустичні якості звуку, фізичні властивості, а в тому, що міститься за їхніми межами, в результатах оцінки дійсності людиною. Переживання музики стає для особистості дослідженням, насамперед, самої себе, почуттів, думок, потреб, які не отримали ще актуалізації в житті. У цьому полягає принципова відмінність художнього сприйняття від гносеологічних форм пізнання.

Основною структурною одиницею музичного сприйняття є художній образ як унікальна форма мислення, що забезпечує розкриття й осягнення краси звуковираження людини. Специфіка образного змісту музики полягає в інтонаційно-звуковому оформленні світовідчужань. З цієї причини категоризація змісту й форми тут, на відміну від інших мистецтв, досить умовна, заснована на тому, що зміст і форма в музиці ніби злиті воєдино, являють єдине ціле, що звучить. І те, й друге наповнені глибокими художніми смислами, що дозволяє розглядати музику як найбільш духовний феномен серед інших мистецтв. У зв'язку з цим навряд чи правомірно розділяти зміст музики на музичні та окремо художні образи, морально-естетичний фон музичного змісту та інші структурні складові, як це спостерігається в практиці загальної музичної освіти. «Мудрість змістовної музичної форми – втілення мудрості душі, а вона є енергійно-сміслові осягнення сущого, вдячне й радісне прийняття в себе істини, добра і краси», – підкреслює В. Медушевський [5, с. 5]. Втілюючи переживання людей, музичні образи являють собою унікальний погляд людини на життя й орієнтовані на гармонізацію відносин із навколишнім світом. Добро й любов складають ядро, на яке проектується сприйняття музичного змісту як унікального способу освоєння дійсності, розвитку інтуїтивно-образного досвіду особистості. Володіння такою якістю вкрай необхідно людині ХХІ століття, яка постійно стикається із ситуаціями прийняття негайних рішень, раціональної аргументації своїх дій, вчинків, висновків і умовиводів у найрізноманітніших і неочікуваних сферах діяльності. Сучасній людині важче стає орієнтуватися у світі, виходячи тільки з досвіду свого особистого життя. «Настання нової ери вирішальним чином залежить від реалізації дружніх взаємодій між людьми, – пише К. Майнцер. – Це означає, що необхідно брати до уваги новий тип складності, пов'язаної з людською інтуїцією і людськими емоціями. Старі ідеали раціональності, абстраговані від цих істотних складових людського життя, повністю ігнорують світ людини» [6, с. 55–56]. Більш ефективних засо-

бів, ніж музика, що дають можливість розкрити духовний світ особистості, не існує.

Для залучення людини до світу музичної культури важливо подолати предметно-образний стереотип сприйняття. У теорії та практиці музичної освіти спостерігається недооцінка значення музики як фактора слухового, інтуїтивно-образного й тілесного пізнання дійсності, не завжди враховується той факт, що зміст музики не є прямим відображенням життя, а має виключно умовний, інтонаційно-образний характер, такий, наприклад, як і лірична поезія.

Висновки. Сутністю музичного мистецтва є інтонаційно-звукове моделювання процесів, пов'язаних із переживанням смислів людського життя. Без з'ясування інтонації як властивості живої матерії, її зв'язків із життям важко розкрити виховне значення музики в педагогіці, місце й роль у соціальній практиці особистості.

Найважливіша соціальна функція музики, яку неможливо замінити іншими засобами, полягає в інтонаційно-образному досвіді пізнання дійсності. Збагачуючись ним, людина безмежно розширює сферу духовного спілкування з іншими людьми, навколишнім соціумом, моделює форми естетичного освоєння життя, способи впровадження еталонів прекрасного в практичну діяльність, стає особистістю в соціальному, родовому та біологічному сенсі цього поняття. Формуючи художній, естетичний і етичний потенціали особистості, музичне мистецтво, діючи через механізми сприйняття, дає можливість задовольнити потреби у творчості, естетичній насолоді, переживанні, самовихованні, психологічній розрядці, рефлексії, відновленні духовних сил, відпочинку та ін.

У силу специфіки змісту музики, визначальної ролі в якому набуває переживання краси самовираження суб'єкта, вона може здійснювати прямий психофізіологічний вплив. У музичному переживанні в найбільш доступній формі узгоджується те, що одночасно властиве і суб'єкту сприйняття (емоційний досвід життя), і безпосередньо самому музичному твору (концентрація естетичних почуттів у інтонації). Це загальне, за участі фантазії та уяви, переосмислюється, як власний «Я»-образ, як співпереживання самому собі, на механізмах якого засновані процеси самопізнання, евристичних відкриттів, не проявлених раніше почуттів, життєвих прагнень, переоцінка морально-естетичних поглядів, створення оптимістичного життєвого тону, самовиховання. Музика реально відтворює силу і тривалість естетичних переживань, робить неоціненний внесок у духовний розвиток людини, більше за інші види художнього впливу спрямована на посилення тих потенціалів (почуттів, переживань, потягів, усвідомлених і неусвідомлених думок, образів і асоціацій), які неможливо актуалізувати іншими способами.

Ці смислові парадигми музичного сприйняття потребують кваліфікованої педагогічної підтримки на всіх етапах музичної освіти, вивчення спеціальних дисциплін, обов'язкових виходів у широкий просвітницький контекст, що однаковою мірою стосується підготовки і професійних музикантів, і слухачів. Правильно поставлене виховання музичним мистецтвом сприяє відновленню балансу між раціональною та емоційною сферами, поверненню в суспільство чуттєвості як умови його розвитку. Музика несе людині радість, задоволення як основні родові смисли її існування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Каган М. С. Формирование личности как синергетический процесс / М. С. Каган // Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – С. 212–227.
2. Педагогическая антропология : учеб. пособие / авт.-сост. Б. М. Бим-Бад. – М. : Изд-во УРАО, 1998. – 576 с.
3. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – Минск : Современное слово, 1998. – 480 с.
4. Фейнберг Е. Л. Две культуры. Интуиция и логика в искусстве и науке / Е. Л. Фейнберг. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1992. – 251 с.
5. Медушевский В. В. Интонационная форма / В. В. Медушевский. – М. : Композитор, 1993. – 262 с.
6. Майнцер К. Сложность и самоорганизация. Возникновение новой науки и культуры на рубеже века / К. Майнцер // Вопросы философии. – 1997. – № 3. – С. 48–61.

REFERENCES

1. Kagan, M. S. (2003). *Formirovaniye lichnosti kak sinergeticheskii process* [Formation of the personality as a synergetic process]. In *Sinergeticheskaya paradigma. Chelovek i obshchestvo v usloviakh nestabilnosti*. Moscow: Progress-Traditsia.
2. Bim-Bad, B. M. (1998). *Pedagogicheskaya antropologiya* [Pedagogical Anthropology]. Moscow: Izd-vo URAO.
3. Vygotskii, L. S. (1998). *Psikhologiya iskusstva* [Psychology of Art]. Minsk: Sovremennoe slovo.
4. Feinberg, E. L. (1992). *Dve kultury. Intuitsiya i logika v iskusstve i nauke* [Two cultures. Intuition and logic in the art and science]. Moscow: Nauka. Glavnaia redaktsiya vostochnoi literatury.
5. Medushevskii, V. V. (1993). *Intonatsionnaya forma* [Inflectional form]. Moscow: Kompozitor.
6. Maintser, K. (1997). *Slozhnost i samoorganizatsiya. Vozniknovenie novoi nauki i kultury na rubezhe veka* [Complication and self-organization. The origin of a new science and culture at the turn of the century]. *Voprosy Filosofii*, 3, 48–61.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2015 р.

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто проблему розвитку творчого мислення учнів початкової школи на уроках музичного мистецтва. Розкрито зміст та структуру творчого мислення молодших школярів, охарактеризовано кожний його компонент. Визначено педагогічні можливості музичного мистецтва у формуванні творчого мислення школярів, їхньої фантазії та пошукової ініціативи. Наведено варіанти творчих завдань, спрямованих на розвиток компонентів творчого мислення та необхідних у роботі вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: творче мислення, уроки музичного мистецтва, молодші школярі, творчі завдання.

На початку третього тисячоліття відновлення всіх сфер культури, здійснення демократичних реформ, які орієнтуються на національні й загальнолюдські цінності, відродження духовного потенціалу України створюють соціальне замовлення на творчу особистість, що активно бере участь у соціокультурних перетвореннях, на формування людини й громадянина, інтегрованого в сучасне суспільство, націленого на його вдосконалення та нестандартно мислячого. У законодавчих документах підкреслюється, що творчий розвиток є необхідною умовою життєдіяльності людини та пріоритетним напрямом у формуванні гармонійної особистості [2]. Унікальною складовою та рушійною силою творчої особистості є творче мислення, що характеризується новизною свого продукту для суб'єкта та своєрідними особливостями його одержання. Важливим етапом цілеспрямованого формування творчого мислення в процесі навчання є молодший шкільний вік, бо саме в цей період, за даними психолого-педагогічних досліджень, мислення розвивається найбільш активно. Успішне вирішення зазначеної проблеми реальне за умови використання педагогічних можливостей мистецтва, комплекс засобів художньої виразності якого дає свободу фантазії, активізує прояви інтуїції, пошукової ініціативи молодших школярів та спонукає їх до творчості.

У роботах українських науковців кінця ХХ – початку ХХІ ст. накопичено теоретико-методичний матеріал про творчий розвиток дітей в освітньому процесі, зокрема: формування творчого (образного) мислення засобами мистецтва (Х. Василькевич, І. Карпенко, Н. Фунтікова, Л. Григоровська, Н. Батюк); творчих здібностей у різновидах мистецької діяльності (В. Рагозіна, М. Алеїніков, О. Борисова, Н. Георгян, Л. Руденко, К. Стецюк, М. Татаренко); творчої активності, творчих якостей (І. Руденко, В. Тушева, В. Бабій, О. Лобова, В. Лихвар, Г. Костюшко, О. Рассказова, В. Томашевський, В. Холоденко, І. Осадченко, М. Стась); художньої обдарованості школярів (О. Гавеля, О. Комаровська, В. Тесленко). Нині, опираю-

чись на кращий зарубіжний та вітчизняний педагогічний досвід, мистецька освіта й художньо-естетична практика перебувають у пошуку новітніх методів і засобів розвитку учнів, їх творчих якостей, здібностей, зокрема й творчого мислення засобами мистецьких видів діяльності.

Значні можливості для ефективного розвитку в учнів творчого мислення мають усі предмети мистецького циклу в загальноосвітній школі, хоча, на наш погляд, найповніше завдання розвитку складових творчого мислення реалізуються в процесі вивчення учнями музичного мистецтва. Сьогодні зміст чинних програм спонукає педагога використовувати потужний методичний апарат (методи і прийоми) для здійснення учнями різноманітних зв'язків, художніх зіставлень, емоційно-образних аналогій. Застосування системи творчих завдань, різноманітних форм роботи, а також ігрових методів – ігор-вправ, ігор-імпровізацій, кросвордів, ребусів тощо – сприятиме розвитку творчого мислення учнів. Тож **метою статті** є висвітлення творчих завдань для розвитку творчого мислення молодших школярів, що можуть органічно влітатися у структуру музичного уроку в загальноосвітній школі незалежно від вибору вчителем програми навчання музичного мистецтва з переліку чинних.

У результаті дослідницького пошуку нами було виділено наступні компоненти творчого мислення молодших школярів у процесі мистецької діяльності: **емоційно-мотиваційний**, який визначає потреби, інтереси та основні мотиви творчої діяльності дитини; **інтелектуальний**, який включає дивергентні якості мислення – оригінальність, гнучкість та творчу уяву; **комунікативний**, який передбачає наявність у словнику дитини оригінальних висловлювань і дає можливість більш продуктивно сприймати твори мистецтва та спілкуватися з приводу їхньої художньої цінності. Враховуючи складність і поліфункціональність зазначеного феномену, ми визначаємо **творче мислення молодших школярів** як пізнавальний процес, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту діяльності, складається із вищезазначених компонентів

та веде до самореалізації та самовдосконалення особистості школяра в процесі мистецької діяльності.

Серед засобів розвитку творчого мислення вважаємо найбільш доцільною систему творчих завдань в музичній діяльності; це завдання різного типу, що й дозволяє вчителю впливати на всі компоненти творчого мислення.

Прикладом завдання, що спрямоване на розвиток комунікативного компоненту творчого мислення, можуть бути **ігри**, метою яких є *стимулювання в дітей потреби в оригінальних висловлюваннях* [1, с. 136]. Нижче наведені ігри, що можуть використовуватися для закріплення матеріалу, а також актуалізації досвіду учнів. Прикладом є гра «Музичний аукціон» (її можна використати у курсі «Музичного мистецтва» в 2-му класі (тема 3; 4). Зміст цієї гри-завдання пропонуємо такий:

Лот № 1. Музичні слова.

Учитель. Назвіть слова, які, на ваш погляд, мають відношення до музичних жанрів.

Учні. Опера. – Пісня. – Марш.

Учитель. Марш... марш – раз!

Учні. Гопак.

Учитель. Гопак – раз! Гопак – два! Хто може продовжити? Переможцем стане той, хто скаже своє слово останнім. Слова повторювати не можна.

Лот № 2. Без чого не буває музики?

Відповіді учнів. Без музикантів! Без музичних інструментів! Без композитора!

Лот № 3. Згадайте пісні, в яких є однокореневі слова, наприклад, «пісня».

> Нумо, пісню заспівай веселий вітер...

> І сонечко сміється, і пісеньку співаймо... та ін.

Наступний тип завдань передбачає процес *активного використання накопиченого інтонаційного досвіду учнів для власної музичної творчості*. Це завдання спрямоване на розвиток інтелектуального компонента творчого мислення, а саме його оригінальності та гнучкості. Роботу треба починати із прослуховування музичних творів та виділення в них тематичних елементів (інтонацій) з метою поповнення їх «запасу». Під інтонацією тут ми маємо на увазі певний музичний фрагмент або музичну фразу, що несе смислове навантаження музичного твору, є вираженням художнього образу твору та легко запам'ятовується. Так, протягом 2–3-го навчального року учні слухають різні музичні твори: Л. ван Бетховен. «Сурок», П. Чайковський. «Вальс» із балету «Спляча красуня», Е. Гріг. «Ранок», П. Чайковський. П'єси з «Дитячого альбому», Р. Шуман. «Солдатський марш», Я. Степовий. «Сорока-ворона», українські народні пісні: «Зайчик та лисичка», «Коляда», «Дударик», «Ой за гаєм, гаєм»). Після вивчення творів учням пропонується проспівати інтонацію з пісні чи твору (мелодичний зворот, що легко запам'ятовується). Для зручності співу тональність більшості фрагментів приводиться у відповідність до ді-

апазону дитячих голосів. Така робота здійснюється на уроках систематично і з часом стає звичною для дітей та дозволяє в подальшому наспівувати окремі інтонації для більш точного та аргументованого вираження своїх думок і почуттів [1, с. 140].

Наводимо приклади завдання «Музичне привітання», метою якого є створення оригінальних імпровізацій на основі «запасу» інтонацій з музичних творів.

Завдання 1. Ми з вами завжди починали урок з музичного привітання (діти згадують мелодійні звороти привітань). А тепер привітаймось, використовуючи мелодію музичного твору, що звучала на минулих уроках, – наприклад, «Сорока-ворона» Я. Степового.

Завдання 2. Продовжіть почате вчителем привітання на запропоновану мелодію-інтонацію (українська народна пісня «Ой за гаєм, гаєм»). Намагайтесь придумати своє неповторне, оригінальне привітання.

Завдання 3. Складіть кожний своє привітання, використовуючи знайомі інтонації з музичних творів, які ми з вами слухали та співали.

Ідея музичних привітань на уроках музики не нова, але розвиток цієї ідеї через використання школярами свого інтонаційно-слухового «багажу» створює певну емоційну атмосферу, нагадуючи найбільш яскраві моменти попередніх уроків. Вищезазначені завдання дозволяють активізувати музично-інтонаційний словник школярів та стимулювати їх до створення власних оригінальних мелодій на основі прослуханих творів композиторської чи народної музики. Зі створення таких перших і елементарних музичних привітань розпочинається формування навичок музичної імпровізації в різних видах музично-виконавської діяльності – ритмічній, вокальній, інструментальній та ін. Стимулюючи школярів до самостійного творення, учитель музики тим самим активізує їхні знання про різні види мистецтва та їхні виражально-зображальні можливості.

Так, у завданні «Інопланетяни» (курс «Музичне мистецтво», 2 клас, тема 2 – «Виразжальне та зображальне в музиці») учитель пропонує уявити, що на Землю завітали інопланетні істоти для встановлення контактів із землянами. Сусіди по парті розподіляються на землян та інопланетян і пробують порозумітися за допомогою тільки жестів і міміки (наступним разом – тільки за допомогою звуків («мукання») чи інтонацій з кількох звуків тощо). Основна умова – не можна вимовляти слова, адже інопланетні гості не розуміють нашої мови. Поспілкувавшись таким чином, учні міняються ролями. У іншому варіанті творчого завдання – «Імітація голосів» школярі наслідують голоси людей – літніх чи дітей, з різними настроями тощо (курс «Музичне мистецтво», 1 клас (тема – «Про що розповідає музика»).

Цікавими є і *завдання-імітації*, що підвищують мотивацію до нових знань, а отже, повернуть увагу до матері-

алу й водночас спонукатимуть до колективної гри, наприклад: а) передати інтонацією (власно створеною або композиторською), придуманим ритмом, мелодією на музичному інструменті різний емоційний стан людей (роздратований, радісний, сумний тощо) або тварин (котик захворів, котик видужав; цуценя плаче, цуценя радіє тощо); б) Передати голосом звуки тієї чи іншої тварини або звуки природи:

Вітер в наш ліс пісню приніс... (діти: «ш-ш-ш-ш-ш-ш»).

Пісню прогавкав мисливський пес (гав-гав-гав).

Вовчик цю пісню завив на узліссі (у-у-у-у-у).

Дружно проквакали жаби цю пісню (ква-ква-ква).

Бик нашу пісню промукав (му-у-у-у).

Рись муркотала (мур-мур).

Сом промовчав (послухати тишу).

Пугач прогукав (ух-ух).

Вуж прошипів (ш-ш-ш-ш).

А соловейко затюхкав (тіу-тіу-тьох).

(Г. Сагір, переклад В. Григор'євої)

Наступне завдання дає можливість поєднувати звукові та пантомімічні імпровізації з можливістю їх образотворчого втілення. Наприклад, *завдання «Хор комах»* («Музичне мистецтво», 2 клас, тема 2 – «Виразжальне та зображальне в музиці») [3].

Учитель. У звуковій картині весни неможливо обійтися без комах. У зеленій траві заметушилися жуки, задзижчали бджоли, зашаруділи джмелі (слухають в аудіо-запису фрагменти «голосів» комах та наступні музичні твори: «Метелики» О. Тилічєєвої, «Бджілка» Н. Торопової, «Дзи-дзи-дзи – дзижчить жушок» М. Шуха, «Коник» С. Слонімсського). Пограймо зі звуками, наслідуючи комах (ж-ж-ж-ж, з-з-з-з-з). Дзижчати та дзвеніти можна високо й низько, а змінюючи положення губ, отримувати різні ефекти.

Учням пропонується записати на аркуші ватману різнокольоровими фломастерами музику комах – ритмічну партитуру або створити неповторну пісню комахи, малюючи в повітрі чи на папері «мелодію» своєї пісні.

Після створення найпростіших імпровізацій пропонується поглибити творчу діяльність школярів, вводячи до змісту уроків більш складні завдання, що вимагають від дітей активної авторської позиції у створенні художніх образів. Наводимо приклад *завдання «Музична загадка»* (курс «Музичне мистецтво», 2 клас, тема «Мова музики») [3]. З набору карток, на яких зображена певна дія чи казковий персонаж, учитель вибирає одну і пропонує комусь із учнів створити музичний образ або музичну розповідь (наприклад, на картці зображено дерев'яну іграшку – солдатику; учень може придумати ритм його маршу). Після виконання школярем цього завдання інші учасники висувають власні версії стосовно того, що саме було змістом малюнка. (Примітка: проводячи таке завдання в 3–4-х класах, доцільно пропонувати учням створювати імпровізації на теми віршів з кількома персон-

нажами або казок з характерними героями – наприклад, «Рукавичка», «Плескачик». На картках, що пропонуються учням, будуть зображені конкретні дії героїв – дівчинка спить, хлопчик стрибає, жабка квакає, собачка біжить та ін., які дітям буде легше втілити у своїх вокальних, ритмічних та ін. імпровізаціях).

Нам імпонує методика імпровізації В. Подвали, якою доцільно скористатися вчителям музики на уроках у школі [4]. Автор пояснює, як розвивати творчість учнів у процесі навчання створення ними музики за малюнком, створення фрагментів, зокрема закінчень поспівок, створення інструментальних мелодій, ритмічного акомпанементу. Окремі вправи можна з успіхом використовувати у шкільній практиці, а яскраві теми, вірші заохотять молодших школярів до творчості.

Кожний музичний твір викликає в школярів певні почуття та відображає певний образ. Музика, яку слухають школярі на уроці, нагадує їм хвилини, коли було весело (сумно, тривожно, спокійно, задумливо). Тому наступне творче завдання може органічно влітатися в тематику будь-якого уроку. Учитель пропонує учням розділити на чотири частини аркуш паперу, в кожній частині за допомогою кольору (кольорової плями) та форми (без конкретного зображення) відобразити чотири різні настрої: «Мені весело», «Мені сумно», «Мені спокійно», «Мені тривожно», – та відтворити свої настрої в музичних інтонаціях (можливо, на один і той же текст – «В мене настрої ось такий!»). З таких музичних інтонацій-імпровізацій учитель за допомогою дітей може вибудувати справжній музичний твір – варіації на теми 1-го (2-го, 3-го та ін.) класу: пам'ятаєте чудові пісні Д. Кабалевського, які він створив для співу в молодших класах – «Ми першокласники», «Ми – другокласники»? То чому б не спробувати створити свої?

Як видно, запропоновані завдання дозволяють учням зіставляти, порівнювати різні мистецькі образи, знаходити загальне та відмінне в мові різних видів мистецтва. Це навчає дітей мислити категоріями та мовою мистецтва. Важливо, що у процесі інтегрованого уроку в школярів задіяні як ліва – логічна, так і права – творча півкулі головного мозку, завдяки чому дитина сприймає цілісно світ навколо. Завдання, розроблені нами, розвивають складові творчого мислення школярів і спонукують їх до логічних узагальнень і порівнянь, аналізу та класифікації, до творчої практичної діяльності – створювати, придумувати, виражати свої почуття в різних видах мистецької діяльності.

Висновок. Творче мислення учнів початкової школи є пізнавальним процесом, що характеризується створенням суб'єктивно нового продукту діяльності та має емоційно-мотиваційний, інтелектуальний і креативно-комунікативний компоненти. Розвиток творчого мислення, вважаємо, найповніше забезпечується мистецькими курсами у загальноосвітній школі, особливо на уроці му-

зичного мистецтва, у процесі якого учні, вивчаючи мову й поняття мистецтва, аналізуючи музичні образи, розвивають творче мислення і залучаються до творчої діяльності.

Творчі завдання на уроках мистецтва, представлені у статті, спрямовані на розвиток компонентів творчого мислення школярів, зокрема, допомагають учням включатися в творчий процес, починаючи від елементарних проявів творчості у своїх висловлюваннях на мистецькі теми до самостійних ритмічних, вокальних, інструментальних, художніх та ін. імпровізацій.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці методики діагностики та формування творчого мислення в учнів різних вікових груп засобами мистецької діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Григор'єва В. В. Методика формування творчого мислення учнів початкової школи у процесі мистецької діяльності : монографія / Вікторія Григор'єва. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2011. – 238 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Офіційний вісник України. – 2011. – № 3. – С. 27–54.
3. Навчальні програми для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.old.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/08_muzmustectv.pdf

4. Подвала В. Давайте сочинять музыку. Упражнения по развитию творческих навыков для учащихся детских музыкальных школ, музыкальных студий и школ искусств. – К. : Музична Україна, 1988. – С. 61.

REFERENCES

1. Hryhorieva, V. V. (2011). *Metodyka formuvannia tvorchoho myslennia uchniv pochatkovoï shkoly u protsesi mystetskoï diialnosti* [Methodics of formation of primary schoolchildren's creative thought in the process of artistic activity]. Berdiansk: VydavetsTkachuk O.V.
2. *Derzhavnyi standart pochatkovoï zahalnoi osvity* [National standard of primary education]. (2011). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 3, 27–54.
3. Ministry of Education and Science of Ukraine. *Navchalni programy dlya 1–4 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv z navchanniam ukrainskoiu movoiu* [Educational programs for 1–4 grades of the secondary schools with learning of Ukrainian language]. Retrieved from http://www.old.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/08_muzmustectv.pdf
4. Podvala, V. (1988). *Davaite sochiniat muzyku* [Let's compose music]. Kyiv: Muzychna Ukraina.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015 р.

УДК 371.315(004.9):37042-056.3+37.035.6

Божок Тетяна Володимирівна,

учитель музичного мистецтва, учитель-методист, Одеський навчально-виховний комплекс «Морський ліцей – загальноосвітня школа № 24 I–III ступенів», м. Одеса

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК ОСОБИСТІСНОГО РЕСУРСУ УЧНІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається педагогічний інструментарій формування засобами музичного мистецтва ціннісних орієнтацій учнів, зокрема патріотизму як особистісного ресурсу, ознаки духовно розвиненої людини. Наводяться практично перевірені методи, прийоми, розроблені автором завдання, спрямовані на розкриття внутрішнього потенціалу учнів. Досліджується позитивний вплив уроку музики на емоційне відчуття школярів належності до свого народу, поваги до його мови, традицій, культури, прагнення захищати Батьківщину.

Ключові слова: патріотизм, особистісний ресурс, учні, музичне мистецтво.

Розкриття особистісного ресурсу учнів є одним із пріоритетних педагогічних завдань, а виховання патріотизму як цінності в сучасних школярів – це завдання державної ваги, яке набуло особливої значущості й гостроти в сучасних умовах, коли Україна виборює своє право на незалежність і самостійний курс розвит-

ку. Тому перед вчителями різних дисциплін і, зокрема, педагогами мистецтва постає завдання з широкого «поля» методик і технологій обрати або розробити такі, які, використовуючи потенціал своїх предметів, найефективніше формуватимуть патріотизм молодого покоління.

Музичне мистецтво, яке несе потужний заряд духовної енергії, є саме тим інструментом, що допомагає розкрити внутрішні резервні можливості кожного учня. Позитивний вплив уроку музики на емоційно-почуттєву сферу особистості дає потужний поштовх для формування ціннісних орієнтацій учнів, серед яких патріотизм займає чільне місце, бо саме патріотизм є однією з ознак духовно розвиненої людини, і наявність цього високого почуття у громадян є основою економічного, соціокультурного, матеріального і духовного розквіту будь-якої держави.

Ідеї патріотизму, любові до народу та традицій відображено в працях стародавніх філософів (Конфуцій, Платон, Аристотель), мислителів епохи Відродження (Н.Макіавеллі), Нового часу (К. Гельвецій, Д. Локк, І. Кант). У сучасній педагогічній науці багатогранні аспекти патріотичного виховання розробляють вітчизняні науковці І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна, В. Коваль та ін. Виховання патріотизму учнів засобами різних видів мистецтв розглядають М. Качур, Н. Батюк, М. Костюк, Ю. Беззуб.

Аналізуючи різні дослідження з даної проблематики, можна зробити висновок, що музичне мистецтво є унікальним засобом розвитку патріотизму, оскільки завдяки специфічним особливостям мистецьких образів здатне впливати на свідомість і викликати патріотичні почуття. Педагогам важливо володіти доцільними методами, що враховують вік дітей, особливості виду мистецтв і виконують завдання виховання особистості, для якої патріотизм є пріоритетним у системі власних цінностей і яка вибудовує своє життя, керуючись ними. **Метою статті** є розкриття змісту інноваційних художньо-педагогічних технологій, що сприяють формуванню патріотизму як особистісного ресурсу учнів.

Як відомо, головною метою діяльності вчителя музичного мистецтва є розкриття особистості учнів, їхнього потенціалу та здібностей шляхом занурення в «...енергетичне поле мистецьких цінностей, посилюючи їх ціннісно-емоційний резонанс і поліхудожній вплив» [4, с. 43].

Обираючи педагогічний інструментарій розкриття особистісного ресурсу, що впливатиме на патріотичні почуття, важливо керуватись принципами особистісно-орієнтованого та евристичного навчання і тому, на наш погляд, доречно використовувати такий **алгоритм побудови уроку музичного мистецтва**, коли учні стануть суб'єктом навчально-виховного процесу, проявлятимуть свою активність і творчість та формуватимуть здатність оцінювати себе і саморозвиватися:

Учитель може вплинути на активізацію особистісного ресурсу учнів *на всіх етапах уроку*, дотримуючись певних **методичних рекомендацій**. Так, **пробуджуючи емоції учнів** на початку уроку, можна використати: візуальні

джерела (твори живопису, відеофрагменти, фотографії); появу неочікуваного гостя (казкового героя, хлопчика-джурі, дівчинки-українки тощо); постановку інтригуючого запитання за темою уроку; цитату; захоплюючу історію. Усе це мотивує учнів на сприйняття нового матеріалу, його подальше опрацювання. Наступний крок – **постановка цілей** – здійснюється за безпосередньої участі дітей, у співтворчості з ними, адже саме вони можуть «підказати» вчителю, що саме потрібно знайти, дізнатися, відшукати у процесі уроку. **Слухання** музики слід супроводжувати співзвучними зіставленнями (асоціації з поезією, історією, народознавством, образотворчим мистецтвом тощо), використанням методу проблемного викладу, емоційної драматургії, навіювання. **Аналізувати** образний зміст музичних творів бажано, спираючись на життєвий досвід дітей та засвоєний ними мистецький тезаурус. Поєднуючи первинне слухове враження, зорові асоціації з аналізом образності музичного твору, варто **синтезувати** чуттєво-емоційну й інтелектуальну сфери, занурюючи учнів у світ мистецтва, стимулювати їхнє мислення й не забувати про виховання почуттєвої сфери. Як результат, учні починають тонко відчувати, співчувати персонажам музичних творів, а через них – і людям навколо. Так **власним продуктом** дітей стають нові відкриття, сильні враження, пережиті емоції, катарсис, збагачена фантазія. **Рефлексують учні**, оцінюючи свій емоційний стан, задоволення від власної діяльності, реалізації спільно поставлених цілей.

Дитині притаманні безмежна фантазія, емоційна сприйнятливність, почуття прекрасного, тому вона ще з дитячого садочка виявляє любов до музичного, танцювального мистецтва, гри. Саме тому вчитель на уроках музичного мистецтва дає змогу учням відчути, що **дже-**

релами, з яких вони будуть черпати жагу до життя, любов до Вітчизни, є рідна домівка, культ рідного слова батька й матері, твори митців і, безперечно, музичне мистецтво – саме вони допомагають виховати загально-людські цінності з дитинства.

У зв'язку з винятковим значенням у побудові уроку врахування вікових можливостей учнів найбільш впливовими й доцільними у вихованні патріотизму є такі **художньо-педагогічні технології**: художньо-ігрові, комп'ютерні, інтерактивні, інтегративні, сугестивні, проблемно-евристичні, здоров'язберігаючі тощо.

Слід вибудовувати навчально-виховний процес з опорою на провідний вид діяльності для кожної вікової категорії [4, с. 27]. У молодшому шкільному віці провідною стає навчальна діяльність, однак гра залишається значущою для учнів початкової школи, особливо 1–2-х класів. Тому уроки мистецтва важливо вибудовувати таким чином, щоб ігрова діяльність, яка за своїм змістом і формою виступає соціально зумовленою дією, була їх важливим компонентом. На уроках музичного мистецтва, виконуючи різноманітні ролі дорослих, відтворюючи багатогранні сторони життя і праці, діти засвоюють найважливіші соціальні функції, оволодівають основами стосунків між людьми, правилами, нормами поведінки в суспільстві. Саме тому в початковій школі доцільно віддавати перевагу **художньо-ігровим технологіям**, де учні мають можливість ідентифікувати себе з героями українських народних казок, пісень, поспівок, музичних казок, позитивними і негативними персонажами, «приміряти на себе» різні характери, манери поведінки, пережити безліч ситуацій і вчинків і головне – осмислити, проаналізувати та зробити висновки за допомогою вчителя музики. Молодші школярі люблять ігри-драматизації, сюжетно-рольові, музично-імітаційні ігри.

Особливу увагу бажано приділяти фольклорним іграм («Подоланочка», «А ми просо сіяли»), дитячим закликам, скоромовкам, примовкам, загадкам, гуканням, небилицям, що мають неабиякий естетико-виховний вплив на розвиток особистості дітей, дають змогу усвідомити власну причетність до українського етносу та національної культурно-мистецької спадщини. Незамінним інструментом впливу на душу дитини тут стає слово вчителя, що звертається до дитячого серця, відзначаючи красу української мови, яскравість фольклорних образів, гумор. На основі таких творів в учнів формуються моделі поведінки в суспільстві – у родині, з друзями, незнайомими людьми, виробляються якості, притаманні тому чи іншому народу. В Україні здавна цінувалися доброзичливість, повага до дітей і старших, уважність до інших і, безумовно, любов до своєї землі, готовність її захистити – якості, актуальні й сьогодні.

Використання комп'ютера на уроці музичного мистецтва створює можливості для розвитку зорової пам'яті, фантазії, формування естетично-гармонійного світосприйняття, пізнавальної активності, прояву творчості, формування в дітей навичок музичного сприймання, вміння розрізняти висоту, тембр, силу і тривалість звука. Планомірно розвивають висотний, динамічний, ритмічний і тембровий слух: «*Вартові козацької фортеці*» (перепусткою в умовну козацьку фортецю служать тільки правильні відповіді учнів, які мають за тембром назвати народні інструменти, які щойно звучали, а вартовими стають окремі учні, які працюють за комп'ютером); «*Спіймай у долоньку*» (вправа формує навички уважного слухача: після програвання за допомогою комп'ютерних програм окремих фрагментів українських дитячих мелодій учні в долоньки «ловлять» довгі або короткі звуки; низькі, середні чи високі; музичні або шумові); «*Гантоміма*» (розвиває емоційність та акторську майстерність: після прослуховування «музичного портрета» героя народної казки (такого як Колобок, Зайчик, Курочка-ряба) чи персонажів дитячої опери «Коза-дерева» М. Лисенка – передати музичний образ героя пластикою рухів та мімікою); «*Музичний діалог*» (у діалозі комп'ютер – учні відбувається «музична розмова» з динамічним розвитком), «*Хатинка-крихітка*» (мультимедійна гра, яка розвиває звуковисотний слух учнів з допомогою хатинки, в яку герої українських казок звуками «піднімаються по східцях угору, виходять униз чи проминають її»), «*Ритмічне дзеркало*» (учитель простукує ритм знайомих народних мелодій, поспівок: «Коломийки», «Ту-гу-ту», «Печу, печу, хлібчик», «Щедрик», а учні, виконуючи роль ритмічного дзеркала, відображають те, що почули; така вправа розвиває в учнів відчуття ритму).

Такі ігри доцільно проводити під час ознайомлення дітей з елементами музичної грамоти, організації процесу спостереження за розвитком музики, розширення емоційного, інтонаційного досвіду, мистецького тезаурусу. Для закріплення музичних понять та термінів наприкінці вивчення теми ефективним є проведення ігор: «*Віночок термінів*» (для посилення візуалізації накопичуваних музичних термінів, засобів музичної виразності; наприклад, у 2-му класі на уроці «Музика та природа», аналізуючи фортепіанну сюїту М. Степаненка «Про звірів», учні спираються на музичні терміни, що з'явилися на екрані, та активно поповнюють їх кількість, щоб «сплести віночок»); «*Квота творчих ідей*» (сприяє активному включенню учнів у роботу з інтерпретації виконання музичного твору, використання українських народних інструментів у процесі музикування, – творчі ідеї фіксуються вчителем в електронному варіанті й проєктуються на екран); «*Упізнай народну мелодію*» (гра допоможе учням, вико-

ристовуючи комп'ютерні програми, упізнавати й розрізняти на слух народну й авторську мелодію).

У підлітковому віці провідною діяльністю учнів є спілкування, побудова стосунків з товаришами на основі певних моральних норм, що опосередковують їхні вчинки [5, с. 32]. Проявити ці якості школярам на уроці допомагає вчитель, він має упевнити учня в тому, що він – співтворець уроку, має шукати, мислити, спілкуватися, не боятися помилитися, відстоювати власну думку. На уроках учитель виступає в ролі організатора навчального процесу, фасилітатора, координатора, компетентного консультанта-універсала й активно практикує **інтерактивні методи**:

«*Рефлексивна мішень*» – цей етап є обов'язковою умовою створення розвивального середовища на уроці, він допомагає учням сформулювати одержувані результати, визначити цілі подальшої роботи, скорегувати свої дії. Пов'язавши рефлексію з нашими предками-козаками, які не хилили, а влучно стріляли, учитель створює атмосферу, яка стимулює учнів гордитися своїм родом і ривнятися на справжніх козаків.

«*Чарівна ниточка*» – ця вправа допомагає учителю надзвичайно тонко помітити вплив образного змісту музики на душу дитини, особливо учнів-кінестетів. Під час прослуховування української народної колискової запропонувати учням «зобразити» на парті ниточкою певного кольору рух мелодії, яку вони почули (низхідний, висхідний, плавний, хвилеподібний), а ниточкою іншого кольору передати образ, який вони уявили (зіронька, колисочка, місяць, мамина усмішка). Цікава робота дітей в парах, як вони створюють цілу низку образів-вражень за допомогою ниточок-помічників. Учні із задоволенням демонструють свої успіхи, а також уважно спостерігають за роботою друзів-однокурсників.

«*Музичний тезаурус*» застосовується під час аналізу музичних творів патріотичного спрямування і сприяє накопиченню слів-термінів, якими можна виразити характер, настрої твору, покращує в учнів художнє мовлення. Бажання накопичити якнайбільший тезаурус виникає в учнів, якщо вони працюватимуть в режимі змагання: хто найбільше назве слів, що відповідають змісту музики та її характеру. Наприклад, музика «Запорізької похідної» Є.Адамцевича – відважна, завзята, заклична, зібрана, мужня, маршова тощо.

«*Дуда гуляє*» – інтерактивна вправа з використанням **ППЗ «Музичне мистецтво», 3 клас**, яка допомагає учням пережити відчуття емпатії через взаємодію хлопчика-дударика – онука дідуса-дударика – та учнів. Тримавши в руках сам інструмент і виконуючи українську народну пісню «Дударик», учні відчувають свою належність до роду дідуса-українця. Ця вправа має великий виховний вплив на учнів.

«*Асоціативний ланцюжок*» – прийом використовують під час ознайомлення з новим поняттям, терміном, назвою музичного інструмента тощо. Наприклад, у 3-му класі учні знайомляться з українським народним інструментом бандурою, тож вчитель пропонує добрати слова-асоціації до кожної букви назви, що розкриватимуть сутність інструмента, такими стають: Батьківщина, акомпанемент, народ, душа, українці і т.д.)

Під час творчої взаємодії в учнів розкриваються такі якості, як активність, відповідальність, чесність, відкритість, самостійність, впевненість, толерантність, що є невід'ємними складовими особистості учня-патріота.

На уроці музичного мистецтва доцільно використовувати **інтегративні педагогічні технології**, які сприяють розкриттю особистісного ресурсу учнів, формуючи цілісну картину світу. Вихованню високих громадянських якостей, патріотичних почуттів, дбайливого ставлення до рідної мови, до природи, прагнення пізнавати, зберігати й передавати у спадок надбання народу сприяє співтворчість з учителями-предметниками.

Хороші результати дає використання в педагогічній практиці фольклорних обрядів, які і є за своєю суттю інтерактивним видом мистецтва. Вони сприяють усвідомленню цілісності, неперервності народної культури, фольклорних традицій та образів і є яскравим, неперевершеним зразком природної інтеграції поетичного слова, музики, пісні, хороводних рухів, елементів театрального дійства. Виховна ефективність обрядів засвідчена багатовіковим існуванням народної педагогіки. Прикладом може стати відтворений учнями спільно з батьками та вчителями старовинний народний **обряд «Водіння Кози»**, що є традиційною складовою Різдвяних святкування. Спільна діяльність згуртовує дітей, сприяє загальному емоційному переживанню, можливості відчути взаємну підтримку та радість успіху. Адже формування патріотизму як особистісного ресурсу неможливе поза межами колективу. Українська народна педагогіка в колективі вбачала живуче джерело всебічного розвитку особистості, могутню силу виховного впливу. Втілення в життя таких заходів водночас оптимізує педагогічну взаємодію школи та сім'ї у відродженні народознавчих традицій шляхом залучення членів родин до культуротворчої діяльності. Під час підготовки та проведення фольклорних свят розкривається внутрішній ресурсний потенціал дітей: відбувається перетворення боязких, сором'язливих дітей на ініціативних, сміливих, творчих.

Роль Кози українці завжди доручали найактивнішому, веселому, енергійному хлопцю, адже він мав виконати свою роль якнайкраще – побігати, пострибати, проявити акторські таланти. Коза вішувала добрий і багатий урожай: «Де Коза ходить, – там жито родить!» – так примовляють учасники, і кожен з них розуміє значимість

цих слів, бо процвітання рідного краю – заповітна мрія кожного свідомого громадянина.

Ефективними технологіями формування патріотизму як особистісного ресурсу є **сугестопедія**, що ґрунтується на використанні природного емоційного потенціалу мистецтва і тісно пов'язана з явищами емпатії, катарсису. Сугестопедичні прийоми пом'якшують агресивні моменти життя в сучасному світі, впливають на почуття і переживання дітей, зменшують тривожність, похмурість, депресивність. Прийоми створення ситуації успіху на уроці, експресивний педагогічний вплив, релаксація допомагають учням розкрити внутрішні резервні можливості, стимулюючи мотивацію навчання, викликають позитивні емоції, пізнавальний інтерес, почуття патріотизму. Так, під час знайомства з жанром колискової пісні можна звернутися до дітей: «Зараз ви почуєте пісню, яку я досі не можу забути, – її співала мені мама. Вона розповідала, що під час війни мій дідусь возив партизанам хліб. У партизанському лісі мелодія цієї колискової, яку тихесенько наспівував дідусь, була паролем, сигналом, що за дідусем немає переслідувачів і можна виходити йому назустріч. Я впевнена, що ця пісня емоційно схвилює і вас. Гадаю, вам цікаво буде дізнатися вдома від дідусів і бабусь, як допомагала їм пісня у важкі хвилини життя».

Застосовуючи технології **проблемно-евристичного навчання**, необхідно залучати учнів до активної взаємодії, спонукати до порівняння й пояснення музичних явищ на основі власного життєвого досвіду, давати змогу відчувати радість безперервного відкриття нового [6, с. 18]. На уроках музичного мистецтва застосовують низку евристичних методів і прийомів: *евристична бесіда, метод синектики, порівняння, метод музичних колекцій* (у 5-му класі, опрацюючи тему «Пісня – душа народу», учні, спираючись на свій життєвий досвід, створюють «колекції» пісень окремих жанрів: жниварські – «Дівка Явдошка», «Ой на горі жито», «Сіяв мужик просо», «Чи не той то Омелько»; історичні – «Ой там на горі Січ іде», «Ой на горі та й жінці жнуть», «Ще не вмерла України»; веснянки – «Ой пришла весна», «Вийди, вийди Іванку», «Щебетала пташечка», «Кривий танець», «Благослови, мати»; колискові – «Котику сіренький», «Ой ходить сон»); *імпровізація, аналіз-інтерпретація музичних творів, руйнування* (у 4-му класі на прикладі пісні Марусі Чурай «За світ встали козаченьки» показати, як лірично й мелодійно виконувала свою пісню Маруся, а коли козаки – борці за свободу – в походах почали її співати для підняття бойового духу, ця пісня перетворилася на маршову, завзяту, енергійну, з назвою «Засвіт встали козаченьки»).

Включення в урок музичного мистецтва елементів **здоров'язберігаючих технологій** є позитивним мотиватором учнів. До таких можна віднести серію вправ для розвитку співацького дихання, танцювальних за-

мальовок, оздоровчих та тихих хвилинок, імпровізовані казки. Вони також сприятимуть формуванню патріотизму, якщо мають зв'язок із народними прикметами, звичаями, традиціями, оспівують красу рідної природи і землі. Серед таких: «Пальчикові загадки» (учитель, промовляючи слова: «Що то є за гість: ніжок має шість, аж чотири крильця має, по квітках собі літає? – не бджола, не джмелик, зоветься...» – пальцями зображає метелика; діти, концентруючи увагу на тому, що демонструє вчитель, відгадку-метелика показують своїми пальцями); «Вирушаємо в мандри на конях, літаку, потязі»; «Здивування від...»; «Музичний живопис»; «Музичний зоопарк»; «Звуки рідної природи» (діти-одесити люблять своє рідне місто, море, природу і на уроках музики залюбки за допомогою звукогімнастики, логоритміки та дихальної гімнастики зображають шум чорноморської хвилі – «ш-ш-ш»; гудок корабля – «у-у-у», дзижчання комара – «з-з-з»; крик чайки – «а-а-а»).

Великий вплив на формування патріотизму як особистісного ресурсу має музикування на народних музичних інструментах, таких як рубель, чесало, підкова, сопілка, дзвони, дощовиця, бубон, горіхи, торохкало, свищики, дримба, тріскачка та ін. Гра на цих інструментах відновлює гармонію внутрішнього світу, генетично закладену в кожній дитині, лікує душу й тіло, наділяє особливою силою свого роду. Наприклад, музикування на народних інструментах дарує учням радість творчості під час виконання українських народних пісень: «Два півники», «Щедрик» (1-й кл.), «Дибидиби», «Ходить квочка коло кілочка», «Ой минула вже зима» (2-й кл.), «Іхав козак за Дунай», «Гарний танець гопачок», «Грицю, Грицю до роботи» (3-й кл.), «Забілів від снігу гай», «Слава нашим господарям» (4-й кл.), «Чи не той то Омелько», «Добрий вечір тобі, пане господарю» (5-й кл.), «Од Києва до Лубен» (6-й кл.).

Варто розповідати учням про те, що наші предки – українські козаки – обожнювали музику й музичні інструменти. До клейнодів Запорозької Січі, тобто до священних символів державності України, належали литаври (тулумбаси), б'ючи в які збирали козаків на раду, спеціальними умовними сигналами передавали накази по війську та використовували для психічних атак під час наступу на ворога. Цю інформацію можна подати в 5-му класі під час опрацювання теми: «Народні інструменти» (урок № 12). Вражаючим буде використання фрагмента х/ф «Вогнем і мечем» режисера Єжи Гоффмана, під час перегляду якого учні, власне, й побачать гру козаків на тулумбасі.

Здійснюючи музично-педагогічну діяльність у співпраці зі шкільним психологом, можна знайти підтвердження ефективності впровадження художньо-педагогічних технологій у формуванні патріотизму, оскільки

відбувається кореляція між зростанням почуття патріотизму та набуттям особистісних якостей учнів (гідність, мужність, відвага). Саме музичне мистецтво спроможне передавати гармонією та мелодією звуків загальнолюдські цінності, позитивно впливати на світогляд, інтелект, викликати радість спілкування зі світом.

Отже, формуванню патріотизму як особистісного ресурсу сприяє вміння вчителя вибірково-творчо обирати й поєднувати названі нами художньо-педагогічні технології та спрямовувати їх у вектор виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів, ліцеїв, гімназій, які любитимуть свій народ і рідну землю, поважатимуть мову й культуру інших національностей – як говорив Тарас Шевченко: «...і чужому навчається, й свого не цурається» («І мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє»).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Батюк Н. Особливості формування художньо-образного мислення дітей засобами фольклору : метод. рек. до уроків муз. мистецтва в початковій школі. – Одеса : Друк, 2007. – 71 с.
2. Качур М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nenc.gov.ua/doc/autoref/kachur.pdf>
3. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – №7–72. – с. 5–6; 11–12.
4. Масол Л. Методика навчання мистецтва у початковій школі. – Харків : Веста : Ранок, 2006. – 104 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
6. Печерська Е. Уроки музики в початкових класах : навч. посіб. – К. : Либідь, 2001. – 267 с.
7. Рашидова С. Виховання почуття патріотизму старшокласників на культурно-художніх традиціях Донбасу : дис. канд. наук, 2007. – 276 с. – Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <http://www.dissertation.com.ua/node/672664>

REFERENCES

1. Batiuk, N. (2007). *Osoblyvosti formuvannia khudozhno-obraznoho myslennia ditei zasobamy folkloru* [Features of the formation of artistic and imaginative thinking by means of folklore]. Odesa: Druk.
2. Kachur, M. *Patriotychne vykhovannia molodshykh shkoliariv zasobamy khudozhnoho kraieznavstva* [Patriotic education of the primary schoolchildren by means of artistic local history]. Retrieved from <http://nenc.gov.ua/doc/autoref/kachur.pdf>.
3. *Kontseptsiiia natsionalnogo vykhovannia* [The conception of national education] (1994). *Osvita*. – №7–72. – p. 5–6; 11–12.

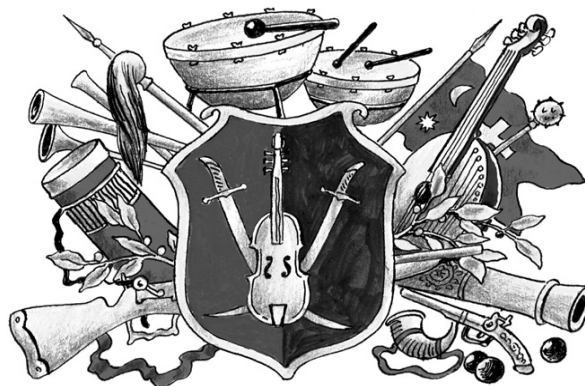
4. Masol, L. (2006). *Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovii shkoli* [Methodics of teaching art in the primary school]. Kharkiv: Vesta: Ranok.

5. *Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky* [The National strategy of the development of education in Ukraine in 2012–2021]. Retrieved from <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

6. Pecherska, E. (2001). *Uroky muzyky v pochatkovykh klasakh* [Music lessons in the primary school]. Kyiv: Lybid.

7. Rashydova, S. (2007). *Vykhovannia pochuttia patriotyzmu starshoklasnykiv na kulturno-khudozhnikh tradytsiakh Donbasu* [Education of patriotism of senior schoolchildren by means of cultural and artistic traditions of Donbass]. (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://www.dissertation.com.ua/node/672664>

Стаття надійшла до редакції 03.02.2015 р.

На допомогу вчителю

Редакція пропонує вчителям матеріали з книги Олени Апанович «Козацька енциклопедія для юнацтва», які збагатять уроки або позаурочні заходи.

МУЗИКА КОЗАЦЬКА ВІЙСЬКОВА досягла на Запорозькій Січі високого рівня розвитку. Особливе місце належало духовим та ударним інструментам: трубам, сурмам, тулумбасам (литаврам), барабанам та бубнам. Улюбленими в козаків були також струнно-щипкові інструменти – кобзи (бандури).

До складу козацького військового оркестру входили трубачі (тримбачі), сурмачі, довбиші (литавристи, тулумбасники), які виконували спеціальні похідні та бойові музичні твори й урочисті п'єси під час зустрічі козацького війська, що поверталось на Січ після успішних походів, а також на прийомах послів, почесних гостей тощо. Військо Запорозьке мало розвинуту систему сигналізації. У потрібний час трубачі та сурмачі виконували на своїх інструментах той чи інший сигнал. Кожна труба мала певне призначення: сповіщати про сідлання коней, посадку вершників, виступ у похід тощо.

Тулумбаси, які ще називалися котлами, оскільки за формою нагадували котли (казани) з натягнутою зверху шкірою, використовувалися в основному для зв'язку: ними скликали козацькі ради, передавали повідомлення про ворожий наступ та накази під час бою. Тулумбаси були найрізноманітніших розмірів. У най-

Пісня перемоги. Гравюра з картини Юзефа Брандта. 1870-ті рр.

більші з них (вони ще називалися «набатами») било одразу вісім козаків. Набати здебільшого зберігали в Січі, а в походи кожний військовий загін брав малі тулумбаси, які довбиші прив'язували до сидел своїх коней. Траплялося й так, що набати, тулумбаси, барабани та бубни використовували для своєрідної психічної атаки: гучні, як гарматні постріли, звуки набату разом з гуркотом тулумбасів та пронизливим лускотом барабанів і бубнів викликали у ворожому війську паніку й примушували до втечі.

Климентій Зинов'їв, український поет, який жив на зламі XVII і XVIII ст., створив віршовану збірку, описавши в ній усі українські ремесла. Виконавцям військової музики він присвятив окремого вірша «Про довбишів, що в бубни бубнять, і про тримбачів, що в труби трублять і в сурми сурмлять»:

*Довбиш ігри військові гарно відправляє,
Але також і тринбач у тринби витрубляє.
І потрібно їм обом брат за брата жити,
Адже довбишу – бубнить,
Тринбачу – трубити.
Їхні ігри слухачів часом звеселяють,
Превелику іноді жалість викликають.
Бо доводиться про Суд Божий пам'ятати
І архангельську трубу теж не забувати.
До зворушення все те слухачів приводить,
Завжди-бо людині смерть з пам'яті не сходить.
Музику і за столом весело сприймають,
На бенкетах, де питво мирно уживають.
Довбиш раду теж, бува, вибубнить народу
І так само підніма військо до походу.
Перемогу стануть нам труби витрубляти,
Коли військо свій тріумф розпочне справляти.
Бубнять звечора в Січі – війську на похвалу,
І уранці, коли там Богу творять славу.*

*Тож музикам військовим добре ми сприяєм
І як чесних війська слуг щиро похваляєм.*

(Апанович О. Козацька енциклопедія для юнацтва / упорядник О. С. Яремійчук. – К. : Веселка, 2009. – С. 287–292, 394–395).

КОЗАЦЬКІ ОРКЕСТРИ

*Не тільки зброя, ох, не тільки зброя,
а в козаків і музика була.
Такі литаври – не піднімуть троє,
такі цимбали – запрягай вола.
Це ж не весільна музика троїста,
а це ж за військом, на багато верст.
А інструментів, може, там аж триста,
бо ж не який – козацький був оркестр!*

*А що харчі, що кнедлики, ковбаси?
Без кармазинів також не біда.
Стрибали на вибоях тулумбаси.
Дзвеніла скрипка. І гула дуда.*

*Театри предків – постір того поля,
де можна скласти голову свою.
А перед ними – тільки смерть і воля.
А там за ними – музика в бою.*

*Важкі віки. Але не марні жертви.
Тривожний дим фігур сторожових!
Та музика оплакувала мертвих.
І знов до бою звала ще живих.*

*Хтось впав з коня.
Не чуто нам, чи скрикнув.
Живий навіки пам'яттю землі.
Мов давній герб – шаблі оті і скрипка.
Козацька скрипка. Схрещені шаблі.
(Оксана Пахльовська)*

Шерстинюк Леонід Леонідович,
заслужений художник України, старший викладач Хмельницької
гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький

ВИКЛАДАННЯ ПЕЙЗАЖУ АКВАРЕЛЬНОЮ ТЕХНІКОЮ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Розглядаються особливості викладання акварельного живопису в початковій школі в контексті розвитку методики навчання образотворчого мистецтва на прикладі реалістичного пейзажу. Наголошується на необхідності засвоєння технічних прийомів роботи з акварельними фарбами, що дають найширші можливості для реалізації творчого потенціалу учнів. Розкриваються різні технічні аспекти, додаються поради стосовно вибору художніх матеріалів та інструментів, що впливають на якість зображення, а також щодо роботи над композицією.

Ключові слова: молодші школярі, методика акварельного живопису, пейзаж.

Сутністю інноваційних процесів в мистецькій освіті є вивчення, узагальнення й розповсюдження передового педагогічного досвіду та впровадження досягнень художньо-педагогічної науки в практику. Сприяти цьому покликані дослідження фахівців, які вивчають естетико-виховний вплив на особистість образотворчого мистецтва і методику його викладання в навчальних закладах (С. Коновець, Л. Масол, О. Шевнюк, О. Калініченко, І. Туманов та ін.), навчально-методичні комплекти (підручник, робочий зошит), розроблені за навчальними програмами «Образотворче мистецтво», які оновлюються відповідно до зростаючих вимог державного Стандарту загальноосвітньої школи. І серед завдань педагога, який працює за кожною із чинних програм, – розвинути естетичні здібності учнів, їхні смаки, викликати інтерес до мистецтва, і головне – добитися опанування учнями різноманітних мистецьких засобів для втілення себе як особистості. На думку вчених і практиків, заняття з образотворчого мистецтва в школі мають виняткові можливості у формуванні творчих здібностей дітей, розкритті індивідуальності. Серед різноманіття художніх технік – живопис акварельними фарбами, що потребує особливої компетенції педагога в навчанні учнів. Тож **мета статті** – дослідити процес розкриття творчих можливостей молодших школярів під час роботи в акварельній техніці живопису.

Уроки образотворчого мистецтва в початковій школі мають значні можливості впливу на розвиток сприймання учнями мистецтва, розуміння художніх творів з позицій естетичних цінностей, оцінювання їх виразних особливостей. Якщо дитина змалечку привчається помічати красу навколишнього – природи, довкілля, людей, творів мистецтва, – вона стане творцем, навчиться творити саме життя на основі краси й гармонії. На наш погляд, саме акварельна техніка живопису допомагає школярам тонко відчувати в багатоманітті фарб, відтінків усю красу світу й отримувати радість, відтворюючи її акварельними фарбами.

Акварель завжди приваблювала легкістю, прозорістю, яскравістю фарб та свободою роботи пензлем. Основною *особливістю акварельних фарб* є їхня прозорість. Це єдина живописна техніка, що цілком обходиться без білила. Колірний шар повинен бути тонким і пропускати крізь себе промінь світла, інакше неможливо домогтися насиченості й звучності кольору, що так вигідно відрізняє акварель від інших технік. Світлоносність білого паперу має бути присутня до кінцевої стадії роботи, зберігаючи при цьому свіжість і прозорість шарів фарб.

Акварельні фарби бувають:

- ✓ тверді (в плитках), приготовані на гуміарабіку,
- ✓ м'які, – у вигляді густого тіста, так звані «медові»,
- ✓ рідкі, що зберігаються в олов'яних тубиках.

Слід зазначити, що рідкі фарби мають більшу яскравість у порівнянні з твердими. Для зручності під час роботи фарби на палітрі слід групувати від найсвітлішої до найтемнішої. Кількість фарб повинна бути обмеженою, щоб набути досвід у їх змішуванні.

Для роботи аквареллю важливою є якість пензлів. Найкращий вид пензлів для акварелі виготовляють з волосу білки, колонка, куниці або соболя, синтетики, а більш крупні – з вовни верблюда. Пензлі бувають круглої, овальної, плоскої форми, вони можуть бути короткі й довгі. З урахуванням технічних можливостей в аквареліста повинні бути гострі й тонкі пензлі – для мініатюрних деталей, широкі – для великих поверхонь фону. У наборі мають бути і круглі з тоненьким кінчиком. Білячий пензель дуже м'який, добре утримує воду, а після намочування всі його ворсинки сходяться в тонкий кінчик. Плоскі за формою пензлі дають характерний «недбалий» мазок, проте їх дуже зручно використовувати для зображення архітектури і, як не дивно, неба.

Велике значення для акварельного живопису має якість паперу. Збереження білої свіжості паперу – постій-

на турбота аквареліста, особливо в період підготовчого етапу роботи, а саме: нанесення малюнка й виправлення його неточностей. Найкращим для акварельного живопису є папір марки «Торшон», «Госзнак», англійський ватман, напівватман, акварельний брістоль.

Процес живописного зображення з натури має свої закономірності й передбачає особливий порядок ведення роботи, — зазначає Беда Г. В. Розуміння цих закономірностей, послідовність процесу зображення є важливою умовою успіху. Необхідно знати, що треба робити спочатку, які завдання вирішувати в середині роботи і як її завершити [2, с. 157].

На першому етапі слід визначитися з сюжетом і композицією.

Композиція в пейзажі. Перше основне правило створення пейзажного малюнка полягає у вибірковості й виключенні того, що не допомагає композиції.

Виконання малюнка:

- Вибір формату (горизонтальний, вертикальний, квадратний).

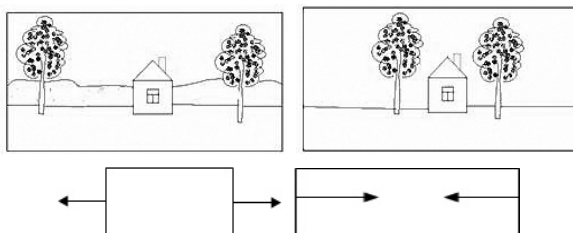
Чим ретельніше буде вибраний формат, а малюнок уточнений в масштабах, планах, обрисі предметів, тим кращою буде і основа для фарб.

- Визначення положення лінії горизонту (середня, висока, низька):

Високий горизонт у композиції пейзажу дає змогу художнику показати безмежну далечинь земних просторів. Композиція з горизонтом на рівні очей передає більш спокійне враження. Низький горизонт у композиції створює передусім відчуття монументальності фігур першого плану, величавості зображених у ній образів. Для вирішення композиції пейзажу важливо вибрати точку зору. Усі паралельні лінії, що спрямовані у глибину простору, сходяться на горизонті в одній точці, яка називається точкою сходження. Залежно від того, з якої висоти і з якої точки зору взятий горизонт, по-різному будуть сприйматися зміст, сюжетний центр та окремі деталі.

- Композиції всіх елементів пейзажу (відкрита, закрита).

Художники рекомендують обирати не дуже складні об'єкти, а також уникати в етюдах низки горизонтальних напрямків, що ускладнюють передачу простору. Краще, коли є «вхід» у композицію, створений напрямленими вглибину зображеннями дороги, паркана. У деревах на першому плані виявляємо точну форму, силует, конструкцію.

Композиції пейзажу за побудовою поділяються на однопланові (з найближчим до глядача зображенням природи) та багатопланові, які передають глибину простору.

Акварельні техніки. За технікою письма і накладання фарб розрізняють багатшаровий живопис (лесування, корпусне письмо) з підмальовком і живопис в один прийом (алья-прима).

1. Техніка лесування

2. Техніка розмивки

3. Техніка по мокрому

Алья-прима — техніка акварельного живопису швидкими мазками, завдяки чому картина пишеться одразу (в один прийом), без попередніх прописувань і підмальовок, за один сеанс до висихання фарб. Так називають і техніку елементарного простого змішування на палітрі двох і більше фарб та перенесення отриманої суміші відразу на папір.

Лесування — технічний прийом багатшарового живопису, що полягає в накладанні (нанесенні) дуже тонкого шару прозорих або напівпрозорих, так званих лесувальних, фарб поверх просохлого фарбового шару. Характерна риса акварельного живопису полягає у тому, що для передачі світлих кольорів папір залишаємо зовсім білим.

Техніка затікання спрямована на отримання ефекту плавного переходу від насиченої фарби до прозорої, що відбувається, коли насичену фарбу кожного разу розчиняємо трохи більшою кількістю води, і фарби, розчинені по-різному, накладаємо поряд без переходу. Роботу проводимо на сухому папері.

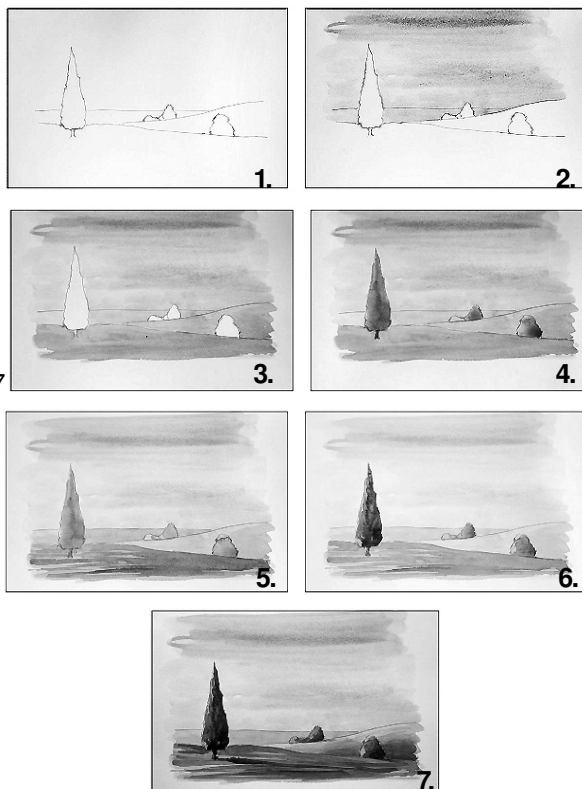
У техніці малювання по вологому ґрунту («мокрим по мокрому») фарби наносимо на попередньо змочений папір або поверх ще вологого шару фарби. Виникає ефект, типовий для акварельного живопису, м'яке розтікання й переплетення фарб.

Техніку гранулювання отримуємо, малюючи на грубому сухому папері з допомогою великої кількості фарби, невеликої кількості води, легкими мазками пензля. Покриваємо лише виступаючі місця паперу, а заглиблені – залишаємо білими. Виникає зафактурена структура на поверхні малюнка.

Техніка розмивки можлива при наявності вже нанесених більш товстих, ніж звичайно, ще злегка вологих або вже висохлих шарів фарби, для коректування інтенсивно зафарбованих ділянок. Чистою водою й пензлем розмиваємо світлові плями, контури й поверхні.

Крім традиційної «прозорої» техніки акварельного живопису по сухій основі, «мокрим по мокрому», «мокрим по сухому», застосовують також «витягування» або «стирання», вискоблювання; комбіновані техніки з використанням воску й акварелі; створення різних фактур нетрадиційними способами (скоб, сіль).

Методика написання пейзажу трьома кольорами: кобальт синій, смарагдовий зелений, сієна натуральна. Така робота над пейзажем корисна для того, щоб навчити око розрізняти різні відтінки кольорів.

1. Виконання малюнка: визначення лінії горизонту, намалювання композиції та всіх елементів пейзажу, форми кожного об'єкта.

2. Виявлення основних кольорових і тональних відношень на великих ділянках неба.

3. Виконання основних кольорових і тональних відношень планів землі.

4. Наносити фарбу на дерева і кущі починаємо із найбільш світлих місць натури.

5. Робота над співвідношенням дерев на передньому і середньому планах та співвідношенням дальнього плану, неба і землі.

6. Світло на предметах переднього плану буде мати теплий відтінок, тіні, навпаки, – холодний. Колір тіні залежить не тільки від характеру світла, а й від навколишніх умов.

7. Деталізація та конкретизація елементів пейзажу. Завершення, узагальнення кольорових відношень з метою досягнення цільності колориту [4, с. 38, 41].

Світлотіньові контрасти, різкі на передньому плані, з віддаленням пом'якшуються і на великій відстані зливаються в один фон. Чим контрастніше відношення світлотіні, тим предмет здається ближче, чим м'якше, тим більш віддаленим він виглядає. По мірі віддалення від глядача предмети втрачають об'ємність, набувають силуетного, узагальненого характеру, також слабшає і поступово набирає холоднуватого відтінку насиченість кольору предметів. Відомий російський художник А. Саврасов зазначав, що без повітря немає пейзажу, скільки берізок або ялин не саджай, що не вигадуй, якщо повітря «не напшеш», – виходить пейзаж поганий. Для передачі повітряної перспективи не можна різко окреслювати межі предметів, бо це зруйнує властиву натурі м'якість. У той же час іноді потрібно виявити чіткий силует темного дерева на фоні неба або інші тональні контрасти. М'яка «змазаність» кольорових тонів характеризує туманний день; чіткість форм об'єктів необхідна для передачі сонячної погоди. Кольори віддалених предметів – менш насичені й набувають блакитних, фіолетових відтінків.

У процесі цієї роботи акцентуйте на тому, що ближні предмети сприймаються чітко, з багатьма деталями і фактурою, а віддалені – узагальнено, без подробиць; контури ближніх предметів чіткі, а віддалених – м'які; на великій відстані світлі предмети здаються темнішими, а темні – світлішими; близькі предмети мають контрастну світлотінь і здаються об'ємними, далекі – слабо виражену світлотінь і здаються плоскими.

Основні помилки художника-початківця в живопису технікою акварель (наводяться за джерелами [1; 5; 6]):

Помилка № 1. Малювання знизу вгору. Джерело проблеми: до акварелі потрібно пристосуватись. Це найбільш доступний, але не найпростіший у застосуванні матеріал. Акварельні фарби вимагають багато води, а вода має тенденцію текти вниз. Порада: не сперечатися

Україна

Слова і музика Н. Антоник

Рухливо

1. Си-ня річ - ка, яс - не сон - це, кущ ка - ли - ни за ві -
 кон-цем. В лі - сі стеж - ка сер - цю ми - ла і ба - бу - сі ха - та
 бі - ла. Риб - ка зо - ло - та в ста - воч - ку, кві - ти,
 спле - те - ні в ві - ноч - ку, ше - піт віт - ру у по -
 ко - сах і вер - бич - ки дов - гі ко - си.

Приспів:

Ук - ра - ї - на хай цві - те, кра - ю рід - ний, лю - бий кра - ю,
 Бать - ків - щи - на - це все те, що з ди - тин - ства зна - ю.

2. Стигли вишні-намистинки
 І кульбаба у хустинці,
 Малі сонечка в долонці –
 Відпускаю їх до сонця.
 Молока парного глечик,
 Запашна хлібина з печі,
 У кутку цвіркун співочий,
 І Шевченка добрі очі.
 Приспів.

А на рідній Україні – слов'ї

Слова і музика Н. Май

1. Не цурайся, друже, рідної землі.
Бо вона одна, неначе мати.
І у дні хороші, і в негості дні,
Буде тебе вірно ждати.

2. Хай які тривоги прокладають шлях,
Збережи її козацьку силу
І вузеньку стежку, стежку в споришах,
І хатину білу-білу.

3. Не цурайся друже, і не забувай,
Що на світі є одна єдина
Ненька Україна, серцю милий край,
Ніжна пісня солов'їна.
- Прислів:

А на рідній Україні – слов'ї,
І шебечуть без кінця і краю,
А на рідній Україні слов'ї
Своїм співом серце крають.
- Прислів:

Хай які тривоги прокладають шлях,
Збережи її козацьку силу
І вузеньку стежку, стежку в споришах,
І хатину білу-білу.
- Прислів:

Не цурайся друже, і не забувай,
Що на світі є одна єдина
Ненька Україна, серцю милий край,
Ніжна пісня солов'їна.

Козаки

Слова і музика Н. Май

1. В чистім полі козаки, козаки козаки,
А в них коники баскі, коники баскі.
2. А за ними курява, курява, курява,
І приміята трава, м'ята трава.
3. Козаченьки як орли, як орли, як орли,
Дружно пісно завели, пісно завели.

Прислів:

Шаблі у руках, у руках, у руках,
Ноги в стременах, ноги в стременах.

Прислів:

А за ними курява, курява, курява,
І приміята трава, м'ята трава.

Прислів:

Козаченьки як орли, як орли, як орли,
Дружно пісно завели, пісно завели.

Любіть Україну

Слова і музика Н. Май

Музична партитура для голосу та фортепіано. Твір виконано в тональності D-dur (два дізми) та 4/4 ритмі. Партитура складається з чотирьох рядків нот. Під нотою вказано українські лірики: "За - спі - ва - є со-ловей - ко, за - ко - ли - шеть - ся тра - ва, за - вми - ра мо - є сер-день - ко, чу - ю Гос-по - да сло-ва. Лю - бить Ук-ра-ї - ну, лю- бить Ук-ра-ї - ну, лю - бить Ук-ра-ї - ну слов - на, за сонце, за не - бо, за бі-лу ка-ли - ну, на сві - ті є - ли-на во - на."

1. Заспіває соловейко, заколишеться трава.
Завмира моє серденько, чую Господа слова.

Приспів:

Любіть Україну, любіть Україну,
Любіть Україну словна,
За сонце, за небо, за білу калину,
На світі єдина вона.

2. Засія у небі синім тиха вранішня зоря,
У святую цю хвилину слово Боже чую я.

Приспів:

Моя Україна

Слова і музика Н. Май

Музична партитура для голосу та фортепіано. Твір виконано в тональності D-dur (два дізми) та 4/4 ритмі. Партитура складається з чотирьох рядків нот. Під нотою вказано українські лірики: "До - ро-го-ю світ-ла, до - ро-го-ю во - лі, ми бу-де-мо, брат-тя, до - ла-ти тер-ни. Не тре-ба, Вкра-ї - но, жу - ринтись ні - ко - ли, бо є в те-бе донь-ки і вір-ні си-ни. Мо-я Ук-ра-ї - на, піс - на со-ло-ві-на. Мо-я Ук-ра-ї - на, рі - ки і по-ля, Мо-я Ук-ра-ї - на, чер - во-на ка-ли-на, мо-я Ук-ра-ї - на — рід - на-я зе-м-ля."

1. Дорогою світла, дорогою волі,
Ми будемо, браття, долати терни,
Не треба, Вкраїно, журитись ніколи,
Бо є в тебе доньки і вірні сини.

Приспів:

Моя Україна, пісня солов'їна,
Моя Україна, ріки і поля,
Моя Україна, червона калина,
Моя Україна, рідная земля.

2. На Схід і на Захід нам досить ділитись,
Візьмімось за руки усі, як один,
Щоб сонце світило, сміялися діти,
Ми рідную землю підіймем з колін.

Приспів:

Українська вишиваночка

Слова і музика Н. Май

Ой, за-ко-ти - ло-ся сон - це баг-ря - не, ве - чір на-дво - рі, у - па - ларо-са,
і роз-ли-ли - ся бла - кит-ні ту-ма-ни, ніч ук-ра-їнсь-ка, дже - рель-на кра-са. Сер-це ве-де у по-
ля, де по-ко - си, там, де во-лош - ки в тра-ві за-пашні, і со-ловей - ко, і
ні - женьки бо - сі ду - шу три-во - жать ме - ні! Ук-ра - їнсь - ка ви-ши-
ва - ноч-ка, до ду - ші ме-ні па - ня - ноч-ка, ру-ти цвіт і сон-ця зо - ло-то на дух-
мя-нім по - лот - ні. Ук-ра-їнсь - ка ви-ши - ва - ноч - ка, ви-ши - ва - ла аж до
ра - ноч - ку, да-ру - ва - ла щаст-я й до-лень-ку рідна ма - тін - ка ме - ні.

1. Ой, закотилося сонце багряне, вечір надворі, упала роса,
І розлилися блакитні тумани, ніч українська, джерельна краса.
Серце веде у поля, де покоси, там, де волошки в траві запашні,
І соловейко, і ніженьки босі душу тривожать мені.

Приспів:

Українська вишиваночка, до душі мені паняночка.
Рути цвіт і сонця золото на духмянім полотні,
Українська вишиваночка, вишивала аж до раночку,
Дарувала щастя й доленьку рідна матінка мені.

2. Ясні зіроньки – рідні сестриці, братику-місяць, ясніше світи,
З ночі удома мені не сидиться, дай вишиванку, матусю, вдягати.
Я заплету свої русії коси, полем піду, де заснула зоря.
І соловейко, і ніженьки босі – то Україна моя!

Приспів.

Новорічна ніч

Слова і музика Н. Май

Го-дин - ник б'є два-надцять раз, і від-чи - няють-ся двер - ця-та, і

Дід Мороз по-про-сить нас по - ві - рить в свято, в див-не свято. У світ-лі но - во-річні

дні ди - ва бу-ва-ють не-од-мін-но, сво - ї за-па - лю-є вог - ні для нас красу - неч-ка - я -

лин - ка. За - па - ли вог - ні скорі - ше, Но - вий - Но-вий рік.

Всі дум-ки сум-ні об-ли - шить час нас - тав для всіх.

По - ряд десь тво - є ко-хан - ня, ти йо - го по - клич,

хай здій-снять - ся всі ба-жан - ня в но - во - річ-ну ніч.

1. Годинник б'є дванадцять раз, і відчиняються дверцята.
І Дід Мороз попросить нас повірить в свято, в дивне свято,
У світлі новорічні дні дива бувають неодмінно,
Свої запалює вогні для нас красунечка-ялинка.

Приспів:

Запали вогні скоріше, Новий-Новий рік,
Всі думки сумні облишить час настав для всіх.
Поряд десь твоє кохання, ти його поклич.
Хай здійсняться всі бажання в новорічну ніч.

2. Звучить мелодія зими, сніжинки падають усюди.
І свята зачекались ми і новорічного салюту!
І варто вірити, що нас знайде любов обов'язково,
Щасливим бути — приходить час у новорічну ніч казкову.

Приспів.

Виглядаю Миколая

Слова і музика Н. Антоник

Помірно

1. Вже на не - бі сріб - ний мі - сяць во - дить зі - рок че - ре - ду. І в йо -

го ча - рів - нім світ - лі по сте - жин - ці я і - ду. Знов тан -

цю - ю - чі сні - жин - ки за - си - па - ють всі слі - ди. Я че -

ка - ю, ви - гля - да - ю, чи не при - йде він сю - ди. Ми - ко -

лай, Ми - ко - лай, ти до нас за - ві - тай, Ми - ко -

1. лай, Ми - ко - лай, ти про нас не за - бу - вай. Ми - ко - //

2. лай, Ми - ко - лай, ти про нас не за - бу - вай!

2. Він завжди прийде таємно,
Тільки нічка на поріг.
Поспішає марно,
Щоб відвідати усіх.
Він приносить подарунки,
Радість, злагоду, тепло.
А на ранок рясним снігом
Знов доріжки замело.

Приспів.

Квітка сповнення бажань

Слова Н.Свойкіної

Музика Н. Антоник

Швидко

В Dm

1. Ко-жен з нас шу - ка - є щас-тя, вдаль і - де за го - ри-зонт, хтось ро-

Cm F

ки, а хтось хви-ли-ни, по о - дин - ці чи ра - зом. Щас-тя

Gm F

по - ряд завж-ди з на - ми, ти ли - ше йо - го роз-глянь. Са-ме

Gm Cm D7

взим - ку роз - кві - та - є квіт-ка спов-нен - ня ба - жань.

F7 **Приспів:** В Gm

Хай дзве-нить ди - тя-чий сміх, хай і - де сріб-ляс-тий сніг, хай жур-

Gm Cm

ба, пе-чаль і го-ре від-сту - па-ють. Ди-во квіт-ка роз-цві-те, ко-жен

D7 Gm E♭ F В

щас-тя в ній зна-йде, хай у - сі сво - є ди-тин-ство при-га - да-ють.

2. Щастя – це морозна свіжість,
Всюди тиша – аж дзвенить.
Щастя – це сніжинок ніжність,
Що в долонях тануть вмиль.
Дзвін бурульок кришталевих,
Сміх дітей, що з гірки мчать.
Блиск ялиночок зелених
І тепло Різдвяних свят.

Приспів.

Колискова для матусі

Слова Н.Свойкіної

Музика Н. Антоник

Помірно

1. Спи, мо-я лю-ба, за - кін-чив-ся день. Я за-спі-ва - ю без-
ліч пі-сень - доб-рих, як ти, ко - ли - са - нок,
тіль-ки за - сні до сві - тан - ку. Ма-мо, ма-ту - сю!
Спи, за - си - най, спить со-ло-вей - ко, кві - ти і гай.
Ти, на - че сон-це, теп - лом зі - грі - ва - єш, дай ко-лис-ко - ву то -
бі за - спі - ва - ю. // бі за - спі - ва - ю.

2. Вже натомилися руки твої,
Вечір в порозі тихо стоїть.
Проситься в гості дрімота,
Зіронька казку заводить.

Приспів:

Мамо-матусю, ранок вітай!
Встав соловейко, квіти і гай!
Ти разом з сонцем усіх зігриваєш.
Радісну пісню тобі заспіваю.

3. Сили додасть колисанка і сон,
А як відкриються очі вікон,
Промінь торкнеться фіранок,
Збудить нас лагідний ранок.

Приспів.

з природою — малюнок буде акуратніший, якщо малювати зверху донизу.

Помилка № 2. Малювання чистим кольором. Джерело проблеми: «Ну небо, воно ж синє! А трава — зелена! Так?». Живопис — це насамперед пошук півтонів, відтінків, переходів. Головне — не домогтися стовідсоткової схожості з натурою, а передати образ, почуття, ідею. Порада: використовуймо палітру, змішуймо фарби, пробуймо, експериментуймо, граймося.

Помилка № 3. Бруд. Джерело проблеми: накладання наступного шару поверх непросохлого нижнього; насиченість кольорового пігменту. Порада: не змішувати більше трьох кольорів за один раз; не поспішати і давати роботі просохнути; частіше міняти воду.

Помилка № 4. Деталізація, відсутність цілісності малюнка. Джерело проблеми: малювання тільки кінчиком пензля; малювання по частинах, без узагальнення. Порада: не боятися користуватися усім пензлем, а не тільки тонким кінчиком; активно використовувати палітру для змішування кольорів; перед завершенням малюнка ще раз на нього поглянути і, якщо картинка не справляє враження цілого, узагальнити.

Помилка № 5. Занадто щільна і непрозора тінь. Джерело проблеми: поки не навчилися передавати в малюнку повітряну перспективу. Порада: промальовувати тінь поступово, техніка лесування; найтемніша тінь — під самим предметом, чим далі від нього — тим вона світлішає; пам'ятати, що тінь має структуру градації (поступово світлішає).

Помилка № 6. Неопрацьований фон. Джерело проблеми: концентрація уваги й зусиль на предметі, забуваючи про його оточення. Порада: малювати фон паралельно із предметом. Поки підсихає одна ділянка малюнка, займаємося іншою.

Отже, розглянемо основні аспекти методики виконання творчої роботи в пейзажному живопису аквареллю. Перш ніж почати писати пейзаж фарбами, його треба спочатку «написати» подумки — продумати в загальних рисах мету й завдання, відібрати головне. Необхідно визначити кут зору, лінію горизонту, вирішити, скільки місця буде відведено небу, землі або воді, деревам чи архітектурним спорудам. Слід звернути увагу на значення всіх складових у пейзажі на прикладі картин художників-пейзажистів.

Одночасно відбувається прилучення молодших школярів до зразків високої духовної культури минулого й сьогодення, стимулювання й розвиток творчих здібностей та усвідомлення естетичної потреби в творчому самовираженні як у формі інтерпретації творів, так і в самостійній образотворчості, формування емоційно-оцінних орієнтацій у світі мистецтва, а також розвиток елементів естетичної свідомості (почуттів, мислення, смаків тощо) [3, с. 19].

Приклади пейзажів українських художників для аналізу художньої виразності творів у різних класах з ускладненням завдань. Так, у першому класі лише в найзагальніших рисах торкаються художніх особливостей твору. У третьому класі можна розкрити закономірності та елементи композиції (горизонт, повітряна перспектива, точка зору).

Знайшовши цікавий мотив і визначивши точку зору на натуру, треба зробити малюнок. Підготувавши малюнок, можна приступати до роботи над пейзажем фарбами. Перший план пейзажу дається у великому масштабі з чітко опрацьованими деталями. Усі предмети другого і особливо третього плану зменшуються і завдяки повітряній перспективі набувають нечіткого обрису, втрачають тонову контрастність. Малюють їх не деталізуючи.

Таким чином, вплив технік живопису на загальний колорит навчального пейзажу має стати практичною скла-

Василь Кричевський. **Пейзаж.**
1921. Дикт, олія. 63,3 x 86

Василь Кричевський. **Перевіз.**
1937 р. Полотно, олія. 54,5 x 78

Микола Бурачек. **Золота осінь.**
1916 р. Полотно, олія. 89,5 x 94,5

довою методики викладання даного жанру мистецтва в початковій школі Для формування творчої особистості дитини має значення засвоєння нею основних понять: композиція, лінія горизонту, акварельна техніка, світло, колір, колорит та їх практичне використання.

Педагогічні принципи викладання пейзажу акварельною технікою, якими повинен керуватися вчитель у початковій школі: наочність, доступність, послідовність, систематичність. У роботах художників і педагогів Алексєєва С. С., Кіпліка Д. І., Лоханько Є. В., Ревякіна П. П., Кириченко М. А., Біди Г. В., Кирцера Ю. М., Ковальова В. Ф., Кузіна В. С., Унковського А. А. та Яшухіна А. П. підкреслюється принципове значення оволодіння техніками образотворчого мистецтва для розвитку творчих здібностей. Поєднання теоретичних та практичних засад методики навчання мистецтва в початковій школі, зокрема у вивченні пейзажу акварельною технікою, допоможе учням засвоїти художню грамоту, розвинути творчі здібності.

Таким чином, активізація опанування учнями початкової школи технік образотворчого мистецтва, зокрема й акварельного живопису, полягає в максимальній спрямованості завдань практичного характеру на розкриття творчих можливостей дітей через образотворчі вміння. Високий рівень творчого розвитку школярів залежить перш за все від методик і методів, які з великою майстерністю застосовує вчитель, адже й історія свідчить, що певні тенденції школи, зміст її методів та методик робить школу прогресивною або ні [6, с. 40].

Образотворче мистецтво з методикою його викладання – це педагогічна наука, що поєднує теоретичну та практичну складові у формуванні мистецько-і художньо-компетентної особистості, яка не тільки сприймає світ навколо, але й творить його за законами краси, добра, використовуючи спектр різних художніх технік.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Батталіні Т. Рисуем акварелью. От азов к тончайшим нюансам / Т. Батталіні. – М. : АСТ, Апрель, 2007. – 128 с.
2. Беда Г. В. Основы изобразительной грамоты. Рисунок, живопись, композиция : учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов по спец. № 2109 «Черчение, рисование и труд». – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1981. – 239 с., ил.
3. Кириченко М. А. Основы образотворческой грамоты / М. Кириченко. – К. : Вища школа, 1982. – 168 с.
4. Либралато В. Школа акварели Валерио Либралато / В. Либралато, Т. Лаптева. – М. : Эксмо, 2012. – 96 с., ил.
5. Лоханько В. Є. Художні матеріали і техніка живопису / В. Є. Лоханько. – Харків : Мистецтво, 1938. – 186 с.
6. Туманов І. М. Рисунок, живопись, скульптура: Теоретико-методологічні основи комплексного навчання : навч. посіб. / І. М. Туманов. – Львів : Аверс, 2010. – 496 с.
7. Шматова О. В. Самоучитель по рисованию акварелью / О. В. Шматова. – М. : Эксмо, 2010. – 80 с.

REFERENCES

1. Battalini, T. (2007). *Risuem akvareliu. Ot azov k tonchayshim niuansam* [Watercolor drawing. From the basics to the subtle nuances]. Moscow: AST, April.
2. Beda, G. V. (1981). *Osnovy izobrazitel'noi gramoty: Risunok, zhivopis, kompozitsiya*. [Foundations of graphic literacy: Drawing, painting, composition]. (2nd ed.). Moscow: Prosveshchenie.
3. Kirichenko, M. A. (1982). *Osnovy obrazotvorchoi gramoty* [Foundations of graphic literacy]. Kyiv: Vyshcha shkola.
4. Libralato, V., & Lapteva, T. (2012). *Shkola akvareli Valerio Libralato* [Valerio Libralato's watercolor school]. Moscow: Eksmo.
5. Lokhanko, V. Ye. (1938). *Khudozhni materialy i tekhnika zhyvopysu* [The art materials and techniques of painting]. Kharkiv: Mystetstvo.
6. Tumanov, I. M. (2010). *Rysunok, zhyvopys, skulptura: Teoretyko-metodolohichni osnovy kompleksnoho navchania* [Drawing, painting, sculpture: Theoretical and methodological foundations of a complex learning]. Lviv: Avers.
7. Shmatova, O. V. (2010). *Samouchitel po risovaniiu akvareliu* [Tutorial on watercolor drawing]. Moscow: Eksmo.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2015 р.

УДК 37.035.6:374

Корнієнко Анна Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті наголошується на тому, що декоративно-ужиткове мистецтво, з-поміж інших видів народного мистецтва, є унікальним у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного розвитку, громадянського і духовного становлення учнів. Описано особливості такого виду мистецтва, як фелтінг. Розкрито методику проведення занять з фелтінгу в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва в позашкільних навчальних закладах, викладено докладні рекомендації керівникам гуртків зі самостійного створення учнями готових виробів.

Ключові слова: фелтінг, позашкільні навчальні заклади, декоративно-ужиткове мистецтво.

Народне мистецтво є невичерпним джерелом у вихованні підростаючого покоління, його моральних настанов і естетичних цінностей, смаку й почуттів, оскільки у творах народних майстрів суспільні ідеї зливаються з естетичними в нерозривну єдність, котра має унікальні можливості впливу на особистість вихованця.

Декоративно-ужиткове мистецтво, з-поміж інших видів народного мистецтва, є унікальним у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного розвитку, громадянського і духовного становлення учнів. Це зумовлено не тільки природою сприймання декоративно-ужиткового мистецтва, а й тим, що вже з раннього віку ця діяльність є однією з найдоступніших і емоційно-захоплюючих форм творчості.

Дослідження науковців і практиків (Р. Береза, Г. Гуменюк, С. Зеленова, В. Косокова, О. Красовська, Р. Майборода, В. Мусієнко, В. Чорнобай та ін.) переконують, що заняття декоративно-ужитковим мистецтвом сприяють вихованню в дітях культури сприйняття матеріального світу, формування естетичного ставлення до дійсності, допомагають краще пізнати інші види мистецтва, вчать цінувати й поважати працю. Використання засобів декоративно-ужиткового мистецтва у виховному й освітньому процесах дозволяє впливати на естетичний розвиток учнів, адже саме в процесі занять у педагога є можливість встановити з дитиною емоційний контакт, налагодити емоційне спілкування навколо мистецьких творів, а цікавий зміст і яскравість художніх образів спонукають її до творчого самовираження різноманітними художніми засобами, зокрема й декоративно-ужиткового мистецтва.

Особливе місце в естетичному вихованні дітей посідають позашкільні навчальні заклади як середовище, в якому створюються умови для розкриття творчих здіб-

ностей учнів. Зазначимо, що окремі аспекти та напрями позашкільної освіти й виховання, проблеми організації виховного процесу в позашкільних навчальних закладах розкрито в роботах В. Вербицького, Т. Гавлітіної, Л. Ковбасенко, О. Литовченко, В. Мачуського, Г. Пустовіта, В. Редіної та ін.

Гуртки декоративно-ужиткового мистецтва доступні для дітей від п'яти років. Можемо констатувати, що сьогодні коло видів діяльності, що пропонуються дітям у таких гуртках, значно розширилося: якщо раніше школярі традиційно займалися петриківським розписом, бісероплетінням, вишивкою, виготовленням ляльок-мотанок, лозоплетінням, керамікою, то сьогодні їхню увагу привертають такі заняття, як плетіння стрічками, декупаж, миловаріння, фелтінг, паралонорізання. Надзвичайно цікавим і ще не достатньо поширеним видом діяльності серед молодших школярів є фелтінг. **Метою нашої статті** є розкриття методики проведення заняття з фелтінгу для дітей молодшого шкільного віку в гуртках декоративно-ужиткового мистецтва в позашкільних навчальних закладах.

На перших заняттях необхідно, по-перше, *ознайомити вихованців із загальними відомостями про декоративно-ужиткове мистецтво*. Декоративно-ужиткове мистецтво – один із видів художньої діяльності, твори якого поєднують естетичні та практичні якості, які мають утилітарне призначення. *Декоративне* (від лат. *decoro* – прикрашаю) означає «те, що прикрашає». *Ужиткове* ж означає, що речі мають практичний вжиток, а не є лише предметом естетичної насолоди. Головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва — зробити красивим, вишуканим речове середовище людини, її побут. Краса творів ужиткового мистецтва досягається завдяки деко-

ративності. Декоративність є єдиним засобом вираження змісту та художньої образності.

Декоративно-ужиткове мистецтво існувало вже на ранній стадії розвитку людського суспільства й упродовж багатьох століть було найважливішою, а для багатьох народів – основною галуззю художньої творчості. Найдавнішим творам декоративно-ужиткового мистецтва властиві виняткова змістовність образів, увага до естетики матеріалу, до раціональної побудови форми, підкресленою декором. У традиційній народній творчості ця тенденція втрималася аж до наших днів.

Твори декоративно-ужиткового мистецтва відповідають декільком вимогам: мають естетичну якість, розраховані на художній ефект, служать для оформлення побуту та інтер'єру. Такими творами є: одяг, декоративні тканини, килими, меблі, художнє скло, фарфор, фаянс, ювелірні та інші художні вироби. У науковій літературі з другої половини XIX ст. утвердилася класифікація галузей декоративно-ужиткового мистецтва за **матеріалом**: кераміка, текстиль, дерево, камінь, лоза (тобто використання природних матеріалів), метали та їх сплави, пластмаси, скло, порцеляна, папір та ін.; за **технікою виконання**: різьблення, розпис, вишивка, набійка, лиття, карбування та ін.; за функціональними ознаками використання предмета, тобто **за призначенням**: меблі, одяг, посуд, іграшки та ін. Ця класифікація обумовлена важливою роллю конструктивно-технологічного начала в декоративно-ужитковому мистецтві та його безпосереднім зв'язком з виробництвом [1, с. 5].

Наступним етапом роботи з школярами є *ознайомлення з фелтінгом як одним із видів декоративно-ужиткового мистецтва*. Деякі з видів декоративно-ужиткового мистецтва, що були призабуті, сьогодні починають відроджуватися, наприклад, такий вид мистецтва, як валяння.

Валяння, валка – процес виготовлення вовняних виробів – повсті (рос. – войлока), валяного взуття, фетру, сукна – шляхом зчеплення і переплетення між собою волокон вовни. Вовна – єдине волокно, що може звалюватися. Це обумовлюється поєднанням лусок вовни, що створює неоднаковий коефіцієнт тертя (більший у напрямку до кореня, ніж до кінчика волосини) і сприяє спрямованому переміщенню волокон під час валяння, робить їх еластичними, дозволяє волокнам взаємно переплітатися, а потім скорочуватися при механічних впливах в умовах зміни вологості, температури, кислого або лужного середовища, що дає можливість регулювати процес валки.

Під час валки виріб всідається за площею: сукно на 30–35%, повсть і валянки до 80%. На підприємствах з виробництва валяних виробів вовну розпушують на тіпальних і щипальних машинах, замаслюють і змішують у сумішевих машинах. Потім з суміші на чесальних машинах

отримують вату, з якої нашаруванням готують основу за формою готового виробу, але більшого розміру. Основу ущільнюють на звалювальних машинах із нагрітими вибруючими плитами, просочують розчином сірчаної кислоти і в валяльних машинах увалюють до потрібних розмірів і щільності. Валяння ведеться в декілька етапів. Після кожного етапу виріб вирівнюють на розтягуючих машинах. Валянки й капелюхи насаджують на форми, а повсть у вільному вигляді сушать у парових сушарках. Процес закінчується оздоблювальними операціями: шліфуванням і чищенням ворсу, пресуванням, обрізанням.

Валяння виробів у домашніх умовах виконують де-що за іншою технологією, більш спрощено. Існує два способи валяння – сухе (в деяких джерелах називають холодним) за допомогою голки і мокре (гаряче) за допомогою теплої води й мила.

Сухе валяння ще називають *фільтцнадель* (з нім. *Filtz* – шерсть, *Nadel* – голка). Його застосовують в основному для створення об'ємних предметів: іграшок, елементів декору та прикрас. Об'єм створюється в процесі сплутування волокон вовни за допомогою спеціальних голок, які мають щербини. Зворотно-поступальними рухами голки волокна вовни переміщуються всередину виробу, при цьому переплутуючись із сусідніми волокнами (збільшується щільність) (*мал. 1*).

Мал. 1. Іграшки (сухе валяння)

Мокре валяння застосовують для отримання повсті або виробів, у яких волокна вовни сплутуються під впливом води (пари), мила, а також у результаті різноманітних механічних впливів (розтирання, погладжування, м'яття). Мокрим способом виготовляють валянки, головні убори, усілякі шарфи, шалі, верхній одяг, аксесуари й деякі прикраси, елементи й деталі (*мал. 2*).

Під час виготовлення деяких виробів можна користуватися і сухим, і мокрим способом валяння (*мал. 3*). Головна мета цих двох способів валяння – переплести між собою волокна вовни.

Мал. 2. Прикраси (мокре валяння)

Мал. 3. Килимок
(поєднання сухого і мокрого валяння)

Для цього процесу використовується будь-яка натуральна вовна, найчастіше овеча або верблужа, підходить вовна й інших тварин (альпака).

Овеча вовна – груба, буває світлого і темного кольорів, її використовують для валяння іграшок та виробів в етнічному стилі.

Слівер – розчесана овеча вовна, без остьових волоків. Використовується як основа для валяння з наступним накладенням вовни інших кольорів.

Очіс – дрібні волоски з овечої вовни. Використовується для виготовлення фетру, як підкладка у виготовленні килимків, для набивання шитих іграшок.

Вибіленка – розчесана, витягнута і вибілена овеча вовна. Використовується для створення світлого фону і для домашнього фарбування.

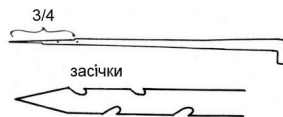
Верблужка – розчесана вовна верблюда. Використовується для валяння іграшок й інших виробів без застосування вовни-основи.

Напівтонка овеча вовна використовується для декорування виробів.

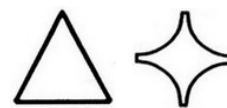
Витрата вовни залежить від розміру і щільності виробу. Для м'яких на дотик іграшок потрібно менше вовни, ніж для твердих.

Крім вовни, для сухого об'ємного валяння потрібно мати голки (мал. 4). Вони виготовлені із загартованої сталі, тому достатньою пружні й не гнуться під час роботи. При втиканні голки у вовну насічки в нижній її частині зачіпляють волокна й проштовхують їх в нижні шари, таким чином відбувається сплутування і досягається ефект звалювання.

Форма зрізу голок може бути двох видів: трикутна та у вигляді зірочки (мал. 5).

Мал. 4.

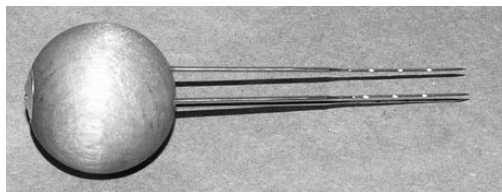
трикутна

зірчаста

Мал. 5

Форма зрізу голки, товщина та довжина залежить від її призначення. Наприклад: № 19 (трикутної форми) – для роботи з грубою вовною та рослинними волокнами; № 36 (трикутної форми) – для основної роботи з грубою вовною; № 38 (у формі зірочки) – для валяння плоских деталей (вуха, плавнички, хвостики); № 40 (трикутної форми) – для тонких волокон з вовни, маленьких деталей; № 36 (корончаті) – для приєднання волосся до голови іграшки, оздоблення плямками і смужками.

Для прискорення валяння існує пристрій, що об'єднує декілька голок (мал. 6).

Мал. 6. Принцип об'єднання голок

Надавши учасникам гуртка інформацію щодо декоративно-ужикового мистецтва та можливості виготовлення виробів методом сухого та мокрого валяння, педагог пропонує зробити будь-який виріб у цих техніках на заняттях.

Опишемо процес виготовлення картини в техніці багатшарового накладання вовни під скло. Зауважимо, що спочатку необхідно нагадати вихованцям правила техніки безпеки з колючими та різючими предметами. Матеріалами для картини «Зимовий вечір» слугуватимуть: рамка зі склом, напівтонка кольорова вовна (темно-синій, жовтий, білий, чорний, зелений кольори), ножки, тканина.

**Технологічна картка виконання картини
«Зимовий вечір»**

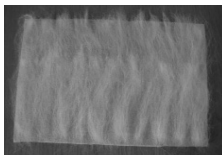
1. Виймаємо основу рамки.

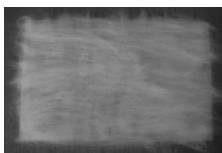
2. На основу рамки закріплюємо флізелін (дублерін або іншу тканину, що не дає ковзання).

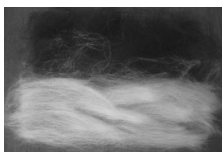
3. Залишки тканини відрізаємо за форматом основи рамки.

4. На тканину починаємо викладати вовну тонкими прядками, спрямовуючи їх в одному напрямі.

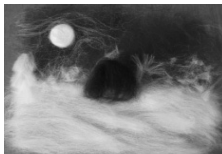
5. Викладаємо 2-й шар вовни прядками, що спрямовані перпендикулярно до попереднього шару.

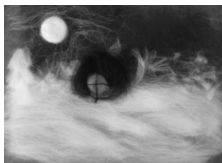
6. Прядками вовни іншого кольору визначаємо лінію горизонту, небо, снігові замети.

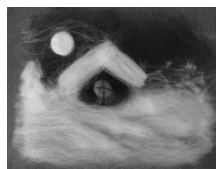
7. Ножицями нарізаємо прядку вовни, імітуючи сніг, і припрушуємо по лінії горизонту.

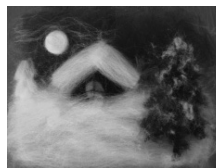
8. Прядку чорної вовни згинаємо навпіл (хатинка) і викладаємо трохи нижче лінії горизонту. Прядку білої вовни зминаємо кулькою, приплескуємо в долонях (місяць) і викладаємо в кутку композиції.

9. Робимо віконце: прядку вовни жовтого кольору зминаємо кулькою, приплескуємо в долонях. Сплітаємо дві мотузочки з вовни чорного кольору й накладаємо на віконце навхрест (віконна рама).

10. Робимо дах хатинки: готуємо дві однакові за товщиною прядки вовни білого кольору, обрізаємо ножицями й викладаємо їх перпендикулярно.

11. Прядку вовни зеленого кольору настригаємо й викладаємо у формі ялинки, зверху прикрашаємо шматочками білої вовни.

12. Накриваємо композицію склом і фіксуємо зажимами рамки.

Підсумок заняття. Після закінчення роботи керівник гуртка пропонує учням влаштувати виставку, обговорити, проаналізувати вироби.

Організоване за такою методикою заняття не тільки сприяє творчому розвитку особистості, а є надійною основою формування у вихованців національної самосвідомості, відчуття нерозривного зв'язку з українським народом, готовності до використання скарбниці рідної культури, продовження її ідейно-естетичних традицій, сприяє поглибленню духовності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янюк Т. Д. Зміст та методика народознавчої роботи в сучасній школі / Т. Д. Дем'янюк. – К. : ІСДО, 1996. – 108 с.
2. Дроздова А. Роль декоративно-ужиткового мистецтва у системі національного виховання молодого покоління / Алла Дроздова // Позашкілля. – 2012. – № 9 (69). – С. 36 (вкладка).
3. Стефанюк С. К. Практичне народознавство (Національне виховання) : навч. посібн. / С. К. Стефанюк – Харків : ББН, 2002. – 270 с.

REFERENCES

1. Demianiuk, T. D. (1996). *Zmist ta metodyka narodoznavchoi roboty v suchasni shkoli* [The content and methods of ethnology work in the modern school]. Kyiv: ISDO.
2. Drozdova, A. (2012). *Rol dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva u systemi natsionalnoho vykhovannia molodoho pokolinnia* [Role of decorative and applied art in the system of national education of the young generation]. *Pozashkillia*, 9(69), 36.
3. Stefaniuk, S. K. (2002). *Praktychne narodoznavstvo (Natsionalne vykhovannia)* [Practical ethnology (National education)]. Kharkiv: BBN.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2015 р.

УДК 378.147:72

Кайдановська Олена Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ КОЛЬОРУ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ

У статті підкреслено значення теоретичного та практичного вивчення кольору в змісті образотворчої підготовки майбутніх архітекторів. Розглянуто шляхи інтеграції фахових знань та умінь у сфері колористики, охарактеризовано інноваційні методи педагогічної роботи, націлені на розвиток творчого потенціалу та компетентності студента. Представлено структуру дисципліни «Архітектурне кольорознавство» в поєднанні різних форм проведення занять, подано опис практичних завдань.

Ключові слова: архітектура, кольорознавство, педагогічні методи, майбутні архітектори.

У професійній діяльності архітектора необхідно грамотно й ефективно використовувати колірний потенціал для гармонізації навколишнього середовища, створення якісних та оригінальних вирішень інтер'єрів та екстер'єрів будівель. Тому актуальним завданням образотворчої фахової підготовки є опанування теорії кольору та практичне оволодіння основними принципами використання кольору в архітектурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми, засвідчує, що в мистецькій педагогіці методику ознайомлення з кольором представлено переважно для художніх та педагогічних спеціальностей (М. Ростовцев, А. Терент'єв, П. Чистяков, Є. Шорохов, Б. Юсов), зокрема, як елемент вивчення художньої культури (Л. Масол, Г. Падалка, О. Шевнюк, О. Щолокова). У архітектурній освіті ці питання висвітлювались у межах курсів композиції та проектування (Б. Бархін, О. Степанов, Д. Мелодинський, Н. Шаповал), архітектурної графіки та живопису (А. Горбенко, В. Єжов, О. Максимов). Саме тому **стаття присвячена** обґрунтуванню інноваційної методики інтегрованого викладання кольорознавства в єдності художніх та проектних аспектів на засадах творчого розвитку майбутнього здобувача.

У змісті образотворчої складової архітектурної освіти приділяється значна увага теорії та практиці вивчення кольору, адже для майбутнього архітектора закони колірної гармонії слугують професійним засобом творчості та водночас способом ознайомлення із художньою культурою й вивченням особливостей архітектурного середовища. Колір є предметом усіх без винятку мистецьких та проектних дисциплін – академічні постановки, зарисовки та пейзажні етюди виконуються в курсі живопису, композиційні пошуки та колірні композиції складають зміст більшості занять, теоретичні дисципліни надають знання з діалектики колористики в історії художньої культури та архітектури, студенти опановують техні-

ку акварельної відмивки та колірного оформлення креслень. Основою профільної підготовки є навчальне архітектурне проектування, де студенти мають змогу втілити колірні знання та вміння у виконанні пошукових клаузур, ескізів, проектних рішень, де колір є повноцінним елементом гармонійної архітектурної композиції.

Відповідно до сучасних освітніх парадигм, побудова безперервного образотворчого навчання актуалізує ідею її визначеності вимогами професійної практики архітектурного виробництва. Це передбачає моделювання синергетичної методичної системи мистецьких і суміжних дисциплін, яка здатна адаптуватись до змінюваних реалій соціального життя на основі варіантного інтегративного компонування їх змісту.

Щодо проблем вивчення кольору, інтегрованими тематичними одиницями змісту образотворчого навчання архітекторів визначимо такі:

- «колірна гармонія» – академічні живописні постановки, декоративна стилізація, колірні композиції, колористика інтер'єру, колірне вирішення фасадів, аналіз колористики архітектурних об'єктів і творів живопису, самостійна творча практика;
- «художній образ» – асоціативна колірна композиція, образ інтер'єру, характер архітектурного об'єкта, емоційний пейзажний образ;
- «творчість» – клаузури, авторська проектна концепція, ідея колористики, аналіз творчої манери майстра, власний творчий стиль;
- «композиція» – площинне та об'ємне моделювання, аналіз композиції архітектурного твору, знання історичних прецедентів, об'ємно-просторове рішення об'єкта, колористика фасадів будинку.
- «архітектурне середовище» – плернерні зарисовки та етюди, сприйняття колористики міста, аналіз архітектурного ансамблю, проектування ландшафту; дизайн середовища та його елементів.

Уміння сприймати й грамотно відтворювати багатства кольорового середовища формувались за допомогою *методу колірного моделювання* у вивченні універсальних законів теорії кольору та практичному виконанні навчальних композицій. Передумовою слугує первинний досвід ознайомлення студентів із мистецтвом, чутливість до гармонії та краси кольору в природі та мистецтві, доповнені культурологічними знаннями про роль кольору в художній культурі людства (історична символіка кольору, національні та регіональні колірні традиції, колористичні пошуки митців минулого й сучасності). Інтегроване застосування цього методу укріплює грамотність студентів у сфері колористики, надаючи їй професійного змісту не тільки щодо знань кольорової гармонії та оперування знаннями з історії мистецтв, а й у втіленні закономірностей психофізіологічного впливу кольору, формуванні досвіду використання поліхромії в архітектурі. Водночас розвиваються креативні вміння – створювати уявні колірні образи, зображати ідеї засобами кольору, знаходити оригінальні варіанти кольорового вирішення; мотивується готовність експериментувати, самостійно вирішувати навчальні проблеми.

Розглянемо зміст однієї з інтегрованих дисциплін «Архітектурне кольорознавство», цілями якої є розвиток професійної культури студентів, ознайомлення з основами теорії кольору та методами застосування кольору в архітектурі, вироблення умінь кольорового моделювання композицій, ескізів інтер'єру та екстер'єру будівель. Основні теми лекційної та практичної частин – базові поняття теорії кольору, закономірності й види колірної гармонії, принципи колірної композиції, психофізіологія кольору, функції кольору в архітектурі, методи формування колористики середовища, методика вибору кольорової гами інтер'єру, історичні та регіональні аспекти архітектурної поліхромії. Навчальні завдання дисципліни спрямовані на вироблення розуміння того, що колір – не додатковий, другорядний засіб формотворення, а самостійний інструмент упорядкованості архітектурного простору, виявлення його семантичного значення. Студенти вивчають основні закономірності та прийоми створення колірної композиції, ознайомлюються із особливостями сприйняття кольоросполучень, їх фізичними, фізіологічними та психологічними передумовами, опановують закони формування кольорових груп, отримують необхідні навички практичної роботи з моделювання кольорового простору.

Студенти опановують специфічне значення кольору як активного компонента архітектурного образу, засобу виявлення пластики й тектоніки форми [5], засвоюють інструментарій архітектурної колористики як «можливості оперувати одночасними та послідовними образами, колірними гармоніями та сполученнями, колірними про-

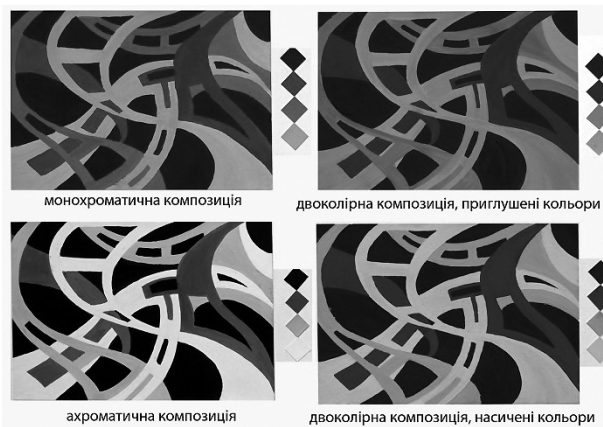
порціями, градаціями, динамікою та статикою колориту, що дозволяє передбачати в проєкті та програмувати в реальному просторі колірні зорові уявлення» [2, с. 13], привчаються до виразного й грамотного кольорового оформлення проєкту.

У ході експериментальної педагогічної роботи в Інституті архітектури «Львівської політехніки» застосовано інноваційні методи та прийоми вивчення кольору. Одночасне пізнання теорії та закріплення її на практиці у виконанні серії короткочасних проблемних вправ на виявлення колірних контрастів, складання колірних гармоній допомагають ефективніше засвоювати матеріал, здійснювати індивідуальний підхід, посилюють інтерес до образотворчого навчання, мотивують до професійного самовдосконалення. Послідовний цикл практичних завдань присвячений опануванню принципів моделювання кольорового образу від його структурних складових [1] до формування повноцінного кольорового архітектурного середовища.

Практичні завдання курсу «Архітектурне кольорознавство»

КОЛІРНА КОМПОЗИЦІЯ

Розробити врівноважену площинну композицію відповідно до заданих варіантів колірної гармонії (ахроматична, монохромна, двоколірна) із зберіганням графічної структури й тональних співвідношень плям, використовуючи 4–5 градацій світлості колірного тону. Гуашеві фарби, формат А3.

Критерії оцінки:

- ✓ цілісність та врівноваженість композиційної структури;
- ✓ знання принципів кольорової гармонії;
- ✓ стилістична єдність та виразність елементів;
- ✓ узгодженість варіантів за тональними відношеннями (відповідність первинній монохромній композиції);
- ✓ характер та якість кольорової графіки.

КОЛОРИСТИКА КАФЕ

Розробити ескізу пропозицію кольорового вирішення інтер'єру кафе з виразною назвою. План (до 50 кв. м), об'ємне вирішення приміщення вважати максимально простими, елемент наповнення простору зобразити схематично. Додати схему плану, коментар-анотацію колірної ідеї. Вільна графічна техніка, формат А3.

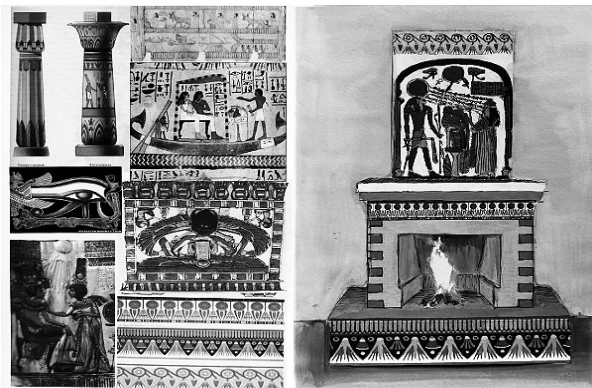
Критерії оцінки:

- ✓ цілісність та врівноваженість композиції простору;
- ✓ оригінальність ідеї, виразність художнього образу;
- ✓ відповідність колористичних і функціональних ознак;
- ✓ колірна гармонія, комфортність сприйняття поверхонь;
- ✓ характер та якість кольорової графіки.

АРХІТЕКТУРНІ СТИЛІ

Розробити ескізу пропозицію фрагмента інтер'єру на основі міні-дослідження архітектурного стилю (образні, об'ємно-просторові, колористичні особливості). Представити основні позиції колористики стилю в тезах, зарисовках, фотоматеріалах. Вільна графічна техніка, формат А3.

ЕГИПЕТСЬКИЙ СТИЛЬ

Критерії оцінки:

- ✓ цілісність та врівноваженість композиційного рішення;

- ✓ оригінальність, ефектність презентації ідеї;
- ✓ стилістична єдність та виразність елементів;
- ✓ повнота, достовірність представлених матеріалів;
- ✓ характер та якість кольорової графіки.

Для розвитку емоційної сфери студентів-архітекторів, її творчих основ – емоційної активності, асоціативності пам'яті, образного мислення, відповідно до принципів емоційної насиченості у вивченні мистецтва (О. Рудницька) і семантичного підходу до розвитку художньої креативності (І. Ветрова, Т. Рейзенкінд), важливі *методи художньої рефлексії*, які орієнтують на особистісне вживання у світ мистецтва з установкою на пошук несподіваних взаємозв'язків предметів і явищ, створення оригінального образного ряду. Найцікавішими для студентів постають алегоричні та метафоричні прийоми формотворення, прийоми інтерпретації мистецьких творів, генерування асоціацій, які орієнтують на вільне фантазування, відмову від звичних алгоритмів дій, використання оригінальних художніх способів самовираження.

Цікавими для студентів є завдання, засновані на оптичних ілюзіях форми й кольору (адаптація методики Л. Миронової [3]), завдання «Абстрактна колірна композиція», яке полягає в оригінальному компонуванні кольорових плям за певною закономірністю колірної гармонії, завдання реалістичного характеру – розроблення пропозицій колористики кафе з виразною назвою – «Крижинка», «Червоний мак», «Джерело», «Шоколад». Вправи в техніці монотипії (теми «Радість», «Байдужість», «Смукот») вимагають пошуку асоціативних образів через колористичну рефлексію почуттів у вивільненні від стереотипів форми, що навчає виявляти власні емоції в художній діяльності. Роботи студентів ілюструють повноту розуміння та здатність до творчої інтерпретації законів кольору, оригінальність візуального вираження задуму. Рефлексивний метод розвиває уміння художнього сприйняття, чуттєвого розуміння естетичних цінностей, стимулює до пошуку індивідуальної художньої манери самовираження.

Спираючись на світовий досвід педагогіки креативності, доцільно застосовувати *метод творчого експерименту*, що в образотворчому навчанні мотивує до винаходу нових шляхів, творчої імпровізації, розширює межі особистого художнього досвіду використання засобів образної виразності, можливостей матеріалу тощо. Експеримент має позитивне значення не тільки як метод реалізації творчої ідеї, а й як поштовх у процесі нового пошуку, завдяки чому студенти вчаться розуміти безкінечність художньої творчості, генеруючи нові цілі та ідеї безпосередньо в ході роботи. Важливим виховним моментом є ситуація відкриття, коли сам студент здійснює

снює винахід нових індивідуальних шляхів, створює власний «геніальний» твір.

Індивідуальні завдання курсу «Архітектурне кольорознавство»

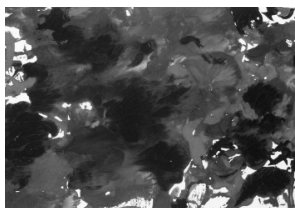
ВПРАВА «НАСТРІЙ»

Створити площинну колірну композицію, яка б викликала асоціації за заданою темою-девізом, відповідала певному емоційному стану. Зображення виконати у квадраті або прямокутнику. Техніка монотипії, гуаш. Формат А4.

НАТХНЕННЯ

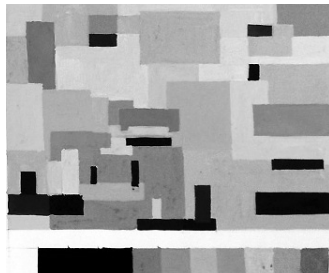

ТРИВОГА

ЗАВДАННЯ «КОЛІРНА КОМПОЗИЦІЯ КАРТИНИ»

Проаналізувати композиційну структуру та колористику твору живопису, розробити відповідну декоративну композицію, узагальнюючи колірні та тональні плями.

Застосовуючи діяльнісний підхід до активного включення в навчання, підкреслимо значення *пізнавально-ігрових методів*, які в невимушеній формі готуватимуть студентів до майбутнього виконання професійних функцій архітектора з притаманними їй елементами змаган-

ня, відвертості, зацікавленості результатом. Наприклад, вирішення ситуації «архітектор – замовник» засобами рольової імітаційної гри в завданні «Колористика інтер'єру» передбачає такий розподіл ролей: замовник – консультанти (члени родини, друзі, фахівці) – архітектор-проектант – дизайнер інтер'єрів – виконавець робіт – поставачальник матеріалів. Це позитивно впливає на розвиток умінь аргументувати та захищати свою позицію, навичок толерантного обміну думками та діалогового професійного мовлення.

Практику надання конкретному навчальному завданню глибинного культурологічного змісту застосовано в проблемних інтегрованих завданнях, цілі яких розширено за межі розвитку практичних навичок компонування форм у досягання досвіду художньої культури шляхом дослідження історичних прийомів і засобів колірної гармонії для виховання у студентів широти професійного мислення в усвідомленні множинності культурних проявів та свідомому виборі композиційних засобів втілення власної ідеї.

Навчальними цілями *лекційних занять* визначено не лише ознайомлення та систематизація фактів, а й забезпечення усвідомлення інтегративної природи категорій теорії кольору, аналіз досвіду їх застосування в архітектурній практиці. Доцільно поєднувати різні типи лекцій, які акцентують ті чи інші професійні орієнтири в індуктивному або дедуктивному методах організації та наочній презентації проблем та даних: вступна («Основи теорії кольору»); тематична («Психологія кольору»); оглядова («Національна колористика архітектури») та підсумкова («Колір в архітектурі»), проблемні лекції з використанням мультимедійних презентацій, проблемних запитань, елементів дискусії та контрольних процедур. Інтеграційна лекція «Колірна композиція будинка» висвітлює проблему універсальності композиційних категорій у художній культурі та в архітектурі житла, у психологічному розумінні – як підсвідомий потяг до гармонії, у несподіваних тематичних ракурсах та життєвих прикладах.

За позиціями проблемно-дослідного навчання, характер лекцій передбачає цілеспрямований відбір та проблемність подання матеріалу, з урахуванням актуальних тенденцій світової художньої культури, архітектурних новацій, естетичних уподобань молоді, що посилює пізнавальний інтерес до мистецтва та професійну мотивацію, укріплює науковий світогляд, мистецтвознавчу компетентність, розвиває критичне мислення та комунікативні уміння студентів-архітекторів.

Студентам пропонується самостійно дослідити окремий аспект архітектурної колористики та підготувати короткий виступ у форматі *мультимедійної презентації*, представити результати дослідження в публічному ви-

ступі та дискусії. Такі виступи, як фрагмент заняття (до 10 хвилин), збагачують емоційний фон засвоєння фактологічного матеріалу. Створення презентації потребує значної дослідницької роботи, аналізу й систематизації даних, зокрема, порівняння образних, об'ємно-просторових і колористичних ознак, виховує практичні навички професійної фотофіксації та графічного зображення архітектурних об'єктів.

Першорядними в організації евристичної художньо-пізнавальної діяльності майбутніх архітекторів є *практичні заняття*, які передбачають: пріоритет самостійних дій у процесі обґрунтованого вибору оптимального варіанта композиції; максимальну зорієнтованість на творчу активність студентів та досягнення креативного результату [4]. На заняттях необхідно створювати проблемні ситуації суб'єкт-суб'єктної взаємодії за допомогою колективної роботи, ігрових методів, креативних завдань за тематикою, швидкою експериментальною манерою виконання, що стимулює творчу активність, мотивує досягнення оригінальних результатів. Основу всіх видів практичних занять становить творче спрямування пошукових дій студентів у синтезованому вирішенні мистецьких та архітектурних навчальних проблем.

У виконанні практичних завдань аналітичного та чуттєво-асоціативного характеру колір розглядаємо як основний інструмент представлення авторської ідеї, переважаючий засіб створення гармонійної композиції. Студенти навчаються оперувати одночасними й послідовними образами, кольоровими гармоніями та сполученнями, кольорними характеристиками, динамікою і статикою кольору, відслідковують зорові зміни основних властивостей архітектурної форми за дією кольору, вивчають роль поліхромії у створенні пропорційності, масштабності, ритму, динаміки чи статичності композиції, моделюють певне емоційне враження, що дозволяє надалі передбачати колористичну концепцію та програмувати в архітектурному ескізі проекту колірну та композиційну цілісність. Низку завдань спрямовано на формування професійного сприйняття колористики простору та умінь вербального аналізу його особливостей за допомогою універсальних категорій та понять мистецтвознавства.

Актуальною освітньою тенденцією є запровадження *дистанційних форм* образотворчого навчання – принципово нової організації освітнього процесу, що використовує і кращі традиційні методи навчання, і нові телекомунікаційні та інформаційні технології, а також методи самостійної роботи. Так, у віртуальному навчальному середовищі університету функціонує навчально-методичний комплекс «Архітектурне кольорознавство» з динамічною структурою, можливістю швидкої адаптації до змінюваних навчальних ситуацій. Інтерактивна форма викладання матеріалу, автоматизованого контролю знань і умінь дає можливість студентам-архітекторам

оптимально планувати час для занять, самостійно повторювати теми та розділи програми, гарантовано отримувати інформаційне забезпечення, консультації та поради щодо організації самостійної роботи. До складу курсу входять: анотація, робоча програма дисципліни, методичні рекомендації, ілюстровані глосарії та конспекти лекцій, теми практичних завдань, графік розподілу балів, контрольний тест та інформаційні матеріали (файли підручників, методичних рекомендацій, зразки).

Дистанційне навчання доповнено самостійним користуванням студентами освітніми ресурсами Інтернету для поглиблення художніх знань. Викладач подає анотований список посилань, які відповідають загальному спрямуванню дисципліни. Зокрема, рекомендованою методикою є віртуальний навчальний посібник «Академія кольору» (автор С. Прищенко), який містить теоретичну базу та прикладні аспекти колористики, зокрема блок комп'ютерного кольороутворення. Курс розкриває питання культурології кольору, функції кольору в природі, надає рекомендації щодо побудови гармонійних кольоросполучень, наочно ознайомлює з історичними прикладами та практикою виконання колірних композицій.

Висновки. Оновлення безперервної образотворчої підготовки майбутніх архітекторів передбачає узгодження її змісту з актуальними завданнями суспільного розвитку, новітніми освітніми концепціями, потребами та вимогами фахової практики архітектурного виробництва. Актуальною проблемою є моделювання синергетичної методичної системи мистецьких і суміжних дисциплін на основі інтегративної єдності їх компонентів, використанні інноваційних педагогічних форм, методів і прийомів педагогічного впливу на професійне становлення студента. Метод колірного моделювання укріплює грамотність студентів у сфері колористики, розвиває креативні художні уміння, формує досвід використання поліхромії в архітектурі. Методи художньої рефлексії та творчого експерименту використовують асоціативні прийоми формотворення, пізнавально-ігровий метод імітує реальні виробничі ситуації в навчанні.

У вивченні дисципліни «Архітектурне кольорознавство» колір трактовано як важливий засіб створення і сприйняття гармонії архітектурного просторового середовища, спосіб ознайомлення із художньою культурою, професійний метод творчості архітектора. Експериментальна педагогічна робота уможливила систематизацію художніх знань щодо теорії кольору, їх проєкції у сферу архітектури, встановлення зв'язків філософського та композиційного виміру колористики в живопису та архітектурі, що сприяло формуванню готовності студентів до творчої самореалізації у професії.

Перспективою досліджень є розроблення методичних комплексів інших образотворчих дисциплін у їх інте-

грації з проектною складовою підготовки фахівців архітектури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Иттен И. Искусство цвета = Kunst der Farbe / Иоханнес Иттен. — М. : Изд. Д. Аронев, 2001. — 96 с.
2. Кравец В. И. Колористическое формообразование в архитектуре / В. И. Кравец. — Х. : Вища школа; Изд-во при Харьк. ун-те, 1987. — 132 с.
3. Миронова Л. Н. Цвет в изобразительном искусстве : учеб. пособ. / Л. Н. Миронова. — Минск : Беларусь, 2003. — 151 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва / Г. М. Падалка. — К. : Освіта України, 2008. — 274 с.
5. Шаповал Н. Г. Основи архітектурного формотворення : навч. посіб. / Н. Г. Шаповал. — К. : Основа, 2008. — 448 с.

REFERENCES

1. Itten, I. (2001). *Iskusstvo tsveta* [Art of color], Moscow: Izd. D. Aronov.
2. Kravets, V. I. (1987). *Koloristicheskoe formoobrazovanie v arkhitekture* [Coloristic morphogenesis in architecture], Kharkiv: Vyscha shkola.
3. Mironova, L. N. (2003). *Tsvet v izobrazitel'nom iskusstve* [Color in fine art]. Minsk: Belarus.
4. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva* [Pedagogy of art], Kyiv: Osvita.
5. Shapoval, N. H. (2008). *Osnovy arkhitektumoho formotvorennya* [Foundations of architectural morphogenesis]. Kyiv: Osnova.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2015 р.

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

Ничкало Світлана Андріївна,

мистецтвознавець, науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ 2015 РОКУ

До 140-річчя від дня народження

МУРАШКО Олександр Олександрович (7 вересня 1875 – 14 червня 1919) — український живописець, педагог і громадський діяч. Народився в Києві. З цим містом пов'язана основна частина його життя — «...тут сонце, тут чудесна природа, тут власна культура...», за винятком років навчання у Вищому художньому училищі при Петербурзькій Академії (майстерня Іллі Рєпіна). Мурашко викладав у Київському художньому училищі (1909–1912), виховував молодих митців у власній студії, став одним із найактивніших організаторів Української Академії образотворчого мистецтва (створена в 1917), очолив одну з майстерень живопису.

Провідним жанром творчості О. Мурашка був портрет, у якому яскраво розкрився талант майстра передавати неповторну особистість моделі («Портрет художника Миколи Петрова», «Портрет Олени Прахової», «Пралля», «Жінка з квітами», «Портрет Людмили Куксіної», «Дівчина в червоному капелюшку»). Важливим компонентом багатьох портретних творів О. Мурашка виступає пейзаж, що не тільки доповнює й посилює образну виразність моделей, а розкриває декоративну цілісність світу, де людина і природа, осмислені в єдиних пластичних категоріях, набувають глибинного взаємозв'язку («Зима»). У багатьох творах на селянську тему («Селянська родина») розкривається складний світ людських взаємин, почуттів та думок. Твори Олександра Мурашка зберігаються в музеях України, Угорщини, Білорусі, Росії, Азербайджану.

Велика роль О. Мурашка в історії українського мистецтва незаперечна. Визнаний за життя не лише на Батьківщині, він став одним із перших, хто своїм мистецтвом, закордонними виставками не тільки прилучав національне малярство до європейського простору, а й вводив його до контексту світових художніх процесів.

(Див. третю стор. обкладинки).

До 135-річчя від дня народження

БОГОМАЗОВ Олександр Костянтинович (26 березня 1880 – 3 червня 1930) — художник і теоретик мистецтва, видатний представник українського художнього авангарду. О. Богомазова називали «українським Пікассо». Народився в Ямполі Харківської губернії (нині — Сумщина). Навчався в Київському художньому училищі. Малював плакати, ілюстрував дитячі книжки. У 1922–1930 рр. викладав художні дисципліни в Київському інституті пластичних мистецтв (з 1924 р. — Київський художній інститут). З 1922 р. — професор станкового живопису.

У творчості Олександра Богомазова виокремлюють декілька періодів, особливо яскраві — пов'язані з кубофутуризмом (1913–1917) і спектралізмом (1920–1930). Серед відомих робіт: «Трамвай», «Пожежа в Києві», «Composition N2», «Портрет дочки», «Пілярі». Як теоретик нового мистецтва він у 1913–1914 рр. написав трактат «Живопис та Елементи», в якому теоретично обґрунтував пошуки художнього авангарду, розробляв власну теорію «якісних ритмів» («Мистецтво — бездоганий Ритм. Художник — його чутливий резонатор»). У 1914 р. разом з Олександром Екстер заснував групу «Кільце», що об'єднала молодих українських авангардистів.

Твори Богомазова експонувалися на новаторських культуротворчих виставках Києва перших десятиліть ХХ ст. і пізніших часів. Вони зберігаються в Національному художньому музеї України, Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтв України, Державному Російському музеї (СПб.), музеях і приватних колекціях Росії, Америки, Великої Британії, Італії, Хорватії, Швейцарії, Японії.

(Див. першу, другу, та четверту стор. обкладинки).

Гонтова Лариса Валеріївна,
аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України, старший викладач-методист
Дніпропетровської консерваторії ім. М. І. Глінки, м. Дніпропетровськ

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

У статті висвітлено сутність соціокультурної компетентності учнів, обґрунтовано її актуальність з позицій сучасного виховання та концепції мистецької освіти України, описано принципи голографічної педагогічної технології формування соціокультурної компетентності на уроках художньої культури, наведено приклади її практичного втілення. Виявлено спрямованість педагогічної режисури та контекстного навчання на активізацію продуктивного спілкування учнів, смислову інтерпретацію як найважливіший вид діяльності учнів.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, культурний текст, педагогічна режисура, голографічна педагогічна технологія.

На початку ХХІ ст. перед вітчизняною педагогікою, теорією та практикою виховання постають нові завдання, обумовлені змінами в українському суспільстві й водночас втратою певних змістово-ціннісних аспектів життя людини. В освітніх документах України визначені нові освітні пріоритети відповідно до сучасних соціокультурних умов. В «Основних орієнтирах виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» метою сучасного виховання в Україні визначено «...формування морально-духовної життєво-компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу» [1]. Як визначено в цьому документі, джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки є система та ієрархія внутрішніх цінностей. Саме на формування цінностей – духовних, моральних – сучасного учня спрямована й українська мистецька освіта, мета якої – «...формувати в учнів цілісний художній образ світу як інтегральну основу світогляду, виховувати естетичне ставлення до явищ дійсності й особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва» [5, с. 250]. Тобто, мистецька освіта має певний, дуже специфічний, засіб для того, щоб дещо знівельовані для сучасного учня цінності, духовні надбання людства отримали новий статус у його житті як виразна цілісність, яку можна переживати та проживати особисто. Саме такі змісти та цінності, нерозривність яких існує в просторі художньої культури, становлять специфіку процесів розуміння та осмислення учнями результатів своєї освіти. Найбільш потужним джерелом духовних цінностей є твори мистецтва в їх виразній (естетичній) специфіці. Художні твори як змістопороджуючі тексти та потенційні контексти є невичерпним джерелом символів. На думку соціологів, саме такі символічні системи, до яких

належить мистецтво, «не дають розпастися соціальному світові, вони роблять його таким, який не тільки сприймається розумом, а й переживається. Переконання [...] являють собою різновид знання, яке емоційним чином закріплене, пов'язане з усім комплексом світоглядних установок особистості. Інакше кажучи, знання з факту свідомості перетворюється на факт буття» [2, с. 147].

Осміслене й мотивоване виховання та навчання сучасного учня можливо реалізовувати в руслі компетентнісного підходу, через формування соціокультурної компетентності учнів.

Учені розглядають різні аспекти соціокультурної компетентності учнів, що є доказом актуальності дослідження цього феномену (Н. Бориско, Є. Верещагін, В. Костомаров, Л. Голованчук, Ю. Пассов, В. Сафонова, О. Селіванова, О. Тарнопільський, Г. Томахін, В. Топалова; L. Damen, D. Killick, C. Kramsch, J. Munbay, R. Spack, P. Steavens). В українській педагогічній науці соціокультурна компетентність найчастіше розглядається в площині вивчення іноземних мов та формування загальних лінгвістичних компетенцій (Ананян Е., Бахов І., Щербіна І. та ін.), як елемент життєдіяльності особистості (О. Жорнова, Т. Грицька, М. Степаненко, Н. Хоменко та ін.). Іншим же аспектам соціокультурної компетентності учня, а саме шляхам та засобам її формування, приділяється мало дослідницької уваги. Тому **метою** нашої статті є висвітлення педагогічної технології формування соціокультурної компетентності учнів 5–9-х класів на уроках художньої культури. Це поняття віддзеркалює необхідну сьогодні для особистості єдність культури як скарбниці людських цінностей та їх комунікативної, соціальної корисності.

Спираючись на визначення вчених та на педагогічну практику викладання художньої культури, визначаємо соціокультурну компетентність у контексті специфіки мистецької освіти як реалізовану позицію учня, який може зу-

стрітися з Іншим у просторі навчальної дисципліни як «тексту» культури в процесі розуміння його змістів, значень.

Педагогічна технологія, на відміну від методики як певних прийомів, демонструє загальні філософсько-культурні принципи процесу виховання та освіти. Тому визначимо ті принципи, на які спирається технологія формування соціокультурної компетентності учня (характер цієї технології обумовлений сутністю компетентності як цілісної якості особистості та різноманіття ситуацій, де вона може бути виявлена. Така педагогічна технологія спирається не на алгоритм педагогічних дій, а на процес педагогічної режисури як управління діяльністю учнів на уроці та стимулювання їх просування до ефективного результату навчання). Вони обумовлені структурними елементами соціокультурної компетентності та певними функціями учня та вчителя.

Перший елемент структури – це тип взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. Тип взаємодії на уроці або в позаурочному заході задається типом самого уроку й домінуючим змістовним вектором, який визначається вчителем разом із учнями.

Другий елемент – це реалізація установки на діалог, співвіднесеність з іншою свідомістю, багатомірність погляду на матеріал уроку. Ця установка в процесі свого виявлення формує комунікативне ядро особистості – єдність сприйняття, ставлення та поведінки, яка проявляється у взаємодії з іншими людьми та спільнотами.

Третій елемент структури соціокультурної компетентності – комунікативно-когнітивна активність, яка організує пізнавально-розумовий процес з метою подальшого обміну ідеями та пошуку адекватних рішень суб'єктами навчального процесу.

Четвертий елемент структури – поступове перетворення навчальної інформації в культурний текст, її особистісна трансформація в умовах будування життєдіяльної стратегії.

Культурний текст – знакова система, яка володіє такими атрибутами, як діалогічність, асоціативність, антропологічність (тобто належність до людського світу), нормативність, культурна пам'ять. Перетворення навчальної інформації в культурний текст означає перебудову її сприйняття учнем заради іншого, більш широкого, кола її використання, розуміння більш глибоких та цікавих ідей, яких не може бути в навчальних посібниках. Ці ідеї – розкриття законів світу, його порядку та хаосу, його безкінечності та духовної безкінечності людини.

Одна з основ педагогічної технології на уроках художньої культури щодо формування соціокультурної компетентності – педагогічна режисура. У цій статті пропонуємо її **багатофакторну модель**, яка віддзеркалює як головну кінцеву мету освітньо-виховного процесу, так і конкретну педагогічну ситуацію. До принципів педагогічної режису-

ри, здійснюваних нами на уроках художньої культури, відносяться:

1. Пропозиція учням обирати тему заняття (за можливості її відносного варіювання). Якщо такої можливості немає і тема сформульована досить конкретно, то можливо запропонувати і обґрунтувати ту чи іншу інтерпретацію теми, яка враховує інтерес учнів. Наприклад, розглядаючи теми культури стародавніх цивілізацій, можна підкреслити такі ракурси, як «Давньогрецька скульптура: природа виразності людської тілесності» або «Стародавні міфи в мистецтві як відкриття місця людини у Всесвіті». Інтерпретація теми уроку також віддзеркалює головну змістову лінію предмета історії художньої культури, яку закладено в програму. Таке обговорення теми може стати важливим компонентом мотивації учнів до «спілкування» з художніми творами.

2. Пропозиція учням самостійно знайти обґрунтування такої інтерпретації викладача, надавши їм можливість теж стати інтерпретаторами теми уроку.

3. Формулювання теми може бути здійснене й наприкінці уроку самими учнями в результаті акцентування найважливіших ступенів «просування» до суті теми. Рефлексивно-аналітичний момент у цьому процесі обов'язковий: роль учителя – це чітка диференціація пошукового матеріалу для учнів, уміння направити уточнення теми в необхідному напрямку.

Окреслення «зони» пошуку відповіді на поставлені питання за допомогою квазі-тестових завдань або складання так званих логічних задач. Наприклад, розглядається тема «Мистецтво Голландії XVII ст.». Якою ж має бути кінцева мета вчителя, його режисури, тобто – головна глибинна ідея, до якої повинні «дійти» учні, «читаючи» голландські натюрморти, побутові картини та портрети? Це може бути «Гармонія людей та речей» або «Чи є поезія в повсякденності?». Зрозуміло, що роздуми учнів, їхні думки, можливі суперечки «підштовхуються» вчителем-режисером, який надає в потрібній кількості нову інформацію для пошуку. Наприклад, цікаве питання: а чи є та-

Пітер Клас. **Натюрморт з музичними інструментами.** 1623 р. Полотно, олія. 60х122

ким простим голландський натюрморт? Можливо, у ньому криється якась інтелектуальна гра, символи людського (у тому числі й сучасного) життя? У нібито вільній композиції натюрмортів відомого голландського митця Пітера Класа ми бачимо серед предметів череп – знак тлінності життя, скляну кулю, в якій віддзеркалюється світ із самим художником, – символ марнославства та пихи, перекинутий бокал ніби «говорить» про грішні радощі. Знаки науки (перо, чорнильниця, книги) та навіть «цариця інструментів» скрипка – все це вступає в таємний контакт із хаосом та артистичним швидкоплинним враженням щойно залишених речей.

4. Дуже важливо, як спрацює в цьому процесі комунікативна, психологічна компетентність учителя, чи вдасться йому «перемкнути» поданий матеріал у ретроспективний або перспективний плани і – нарешті – у сучасний ціннісно-змістовий контекст. У техногенному світі, який дедалі більше відвойовує в людини простір та час, «тихе життя речей» у голландському натюрморті може відкрити сучасному учню інші аспекти життя.

5. Показ, демонстрація в різних формах (як правило, наочно для всіх) кола висловлених думок і суджень. Учні можуть висловлювати різні думки, навіть негативні стосовно матеріалу. Тим важливішою виявляється аргументація, яку вимушені шукати учні для підтвердження своїх ідей та думок. Учитель може продемонструвати власні, відмінні докази або гіпотези. Цей аспект уроку доцільно продемонструвати на прикладі найбільш дискусійних тем, а саме мистецтва XX та XXI ст. Так, багато різних думок та дискусій викликають в учнів твори відомого, вельми незалежного митця XX ст. – французького та швейцарського скульптора, поета Ханса Арпа. Важливо спрямувати учнів до висловлювань митця, що означає певну чесність нас як глядачів. Спрямовує пошук питання: чому Арп хоче показати світ навиворіт? Чи це є протест проти безглуздя сучасного йому життя чи, як вважають майже половина учнів, просто бажання бути модним, епатажним? Ханс Арп створював свої колажі, довільно висипаючи на аркуш картону чотирикутники з кольорового паперу та приклеюючи їх так, як вони лягли. Розглядаючи колажі Арпа або його скульптури, які вражають пластичністю та органічністю, треба замислитись над його висловлюваннями про гру випадку в нашій діяльності як прояв внутрішньої свободи.

6. Спонування учнів до поліпредметної інтерпретації отриманих знань, результатів колективного пошуку. Будь-який стиль, жанр, твір у мистецтві «випромінює» вплив різних галузей духовної та

практичної діяльності людини. На прикладі творів Арпа дуже зручно створити контекст нових вимірів науки цього періоду, вторгнення нових матеріалів у мистецтво, тобто технічний аспект. Тут доцільно інтегрувати історію культури з фізикою, математикою, навіть із хімією, що значно підвищує зацікавленість учнів у освіті та комунікації.

Другий принцип, на якому базується технологія формування соціокультурної компетентності учня, – це принцип **контекстного навчання** [3]. Для сприйняття учнями навчальної інформації як культурного тексту вона ніби «поміщається» у контекст (зрозуміло, створений учителем, а згодом, можливо, і учнями). Контекст (у лінгвістичному значенні) – це відносно закінчений за змістом уривок тексту або усної мови, у межах якого найбільш точно й конкретно виявляється сенс і значення окремого слова, фрази, сукупності фраз, які входять у нього. Навчальна інформація, факт або явище, предмет або ідея в контексті можуть розглядатися з різних ракурсів, як у стереоскопії, але ж при цьому «обростати» особистісними змістами в діалозі. Особистісне включення учня в контекстному навчанні різноманітне за формою – наприклад, це пошук інформації для створення певного контексту, який цікавить учня або групу учнів. Дуже важливим для реалізації цього принципу є часткове моделювання соціальних ситуацій, відносин та навіть майбутньої професійної діяльності (якщо задіяні елементи ролівої гри на уроці).

Таким чином, принцип контекстного навчання спрямований у першу чергу на **адекватність** смислової інтерпретації навчального матеріалу, яка полягає в певному відборі предметного змісту. Він вимагає від учителя та учнів точності, відповідності отриманих у процесі пізнання фактів створеному інформаційному колу, тобто контексту. Наприклад, у вивченні учнями культури Стародавнього Китаю один із найцікавіших образів – Світове Дерево, фу-

Ханс Арп. **Колаж**
«Квітка - молоток». 1916 р.
Дерев'яний розфарбований
рельєф

Ханс Арп.
Крилате
створіння.
1961 р. Гіпс

Ханс Арп.
Ліс, земні форми
Дерев'яний рельєф.
1917 р.

сан. Для розшифрування його змісту можливо залучати такі контексти: філософський (дерево як модель світу, його гармонії та порядку в класичну епоху); літературний (роздуми Г. Міллера про опозицію дерева і трави: «З усіх мислимих сутностей, які ми відносимо до рослин, тварин або зірок, це, можливо, найгірша трава, яка, однак, веде наймудріше існування. Це правда, що з трави не виходять ні квіти, ні авіаносці, ні Нагірні проповіді... Але врешті-решт вона залишається тією травою, за якою останнє слово. У кінцевому рахунку все повертається до китайської держави... Немає іншого результату, крім трави. [...] Трава проростає на величезних необроблених просторах. Вона заповнює порожнечі. Вона росте між і серед інших» [цит. за 4.]); науковий (світлове дерево як код для позначення тимчасових процесів, суть яких неможливо виразити мовою Евклідової геометрії; сам же тривимірний (об'ємний) або двовимірний (образотворчий) образ світового дерева – символ, опорний образ думки, що допомагає людині проникнути в суть і вглиб об'єктивної реальності. Найбільшою мірою це стосується явищ життя, які й не змалювати інакше, ніж у формі просторово-площинного (або об'ємного) образу. Тому-то воно й іменується деревом життя).

Таким чином, підкреслимо виховний сенс, який мають педагогічна режисура та контекстне навчання: вони сприяють передусім гнучкості та різноманітності форм спілкування в освітньому процесі, створюють певні комунікативно-діяльнісні ситуації, які розглядаються як прототипи продуктивних соціальних відносин. Змістово-ціннісна інтерпретація учнями предметного матеріалу історії художньої культури надає освіті значення особисто-важливого, виразного буття, а не відчужених від людини «знань» із підручника. Тому педагогічна технологія, яка спирається на подібні принципи, є голографічною, оскільки створює стереоскопічне, майже об'ємне бачення предметного матеріалу.

Сприйняття художнього твору та художньої форми в їхній специфіці, збагачене відповідно до педагогічної ситуації відношеннями з іншими нехудожніми галузями духовного світу, поступово виховує в учнів потребу використовувати результати своєї освіти творчо та широко. Освітня мотивація тісно переплітається з соціальною, маючи підґрунтям культурні тексти. Саме вони «передають» інші різноманітні людські світи в ясності їх намірів, емоційності вражень та прагнень. Спільність, яка виникає між усіма учасниками освітньо-виховного процесу, базується насамперед не на тому, що вивчається, а на результаті, який отриманий завдяки їй. Ця

Ханс Арп.
Священна гора.
Курильниця. II ст. до н.е.
Бронза. Китай

спільність, тобто інтерсуб'єктивність, – одна з тих майже відсутніх ланок ефективної освіти та виховання, яку може відновити соціокультурна компетентність сучасного учня.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011. № 1243. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.yurist-online.com/laws/43797>

2. Бурлачук В. Символические системы и конституирование социального смысла / Виктор Фокич Бурлачук // Социология: теория, методы, маркетинг. – № 3. – 2004. – с. 147–155.

3. Вербицкий А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения: материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г. / Андрей Александрович Вербицкий. – М. : Исследовательский

центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 84 с.

4. Грицанов А. Новейший философский словарь / Александр Алексеевич Грицанов. – Минск : Книжный дом, 2003. – 1280 с.

5. Масол Л. Загальна мистецька освіта: теорія і практика / Людмила Михайлівна Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.

REFERENCES

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2011). *Osnovni oriyentyry vykhovannia uchniv 1–11 klasiv zahalno-osvitnikh navchalnykh zakladiv Ukrainy* [Main directions of education of pupils of 1–11 grades of secondary schools of Ukraine] (Decree № 124, October 31). Retrieved from <http://news.yurist-online.com/laws/43797>

2. Burlachuk, V. (2004). *Simvolicheskie sistemy i konstituirovaniye sotsialnogo smysla* [Symbolic systems and the institutionalization of social meaning]. *Sotsiologiya: Teoriya, Metody, Marketing*, № 3.

3. Verbitskii, A. (2004). *Kompetentnostnyi podkhod i teoriya kontekstnogo obucheniia* [Competence approach and theory of contextual learning]. Moscow: Issledovatel'skiitsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov.

4. Gritsanov, A. (2003). *Noveishii filosofskii slovar* [The newest philosophical dictionary]. Minsk: Knizhnyi dom.

5. Masol, L. (2006). *Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka* [General art education: Theory and practice]. Kyiv: Promin.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2015 р.

UDC: 37.035:316.46:7:374

Prosina Olha Volodymyrivna,
PhD in Education, Research Fellow Department of Out-of-School Education
Institute of Problems on Education The National academy of pedagogical sciences of Ukraine, Kyiv

DEVELOPMENT OF LEADERSHIP SKILLS BY MEANS OF ART IN THE OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article is devoted to the essence of the concept of «leadership», different scientific approaches to classification of leadership qualities have been defined, the specific impact of different types of art on a person has been characterized, and the opportunity to develop leadership skills through art has been found. Among the qualities that should develop through art the author has determined intuition, long-term vision, insight, confidence, self-control, passion. In the author's opinion, the formation of these skills is effective at the hobby groups' lessons of an artistic and aesthetic direction in the out-of-school educational institutions that demand of necessity to develop the pedagogical technologies for the teachers and students.

The content of the pedagogical technology of the development of emotional intelligence has been presented, as well as the specific of teacher training of the out-of-school educational institutions in the professional development project that affects the teachers' leadership skills and allows them to form student-leaders by various artistic means, has been investigated.

Keywords: leadership, leadership qualities, creative activity of personality, kind of art.

Modern Ukrainian society aspires after civilizational development with the orientation to European economic, social standards and, first of all, cultural values that underpin the lives of Europeans and attract the «other worlds». However, success of any reform in Ukraine is determined by joining to the system of European values through the acquisition of its own values, which are identical to the European values and they may become a unifying force for the country. One of the key values is a democracy. Unfortunately, such rules of democratic society as rights and freedoms, equal rights for all people and other standards are not determinative in Ukrainian society yet. It is generally known that democracy requires a conscious and active involvement of citizens in public life, and it cannot occur without it.

Civil society with patriotic and national consciousness citizens is establishing actively at the present stage of development of Ukrainian society, especially when the country has suffered from Russian aggression. At the same time, innovative society has a distinct lack of true leaders who are able to lead the country by ways of consolidation and progressive development, so nowadays the problem of the formation of leadership skills is an urgent problem.

Such Western and Native scientists as V. Hromovi, R. Daft, A. Zaleznik, A. Zub, S. Kalashnikova, S. Covey, V. Kremen, K. Lewin, J. Maxwell, D. McGregor, O. Ponomarev, P. Senge, V. Hodgson have researched leadership theory. However, the problem of leadership development by means of art has been little investigated. **The purpose of the article** is to define the essence of the concept of «leadership» characteristics of leaders' qualities, as well as to describe the contents of pedagogical technology that affects the teachers' leadership skills and allows them to form a student-leader by artistic means.

Etymology of the word «leadership» is «to lead others». By combining Western and Eastern approaches to understanding leadership, the scientists have defined two key aspects of this concept: leading as a movement toward certain direction and imitation by others based on respect. In the literature, the concept of «leader» has several interpretations. This is someone who is ahead in the competition; someone whom most people trust; someone who is successful in life; someone who has the ability to organize people; someone who is popular with some group, a head of state and so on. Nevertheless, a leader is a person who has learned to control, motivate and guide himself/herself in order to achieve own goals and targets.

Phenomenon of leadership is natural for humans. This is so-called «proto-leadership» that displays itself in the animal sphere, where there is a gregarious type of life. And there is a leader, i. e. the strongest, smartest and most determined representative, who manages a herd accordingly to natural laws. People also need some confident, motivated and courageous personalities who may lead.

The problem of leadership has deep roots. During ancient times, it was believed that a leader was a person who could make history. Certain historical conditions demanded their own leader. The notion «leader» was discovered in English language in the XIII century and derived from it «leadership» appeared only in the beginning of the XX century (we consider that there was necessity to study this notion), where different aspects of leadership became the objects of scientific researcher. It is known that the first fundamental studies were carried out by K. Lewin and his followers R. Lippitt and R. White in the 1930s in the USA that caused the development of the conceptual apparatus of this phenomenon. The interest to leadership studies increased significantly in the 1970s. There were some new studies, in particular,

D. McGregor «Theory X and Theory Y», where the author examined the principles of theory X as a management and control carried out by an authoritarian leader, and theory Y as a leadership management, where the conditions to achieve a goal and to aim someone's energy only at success of the organization were created to the members of this organization [4].

There are about 70 qualities in the scientific sources. In any event, these qualities are responsible for leadership indicators and they are classified by researchers in certain groups of qualities: *physiological* (pleasant appearance, voice, good health, high ability to work, energy, presentable); *psychological*: type of personality (extrovert, introvert), temperament (phlegmatic, sanguine, choleric), authoritativeness, ambition, steadiness, independence, courage, creativity, perseverance; *intellectual*: high level of intelligence: logic, memory, intuitive, encyclopedic knowledge, open-mindedness, insight, speed of thinking, erudition, conceptual, sense of humor; *business and personal*. What qualities are the most important?

An American philosopher and lecturer J. Maxwell identifies 21 qualities of the leader. The first quality is a character because the leader should be solid as a rock. The second quality is charisma. Later the scholar identifies dedication to work that distinguishes a businessman from a dreamer. The next quality is an ability to communicate, competence, courage, insight, concentration. As to generosity, the researcher notes: «Your candle does not lose anything if it shines on people around you.» Initiative and the ability to listen are important for the leader. Among the list of qualities, passion is interesting. In Maxwell's opinion, however, the leader has the thirst for life. Positive attitude, the ability to solve the problems, to establish effective interaction between people, as well as responsibility, self-discipline, the ability to learn: «You are the first person who is under your authority» are required [2].

Among the researchers there were stereotype that the leaders were born, but current theories has found the opportunity to develop leadership skills. In particular, the Harvard professor A. Zaleznik proves that this is important only to direct the process of learning or self-education. Professor's view about the similarity of certain features of a leader and a person, who has the ability to art, is a very interesting. He says: «... the leaders have far more in common with artists, scientists and people of other creative jobs than managers. To correctly use this interests similarity, during teaching we should devote less time to study the strategic schemes and computer models and we should devote more time to experiment that give space for free play of the mind and imagination. Many outstanding personalities who are ready to become true leaders will graduate the business school if we accent on learning in such way» [5].

Analysis of previous studies leads to the conclusion that the development are received by students through studying art in artistic clubs, music schools, schools of art, institutions

of aesthetic development, is an important for leadership development. On the other hand, the teachers, parents and students do not realize the importance of artistic disciplines in this context. We acknowledge a lack of understanding of the universality of artistic influence on the overall development of students, particularly their leadership skills at national level. This is proved by the fact that the number of hours to teach art in schools has been reduced by half. Therefore, the role of out-of-school educational institutions (music schools and schools of arts) that represent other forms of artistic work with students (special lessons, groups of artistic and aesthetic direction) and influence the children's development has increased. The main purpose of this effect is not to increase the knowledge about the features of the objective world, although art has the cognitive function. This is a complex children's immersion in the space of art, where the each kind of art effect on the personality's mind and sensual sphere through the specific expressive means. Music affects by means of particularly emotional depth, dynamism, activity, procedural musical fabric. Painting affects by means of the ability to reproduce events and provide information about the outside world through the rich variety of art materials and techniques. Theatre affects by means of possibility to join the stage action as a spectator and actor, self-express and express own identity. Any kind of artistic activities, which groups of artistic and aesthetic direction and the out-of-school educational institutions offer today, should provide the development of **key leadership skills** that we define such as *intuition, long-term vision, insight, confidence, self-control, passion*. Briefly describe these qualities.

Scientists believe that *intuition* is one of the ways of human knowledge, which are opposite to logical, rationalistic, discursive way. Intuition is based on the instinct. This is the understanding the instinct. Philosophy of intuition comes mainly from art as a special kind of knowledge, so intuition is also a source to understand music and other creative works. Long-term vision allows the leader to form a full, clear picture of actions. First, actions form in imagination, then transform into a reality. Long-term vision is like a house foundation, which has clear shape.

Imagination is developed during the lessons of any kind of art. For example, mastery of musical performance depends on the ability to predict the sound of the work, which based on carefully studying of the music note symbols, and means of expression, thoughts about a composer's idea, etc. All students' activities, which are related to performances before an audience (individual and group performance, lessons in the theatre and dance hobby groups), create *confidence, self-control*. However, success cannot be achieved in any activity without the love for the work, *passionate attitude* to the process of the work and its result.

The teachers often intuitively form the skills, which relate to leadership, in educational and, in particular, art practice. In addition, art has so strong properties that due to the content

of the images it affects the leadership qualities, but there is an element of chance and non-constructive approach. Meanwhile, any activity can be either an art or a technology (V. Bezpalko). Art is based on intuition, but technology is based on science. Effective pedagogical activity differs from an impromptu, in other words, it requires detailed planning and that is the start of a technology [1].

Therefore, it is very important for teacher to be skillful and use technology of teaching art in order to develop students' leadership qualities. To achieve this, first of all, teachers need to be trained on the trainings and use their ideas or technologies of personal development in the professional and personal life and improve them. The trainings will provide the understanding how students' leadership can be developed better and more efficiently by means of art. One of these technologies is *a technology of development emotional intelligence by means of art in the out-of-school educational institutions*. This technology has been developed by us within the project of professional development for teachers of the out-of-school educational institutions. (Note: For the first time, the term emotional intelligence was used in 1990 by J. D. Mayer and P. Salovey. It means «the ability to thoroughly understand, evaluate and express emotions and emotional knowledge; and control emotions that cause emotional and intellectual development of personality» [3]. S. Rakhmankulova and D. Goleman study the impact of emotional intelligence on effectiveness of leadership. Emotions permeate all activities of the leader such as gaining the confidence, strengthen relationships, develop a vision, concentration the energy, people management, finding compromises, making the decisions and formulate useful conclusions).

The purpose of the project was to develop teachers' knowledge, abilities and skills to use technology of developing emotional intelligence by means of art to develop leadership qualities of students in the out-of-school educational institutions. *The objectives of the project* are to provide theoretical concept information on the essence of the notions «emotion», «emotional intelligence» and technologies to develop emotional intelligence; determine the value of emotional intelligence for leadership development; show the ways and methods of identifying, analyzing and establish connections between emotions; develop the ability to empathize with another person and affect on his/her emotional state during capture artwork; reveal the ability to manage and correct emotions through art activity.

We define *the technology of development emotional intelligence by means of art* as a complete system of learning aimed at the development emotional intelligence through a set of methods and techniques to form the abilities to observe and understand the person's emotional state of people, develop skills to empathize with their emotional state, as well as manage and correct their own emotions by means of art. The technology consists of components such as *cognitive com-*

ponent – the formation of knowledge about emotions, the ability to identify, analyze and establish connections between them, decode emotional information; *emotional and value component* – understanding the importance of someone's own emotions and emotions of the others; *behavioral component* – empathy, assimilation of emotions into thinking, the ability to manage someone's own emotions and correct them through art.

The training was held in presentia and distance forms (full time 18 hours). Distance form include self-study materials, taking the theory test, obtaining the online consultations, participation in the online forums, sending the tasks and receiving the reviews via email. On the first day of the training, favorable conditions were created for group work. They were integration, development rules, creating an atmosphere of openness, kindness, cooperation, positive motivation. There were different gaming methods, for example, «icebreakers», lectures, mini-lectures and practical exercises when the basic concepts were defined (*See the program table 1*).

Six basic emotions such as anger, contempt, fear, surprise, joy, sorrow, as well as their characteristics and demonstration in facial expressions, feelings, actions and manner of walking were revealed during the mini-lecture «Theoretical foundation of understanding emotions. Emotional intelligence». The patterns, which should be considered in perception of music in order to understand emotions, were disclosed in the course of «Simulating emotions by means of music» (by V. Petrushin):

1. Slow tempo + minor sounding simulate emotion of sadness and show mood of disbelief, grief, sorrow for a person's death, a beautiful past.
2. Slow tempo + major sounding simulate emotional state of rest, relaxation, satisfaction. In this case the nature of music is meditative, balanced, relaxed.
3. Fast tempo + minor sounding simulate emotion of anger. In this case the nature of music is tense and dramatic, excited, passionate, heroic.
4. Fast tempo + major sounding simulate emotion of joy. The nature of music is life-affirming, optimistic, cheerful, and joyful.

During the project method of facilitated discussion was used. For example, after looking at the painting «The Court of Solomon» by N. Poussin people answered the question: «What emotions did artist convey in the painting? Why do you think so? What do you feel looking at the painting?» that helped to find out and analyze people's emotional states.

The parallels, which were drawn, can affect person's emotional state, as well as to correct it by various works of arts or methods of an interaction with art such as conversations, discussions, playing musical instruments, perception works and so on. This approach helps the teacher to discover «recipes» in order to correct their own emotional state and students' emotional state by means of music.

Table 1

**Program of Project of Professional Development of Teachers:
«Implementation of a technology of development emotional intelligence by means of art
in the out-of-school educational institutions»
Program of the first day of training (6 hours)**

<i>Training themes</i>	<i>Forms and methods</i>	<i>Number of hours</i>
I. Introduction (entry diagnostics, greetings, identify the rules of interaction and the expected results)	Survey «Icebreakers» – «greetings», conversation	1
II. Main part: «Theoretical foundation of understanding emotions. Emotional intelligence», «Features of expression of emotion by person», N. Poussin «The Court of Solomon», «Essence of a facilitated technology. Qualities of a teacher-facilitator», «Implementation of a facilitated discussion in the educational process», «Presentation of skills to conduct a facilitated discussion by the participants of the training»	mini-lecture practical work facilitated discussion lecture practical work practical work	0,5 0,5 0,5 1,5 0,5 1
Reflection	«Microphone»	0,5
Program of the second day of training (6 hours)		
I. Introduction (greetings, identify the expected results)	«Icebreakers» – «greetings», conversation	0,5
II. Main part: «Analysis of music works: «Nocturne» from String Quartet No. 2 by A. Borodin; Prelude No. 4 by F. Chopin; «Two colors» by O. Bilash; Prologue to M. Skoryk's opera «Moses»; «A Little Night Music» by W. A. Mozart». «Simulating emotions by means of music». «Innovative methods for work with students at music lessons in order to develop an emotional sphere». Musical improvisation as a mean of correction of emotional state	facilitated discussion mini-lecture lecture practical work lecture practical work	1 0,5 0,5 1 1 1
Reflection	Survey	0,5
Distance learning		
Study theoretical materials for individual work	individual work	During 2 months
Pass the test (20 points)	Testing	
Make a lesson plan using task for development of students' emotional intelligence (25 points)	individual work (send lesson plans by email)	
Take part in forum about problems of development of emotional intelligence by means of art (15 points)	Internet-discussion	
Make a list of music compositions and works of fine arts that represent basic emotion of a person (10 points).	individual work (send making lists of sets by email)	
Make a presentation «I am a teacher-leader» (7–10 slides). Prepare to performance – by 5 min (30 points)	individual work	
The last day of the project		
I. Introduction (diagnostics, greetings, identify the rules of interaction and the expected results)	survey, «Icebreakers» – «greeting», conversation	1
II. Main part: «Development of emotional intelligence as a condition for effective leadership». Presentation «I am a teacher-leader»	lecture with elements of conversation and discussion presentation	2 2
Outcomes of the project. Honor the most successful three participants of the training. Give a certificate of participation		1

In conclusion, the problem of development of leadership skills of the young generation in Ukraine is extremely important. The art and its various forms are a powerful mean to develop of leadership skills that students study in different educational institutions, particularly in the hobby groups of artistic and aesthetic direction. There is an urgent need to create pedagogical techniques that will allow most teachers acquire leadership skills and develop their students' leadership skills using the potential of different kinds of artistic activity. Among the key leadership skills are intuition, long-term vision, confidence, self-control, passion. The development of these skills is effective at the hobby groups' lessons of artistic and aesthetic direction in the out-of-school educational institutions that provide opportunities to do active artistic activity such as to perform as musicians on stage, participate in the theatrical performances, create artworks, hand-made.

Further studies are therefore necessary to determine the technologies of development of leadership skills of different age groups of students in the various institutions.

LIST OF SOURCES

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Maxwell J. C. The 21 Indispensable Qualities of a Leader / John C. Maxwell Thomas Nelson. – 1998. – 119 p.

3. Mayer J. D., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, Vol. 17, 1993.

4. McGregor D. The human side of enterprise / D. McGregor / New York, McGraw-Hill, 1960. – 246 p.

5. Zaleznik A. Managers and Leaders: Are They Different? – Retrieved from: http://www.lesaffaires.com/uploads/references/743_managers-leaders-different_Zaleznik.pdf

REFERENCES

1. Bepalko, V. P. (1989). *Slagaemye pedagogicheskoi tekhnologii [Summands of pedagogical technology]*. Moscow: Pedagogika.

2. Maxwell, J. C. (1998). *The 21 indispensable qualities of a leader*. Thomas Nelson.

3. Mayer, J. D. & Salovey, P. (1993). The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*, 17, 422-433.

4. McGregor, D. (1960). *The human side of enterprise*. New York: McGraw-Hill.

5. Zaleznik, A. *Managers and Leaders: Are They Different?* Retrieved from: http://www.lesaffaires.com/uploads/references/743_managers-leaders-different_Zaleznik.pdf.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2015 р.

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

УДК 37 : 111.852

Отич Олена Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, м. Київ

ЕСТЕТИЧНІ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІКИ ДОБРА АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА

Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану.
В барельєфах печалі уже їм спинилася мить.
А підмайстри іще не зробились майстрами.
А робота не жде, її треба робить.

Ліна Костенко

28 серпня 2014 р. відійшов у вічність наш Учитель і Наставник академік Іван Андрійович Зязюн, а біль утрати з часом лише зростає. Ця втрата непоправна й гірка. Не стало великого Майстра, Гуманіста й «Високошляхетного естетичного художника» (П. Юркевич) [3], який усі свої сили віддав служінню освіті й реальному піднесенню вчителя на ту висоту, про яку найчастіше лише говорять з високих трибун високі державні особи.

В історію розвитку педагогічної науки академік І. А. Зязюн увійшов як творець Педагогіки добра, яка цікаво й захоплююче викладена ним в однойменному науково-методичному посібнику «Педагогіка добра: ідеали і реалії» й реалізується у теорії та практиці педагогічної майстерності як краси педагогічної дії.

Хочу наголосити: саме дії, а не діяльності. Адже І. А. Зязюн неодноразово зазначав, що діяльність (у тому числі й педагогічна) – це абстрактний процес, характеристика змісту й етапів виконання фахівцем у галузі освіти своїх професійних функцій у цілому. А педагогічна дія – це конкретна ланка цього процесу, яка виконується конкретним учителем чи викладачем і об'єктивує його педагогічний досвід та педагогічну майстерність як систему якостей і властивостей, що забезпечують високий рівень його педагогічної діяльності на рефлексивній ос-

нові. Кожна педагогічна дія наповнена певними емоціями, має свою модальність і тому зумовлює свій (позитивний чи негативний) вплив та його емоційну оцінку суб'єктами навчально-виховного процесу. А із суми цих оцінок складається емоційно-психологічний фон педагогічної діяльності конкретного вчителя (викладача), що зумовлює її результативність та успішність.

Іманентною ознакою діяльності й особистості педагога-майстра є краса педагогічної дії. Завдяки їй набуває ефективності його педагогічний вплив на вихованців, адже він ґрунтується не на примусі чи усвідомленні ними обов'язку вчитися, виконувати певні вимоги педагога, а на викликанні в них бажання до цього, зумовленого переживаннями ними позитивних естетичних емоцій і почуттів. Саме тому Іван Андрійович, обираючи за основу положення «Естетики»

О. Баумгартена, називав її наукою про становлення й розвиток людських почуттів і доводив, що оскільки будь-яка діяльність опосередковується цими почуттями, то від їх модальності залежить успішність чи неуспішність означеної діяльності (тим більше це стосується діяльності педагогічної). Означена модальність виявляється, за академіком Зязюном, у позитивному й негативному варіантах, утворюючи триаду: прекрасне – потворне, піднесене – низьке, трагічне – комічне. У такому контексті предметний метод естетики може, на його думку, прислужитися педагогіці як науці про освіту.

А освіта базується також на трьох підвалинах: інтелекті, афекті й волі, що є континуумними категоріями й у сукупності зумовлюють психологічний досвід особистості. Недооцінка бодай однієї з цих складових призводить до викривлень у педагогічному процесі. І в цьому контексті академік І. А. Зязюн часто цитував академіка Г. Г. Філіпчука, який виступає проти «цивинтарної» педагогіки, яка, спрямовуючись виключно на розвиток інтелекту, нехтує афективною сферою особистості, не враховуючи при цьому найважливіше: що інтелект – це смислом наповнені знання, і цей смисл для кожного свій. Якщо особистість відчуває суб'єктивну цінність знання для себе, то вона його емоційно переживає й інтеріоризує, а якщо ж ні – то вона буде емоційно байдужою до цього знання, а саме знання залишаться зовнішнім стосовно особистості, не увійде до її досвіду. Вплинути на цей процес можуть передусім морально-етичні та естетичні чинники, а саме: почуття обов'язку чи інтерес, емоційна привабливість об'єкта пізнання, форми його представлення (викладання), яскравість особистості того, хто його представляє (тобто вчителя чи викладача).

У зв'язку з цим академік Зязюн порівнював педагогічну діяльність із мистецтвом, а урок називав театром одного актора. Але вчитель у цьому театрі – не просто актор. Він – режисер педагогічної дії, який одразу ж передає свої акторські функції вихованцям, а сам здійснює педагогічний супровід і надає педагогічну підтримку їхньому розвитку й саморозвитку.

Однією з найважливіших якостей педагога-майстра Іван Андрійович вважав естетичність як уміння залучати до проце-

**Академік
Іван Андрійович Зязюн**

су педагогічної дії позитивні почуття прекрасного й піднесеного, рідше – комічного, наповнюючи дію потребою-спонукую кожного учня до набуття статусу суб'єкта педагогічної діяльності. Естетичність педагога виявляється у його здатності зумовлювати в учнів і студентів відчуття емоційного підйому, хвилювання, прагнення до краси, в чому б вона не виявлялася [2, с. 23–24].

Неспроможність педагога викликати в учнів позитивні естетичні почуття й переживання, захоплювати їх своєю особистістю, змістом матеріалу, який викладає, красою й висотою своєї поведінки в педагогічній взаємодії є головною причиною байдужості учнів і студентів до навчання. А якщо ці почуття й переживання будуть ще й негативними, то педагог взагалі перетворюється на інгібітора, який гальмує будь-які дії вихованців, спричинює виникнення в них дидактогенії,

нелюбові одразу і до себе, і до навчального закладу, і до навчання в цілому. Адже негативні почуття є обмежувальними й гальмівними за своєю природою, вони зумовлюють бажання захиститися, закритися від них, відчуття психологічної несвободи, що виявляється в м'язових і душевних затисках (кажуть же: «душа чи серце стискається»).

Тому академік Зязюн приділяв особливу увагу педагогічній естетиці, яку розглядав невід'ємно від педагогічної свободи і педагогічної етики. Він зазначав, що педагогічна естетика за своєю сутністю і є педагогічною етикою, оскільки усе, що є морально позитивним у стосунках і взаємодії людей, їх свідомості, діяльності й поведінці, є внутрішньо гармонійним, а отже – красивим. І навпаки: усе морально негативне, неетичне в педагогічній діяльності, є потворним, низьким і трагічним.

Таким чином, краса в педагогіці – це завжди калокататія, тобто єдність краси зовнішньої і внутрішньої: «Краса – єдина відзнака людської культури і людської духовності, – зазначає академік І. А. Зязюн. – Цю ж то за вчителя, який не здатний підкреслити красу передусім своєю зовнішністю, а потім – і внутрішнім світлом своєї духовності» [1, с. 239].

У зв'язку з цими словами хочемо навести результати дослідження вимог до вчителя, які висувають самі вчителі та їхні вихованці. На заняттях у центрах педагогічної майстерності, ініціатором створення яких по всій Україні став академік Зязюн, ми пропонували учням і вчителям, незалежно один від одного, намалювати портрет учителя. Учні, як правило, малювали «красиву» вчительку: на підборах, з нафарбованими губами й манікюром, у намисті й перстениках, з дамською акуратною сумочкою. Для них зовнішня краса – важлива (і, до слова, дуже бажана) якість учителя. Учителі ж малювали свій портрет неантропоморфним: лише голова (монітор комп'ютера), замість очей дві е-майловські собачки, замість рота смайлик, навколо них лише книжки, ручки та інші знаряддя педагогічної праці. Коли ж ми запитали, а чи можна додати до цього портрета щось людське, вчителі намалювали над головою монітора хмаринку, в якій були острів, пальма, море, чайка й ві-

трильник. Ось така різниця в педагогічній естетиці суб'єктів освітнього процесу!

Ще один вияв педагогічної естетики й етики в Педагогіці добра – це естетика освітнього середовища навчального закладу. «Як відомо, театр, за К. Станіславським, починається з вішалки, – писав І. Зязюн у своєму посібнику, – Полтавський інститут зразка 1975 року [року приходу його на посаду ректора цього закладу. – О. О.] розпочався з туалетів (так робив і А. С. Макаренко). І нехай мені хто скаже: це диктатура, це – автократія! Я відповім: а ви що, хочете нужникової демократії?» [1, с. 105–106]. Це була відповідь ректора Зязюна на висловлювання викладачами і студентами обурення, що вони прийшли до інституту не прибиранням займатися, а «робити сучасну комуністичну педагогіку». «Щодо останнього – я не заперечую, – відповів ректор. – Але з ким і як? І чи можна в такому несусвітньому бруді? Чи комунізм і свинюшник сумісні поняття? Добре, Макаренко і Сухомлинського ви зневажаєте. А Королєнка, Верховинця, Кондратюка? Бачу, що у вас і до цього не доходили руки» [1, с. 103]. Ось так рівень естетики освітнього середовища виявився показником стану організації навчально-виховного процесу в інституті.

Екстраполюючи категорії педагогічної естетики в площину виховання, І. А. Зязюн зазначав, що вчитель своєю діяльністю має катарсизувати учня – і саме в цьому він вбачав сутність виховного процесу, справжнє виховання. Морально-естетичною основою виховної взаємодії є, за академіком Зязюном, здатність учителя виступати носієм батьківських функцій, використовуючи владу захисту, заохочення, підтримки учнів, перетворюючи авторитет влади на владу авторитету.

«Я прошу в Бога лише одного – часу для добра людям», – ці слова стали педагогічним кредо академіка І. А. Зязюна. Й не одній мені видається нині, що українська педагогіка лише по-

чинає відкривати для історії особистість цього видатного Педагога, Філософа і Майстра педагогічної дії, ім'я якого буде в недалекому майбутньому стояти в одному ряду з А. С. Макаренком та В. О. Сухомлинським.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
2. Отич О. М. Естетичні та етичні засади розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання засобами мистецтва / О. М. Отич // Сучасна професійна підготовка вчителя до викладання мистецьких дисциплін у загальноосвітній школі: проблеми, пошуки, знахідки : монографія / [Бузова О. Д. та ін.; за ред. А. І. Омельченко]. – Донецьк : Ноулідж, 2010. – 251 с.
3. Юркевич П. Д. Вибране / П. Д. Юркевич. – К. : Наукова думка, 1993. – 396 с.

REFERENCES

1. Ziaziun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realiy* [Pedagogy of goodness: Ideals and realities]. Kyiv: MAUP.
2. Otych, O. M. (2010). *Estetychni ta etychni zasady rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia zasobamy mystetstva* [The aesthetic and ethical principles of development of the creative personality of the future teacher professional learning by means of art]. In A. I. Omelchenko (Ed.) *Suchasna profesiina pidhotovka vchytelja do vykladannia mystet-skykh dystsyplin u zahalnoosvitnii shkoli: problemy, poshuky, znakhidky*. Donetsk: Noulidzh.
3. Yurkevych, P. D. (1993). *Vybrane* [Selected]. Kyiv: Naukova dumka.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2014 р.

УДК 37:159.923:00

Яківчук Галина Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії,
м. Хмельницький

ОСОБИСТІСТЬ – ПЕДАГОГ – УЧЕНИЙ

(До 135-річчя від дня народження Климента Квітки)

Климент Квітка – видатний учений, педагог, збирач та дослідник фольклору, текстолог-фольклорист, теоретик-новатор, організатор музично-фольклористичних науково-дослідних установ, історик музичної фольклористики, історик культури. За обсягом інтересів і скрупульозністю опрацювання дослідницьких тем у східнослов'янській фольклористичі (та й у

світовій) можна знайти небагато таких постатей, як Климент Квітка.

За життя К. Квітка надрукував 40 досліджень з музичного фольклору, рецензій, збірників народної музики. Наукова ерудиція дозволяла вченому працювати в галузі порівняльного музикознавства не лише всіх слов'янських, а й тюркських та угро-фінських народів, хоча головний інтерес його досліджень зосереджувався на українській народній музиці.

Климент Квітка зібрав понад 6000 народних пісень, переважно українських. Понад 200 мелодій із записів Квітки використали українські композитори М. Вериківський, В. Вер-

ховинець, П. Козицький, В. Костенко, Б. Лятошинський, Ю. Мейтус, Л. Ревуцький, С. Людкевич, Я. Степовий, Ф. Якименко як теми для своїх симфонічно-інструментальних творів. Найвидатніші хорові композиції Миколи Леонтовича також створено на мелодії, записані К. Квіткою.

Народився Климент Квітка 21 січня за ст. ст. (4 лютого за н. ст.) 1880 р. в селі Хмелів (теперішньої Сумської області) в родині нащадків українських козаків. Батька втратив рано, і мати віддала його, п'ятирічного, на виховання в сім'ю київських міщан Карпових, оскільки сама не могла утримувати сина. Карпови дали хлопцеві ґрунтовну освіту. Музики навчався з семи років у приватних учителів, згодом – у Музичному училищі Київського відділення Російського музичного товариства в Києві по класу фортепіано в Л. Зетеля та Г. Ходоровського. Освіту продовжував у Київському університеті Святого Володимира, який закінчив 1902 р. З юних літ почав збирати народні мелодії.

К. Квітка по праву визнається основоположником музично-фольклористичної педагогіки. Саме він створив навчально-дослідний осередок (Кабінет народної музики Московської консерваторії); зібрав та опрацював навчальні фонди фоноілюстрацій, хрестоматій; уперше ввів у навчальну програму Археологічного інституту та Вищого музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка в Києві курси порівняльного музикознавства.

Найбільш відомою працею К. Квіткі є «Українські народні мелодії», яку автор упорядкував у 1922 р. У збірнику представлено близько двохсот мелодій. Такої уваги не мав досі жоден із виданих у світі збірників народних мелодій. Свою місію К. Квітка розцінював з огляду на завдання історії культури, про що пізніше писав: «У терені історії культури та філології я почував себе учасником спільної роботи над історичними проблемами, вносячи в загальну справу відомості, що випливали із вивчення народної музики як одного із явищ загального процесу історії культури» [1, с. 33].

Важливий напрямок педагогічної діяльності вченого полягав в обґрунтуванні необхідності викладання народознавства в системі освіти. Квітка вважав це справою державною і комплексною, яка повинна охоплювати всі щаблі навчання – від загальноосвітньої школи до аспірантури.

Період роботи К. Квіткі в Московській консерваторії – найбільш задокументований. З 1936 р. він керує фольклорною секцією Науково-дослідного інституту при Московській консерваторії. З 1937 р. до 1945 р. і з 1949 до кінця життя К. Квітка – науковий керівник заснованого ним же Кабінету вивчення музичної творчості народів СРСР (нині – Науковий центр на-

родної музики ім. К. Квіткі при Московській консерваторії). Тут зберігаються (здебільшого в неповному вигляді) програми навчальних курсів, тексти лекцій, проекти польових обстежень, начерки наукових досліджень, пов'язані із завданнями музично-етнографічної освіти.

Число записаних К. Квіткою народних мелодій поки що встановити неможливо (багато загублено, низка записів не перебуває на обліку). За неповними даними, Квітка записав близько шести тисяч українських та кілька сотень білоруських, румунських, молдавських, російських, грецьких пісень. Збірники «Українські народні мелодії» (1922) та «Народні мелодії з голосу Лесі Українки записав та упорядкував Климент Квітка» (ч. 1–2, 1917–1918) є фундаментальними науковими виданнями, що залишаються найповнішими й за територією охоплення народної традиції.

Серед основних праць Климента Квіткі назвемо також «Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів» (1923); «Професійналі народні співці і музиканти на Україні» (1924); «Пісні українських зимових обрядових свят» (початок 1940-х рр.); «Вибрані статті» (ч. 1, 1985; ч. 2, 1986).

Справжнє світове визнання вченого-новатора розпочалося лише з останньої чверті ХХ століття. Головне завдання свого життя Климент Квітка вбачав у описі й структурному аналізі основних пісенно-традиційних жанрів українців і створення системи діагностики завдань та напрямків вивчення форм і методів дослідження української традиційної інструментальної музики. Його глибоко новаторська наукова та насамперед збирацька діяльність є видатним внеском не лише в розвиток фольклористики, а й фольклоризму української музики 1920-х років і заслуговує на вивчення й узагальнення сучасними дослідниками.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Квитка К. Избранные труды : в 2 т. / сост. и коммент. В. Л. Гошовского. – М. : Сов. композитор. – Т. 1. – 1971. – 384 с.
2. Климент Квітка: людина, педагог, вчений : монографія / А. І. Сторожук. – К. : Фенікс, 1998. – 100 с.

REFERENCES

1. Kvitka, K. (1971). *Izbrannyye trudy: Vol 1*. [Selected works]. Moscow: Sov. Kompozitor.
2. Storozhuk, A. I. (1998). *Klyment Kvitka: liudyna, pedahoh, vchenyi* [Klyment Kvitka: Person, a teacher, a scientist]. Kyiv: Feniks.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2015 р.

АННОТАЦІЇ

Миропольская Н. Е. Эстетико-воспитательные технологии: теоретические предпосылки исследования

В статье представлены размышления об эстетико-воспитательных технологиях и их внедрении в общеобразовательной школе во внеурочной работе. Они базируются на идее развивающего наращивания И. Бека, которое в статье трактуется как онтогенетический процесс приобретения и сохранения ценностных компо-

нентов произведений искусств с дальнейшим переходом в более совершенное и качественное по степени образованности и культуры личностное состояние учеников, способных откликаться на многомерность реальной жизни.

Ключевые слова: эстетико-воспитательные технологии, основная школа, критерии эстетической воспитанности, внутренне мотивированная активность ученика.

Шевнюк Е. Л. Взаимодействие творческих и методических инноваций как концептуальная основа системы подготовки будущих учителей изобразительного искусства

В статье проанализирована эффективность взаимосвязи художественно-творческого и методического поисков инноваций в процессе профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства в вузе на примере 10-летней деятельности кафедры изобразительного искусства Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова. Эффективность подготовки обеспечивается высоким профессиональным уровнем преподавательского состава кафедры, который активно развивает студентов-художников через систему мастер-классов, комплексного привлечения их к различным видам изобразительного искусства.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, система подготовки учителей изобразительного искусства, кафедра изобразительного искусства НПУ имени М. П. Драгоманова.

Рева В. П. Музыка в контексте социальной практики личности

Социальные функции воспитания музыкальным искусством заключены в формировании духовности личности, опыта интонационно-образного познания действительности, невербальной коммуникации. Раскрытие художественных смыслов требует квалифицированной педагогической помощи на всех этапах образования. Научно обоснованное руководство процессом музыкального восприятия обеспечивает возможность для поддержания баланса между рациональной и эмоциональной сферами человека, развитию чувственности как условия качественной социальной адаптации в жизни.

Ключевые слова: личность, музыкальная коммуникация, музыкальное переживание, художественный образ, восприятие музыки.

Григорьева В. В. Развитие творческого мышления младших школьников

В статье рассмотрена проблема развития творческого мышления учащихся начальной школы на уроках музыкального искусства. Раскрыто содержание и структуру творческого мышления младших школьников, охарактеризованы каждый из его компонентов. Определены педагогические возможности музыкального искусства в формировании творческого мышления школьников, их фантазии и поисковой инициативы. Приведены варианты творческих заданий, направленные на развитие компонентов творческого мышления и необходимые в работе учителя музыкального искусства.

Ключевые слова: творческое мышление, уроки музыкального искусства, творческие задания.

Божок Т. В. Формирование патриотизма как личностного ресурса учащихся средствами музыкального искусства

В статье рассматривается педагогический инструментарий формирования средствами музыкального искусства ценностных ориентаций учащихся, в частности, патриотизма, как личностного ресурса, признака духовно развитого человека. Исследуется большой воспитательный потенциал урока музыки через эмоционально-чувственное переживание образов музыкальных произведений влиять на формирование патриотических чувств, осознания принадлежности к своему народу, уважения к родному языку, тра-

дициям, культуре, готовности защищать Родину. Приводятся практически проверенные методы, приемы, разработанные автором задания.

Ключевые слова: патриотизм, личностный ресурс, ученики, музыкальное искусство.

Шерстинюк Л. Л. Преподавание пейзажа акварельной техникой в начальной школе

Рассматриваются особенности преподавания акварельной живописи в начальной школе в контексте развития методики обучения изобразительному искусству на примере реалистического пейзажа. Отмечается необходимость усвоения технических приемов работы с акварельными красками, которые дают широкие возможности для реализации творческого потенциала учащихся. Раскрываются различные технические аспекты, даются советы по выбору художественных материалов и инструментов, влияющих на качество изображения, а также относительно выстраивания композиции.

Ключевые слова: младшие школьники, методика акварельной живописи, пейзаж.

Корниенко А. В. Методика преподавания декоративно-прикладного искусства во внешкольных учебных заведениях

В статье отмечается, что декоративно-прикладное искусство, среди других видов народного искусства, является уникальным в решении задач как художественного, так и личностного развития, гражданского и духовного становления учеников. Описаны особенности такого вида искусства, как фелтинг. Раскрыта методика проведения занятий по фелтингу в кружках декоративно-прикладного искусства во внешкольных учебных заведениях, изложены подробные рекомендации руководителям кружков по самостоятельному созданию учениками готовых изделий.

Ключевые слова: фелтинг, кружки, внешкольные учебные заведения, декоративно-прикладное искусство.

Кайдановская Е. А. Методика изучения цвета в художественной подготовке будущих архитекторов

В статье подчеркнуто значение теоретического и практического изучения цвета в содержании художественной подготовки будущих архитекторов. Рассмотрены пути интеграции профессиональных знаний и умений в области колористики, охарактеризованы инновационные методы педагогической работы, нацеленные на развитие творческого потенциала и компетентности студента. Представлена структура дисциплины «Архитектурное цветоведение» в сочетании с различными формами проведения занятий, дано описание практических заданий.

Ключевые слова: архитектура, цветоведение, будущие архитекторы, педагогические методы.

Гонтова Л. В. Технология формирования социокультурной компетентности учащихся на уроках художественной культуры

В статье освещены сущность социокультурной компетентности учащихся, обоснована ее актуальность с точки зрения современного воспитания и концепции художественного образования Украины, описаны принципы голографической педагогической технологии формирования социокультурной компетентности на уроках истории художественной культуры, приведены примеры ее практического воплощения. Выявлено направленность педагоги-

ческой режиссуры и контекстного обучения на активизацию продуктивного общения учеников, смысловую интерпретацию как важнейший вид деятельности учащихся.

Ключевые слова: социокультурная компетентность, культурный текст, педагогическая режиссура, голографическая педагогическая технология.

Просина О. В. Развитие лидерских качеств средствами искусства во внешкольных учебных заведениях

В статье раскрыта сущность понятия «лидерство», определены разные подходы к классификации лидерских качеств, оха-

рактеризована специфика влияния различных видов искусства на человека и выявлена возможность развития лидерских качеств средствами искусства. Среди качеств, которые целесообразно развивать с помощью искусства, выделены интуитивность, перспективное видение, проницательность, уверенность в себе, умение владеть собой, страсть. Приводятся авторские тренинги, положительно влияющие на формирование лидерских качеств.

Ключевые слова: лидерство, лидерские качества, творческая активность личности, виды искусства.

ANNOTATION

Myropolska N. Ye. Aesthetic and educational technologies: Theoretical precondition of the research

The article presents some thoughts on the aesthetic and educational technologies and their implementation in the extracurricular activities of the secondary school. These thoughts are based on I. Bekh's idea of the developing growth, which is interpreted in the article as ontogenetic process of acquisition and preservation of value components of the works of art with further transfer to a more perfect and qualitative by the degree of education and culture personal state of students that can respond to the multidimensionality of a real life.

Using a person-oriented approach within the design of technological model of this study provides a holistic development of the personality, his or she motivational activity, the comprehension and understanding of the subject of activity based on reflection. Therefore, the new opportunities of the subject of this activity has been discovered, the students acquires certain experience, masters not only the norms of the competent substantive actions, but also the norms of relations between people that are possible only in the internally motivated own student's activity.

Keywords: aesthetic and educational technologies, secondary school, criteria of aesthetic education, internally motivated student's activity.

Shevniuk O. L. Interaction between the creative and methodical innovation as a conceptual foundation of training of the fine arts teachers

This article examines the effectiveness of the interrelation between the artistic and creative and methodical search of innovation in the professional training of the fine art teachers in the institutions of higher education by the example of a 10-year activity of Department of Fine Arts of National Pedagogical Dragomanov University. The department is a professional scientific and methodical center that positions itself as a leader in the national scientific and methodical spheres among the experts of art education and unite around it art and pedagogical specialties of Ukrainian universities.

The effectiveness of training of the future fine art teachers, which adapts to the requirements of the European educational community, provides a high level of professional teaching staff of the department, which actively developing students-artists through the regular workshops, their complex involvement in the various types of fine art in the reflection of the nowadays tumultuous events.

Keywords: institutions of higher education, system of teacher training, Department of Fine Arts of National Pedagogical Dragomanov University

Reva V. P. Music in the context of social practices of the personality

Social function of education through music art are to enrich and enhance the experience of the intonation and imaginative understanding of reality, nonverbal communication, that infinitely expands the sphere of spiritual communication between people, society as well as models the shape of aesthetic development of life, the ways of implementation of standards of beauty in practice and thus contributes to the spiritual formation of personality.

The author defends the position that disclosure of the artistic meanings of music requires a qualified pedagogical support at all stages of education, namely during the learning of some specific subjects, in the wide educational context and it an equally refer to train both professional musicians and listeners. The scientifically proven management of process of musical perception provides the ability to support the balance between the rational and emotional sphere of the person, development of sensibility as a condition of qualitative social adaptation.

Keywords: personality, musical communication, musical experience, musical image, music perception.

Hryhorieva V.V. Development of creative thinking of primary schoolchildren

The article is devoted to the problem of primary schoolchildren's creative thinking at music lessons. The content and structure of creative thinking as a cognitive process, characterized by the creation of a subjective new product of activity and consists of emotional and motivational as well as intellectual and creative and communicative components, has been characterized. Pedagogical possibilities of music art to develop of primary schoolchildren's creative thinking, their searching initiatives have been defined. Among the means of primary schoolchildren's creative thinking the author identifies the method of creative tasks, which are the most appropriate for this age, and demonstrates their version at music lessons in the secondary school. Creative tasks of different types of components are aimed at the development of creative thinking, involving students in the creative process from the elementary displays of schoolchildren's creativity in the communication on the artistic themes to the independent rhythmic, vocal, instrumental improvisations.

Keywords: creative thinking, primary schoolchildren, music art, creative tasks.

Bozhok T. V. Formation of patriotism as a personal resource of students by means of music.

The article deals with the pedagogical tools of the formation of students' value orientations by means music, including patriotism as a per-

sonal resource, the features of spiritually developed person. The great educational potential of music lessons through the emotional and sensual experiences of the images of musical compositions can affect the patriotic feelings, awareness of belonging to native nation, respect native language, traditions, culture, and readiness to defend the homeland. Practically proven methods, techniques, exercises to use at music lessons have been represented. The teacher's selective and creative approach to artistic and pedagogical author's technologies, skillful combination of these technologies and orientation on education secondary schools' students may promote success. The author considers the students as the highly spiritual personalities, the patriots of their country, which have the priority tasks to protect and develop their country, national cultural tradition and implementation of innovation in different spheres of public life

Keywords: patriotism, personal resources, students, musical art.

Sherstyniuk L.L. Teaching of watercolor landscape painting in the primary school

The features of teaching of watercolor painting in the primary school has been explored in the context of development of fine arts teaching methods by the example of the realistic landscape. The author stresses that teacher has combined theoretical and practical foundations of fine arts teaching methods in the primary school during teaching of watercolor landscape technique, which helps students to acquire knowledge of art and develop their creative skills.

The author defends the idea that the formation of the student-beginner's skills to create a landscape requires knowledge of the basic concepts such as composition, skyline, watercolor technique, light, color, coloration and their practical use. Furthermore, the best opportunities to realize schoolchildren's creative potential provide the watercolor techniques and their combination as well as the creation of different textures by the nontraditional ways. Various technical aspects of the work have been described, and teacher has been provided by the advices to select of art materials and tools that influence the quality and construction of the composition.

Keywords: primary schoolchildren, the technique of watercolor painting, landscape.

Kornienko A. V. Methods of work in the hobby groups of decorative and applied art in the out-of-school educational institutions.

The article highlights that the decorative and applied art among other kinds of folk art is a unique in order to solve task not only an artistic education, but also personal, social and spiritual development of students. The features of such type of art as felting have been described. Methods of felting classes in the hobby groups of decorative and applied art in the out-of-school educational institutions have been explained. The detailed recommendations to the heads of hobby groups in order to make different products such as necklaces, paintings, bags without assistance have been presented. By the example of the students' landscape created in the felting technique, author reveals technological methods of work with the material step by step that allows teachers to manage the process of increasing students' practical skills and to control keeping the sequence of operations, which determines the outcome in the form of the finished product. The author proposes a technique that available to primary schoolchildren's learning.

Keywords: felting, hobby groups, out-of-school educational institutions, decorative and applied art.

Kaidanovska O.O. Methods of studying of color in fine art training of the future architects

The article emphasizes the importance of theoretical and practical study of color in the content of fine art training of the future architects.

The ways of integration of professional knowledge and skills in the field of color based on the separation the universal thematic units have been considered. The innovative pedagogical methods, aimed at developing the student's creative potential and competence, have been characterized. Method of color modeling strengthens professional competence in the field of chromatics, develops the creative artistic skills, experiences of the usage of polychrome in architecture. Methods of artistic reflection and creative experiment use the associative techniques to shape. Cognitive and gaming method imitates the real production situations in learning. The structure of curriculum "Architectural Chromatics" in a combination of different forms of learning has been showed. The content of problem lectures, a creative direction of the practical lessons, role of distance education and students' self-education has been defined.

Keywords: architecture, chromatics, future architects, pedagogical methods.

Hontova L. V. Technology of formation of socio-cultural competence of students at artistic culture lessons

The article deals with the essence of sociocultural competence of students, its urgency has been proved from the standpoint of art education and aesthetic education, the structural elements have been revealed. The principles of holographic pedagogical technologies of socio-cultural competence at lessons of history of artistic culture have been described as well as some examples of its practical implementation were given. The orientation of pedagogical direction and contextual learning toward the activation of students' productive communication during the process of flexible and various forms of their communicative interaction in education has been explored. The certain communicative and active situations created by the teacher have been considered as the prototypes of productive social relations. The orientation of pedagogical direction and contextual learning to semantic interpretation of the subject material of history of artistic culture as an important activity of students has been showed.

Keywords: socio-cultural competence, artistic culture lessons, pedagogical direction, holographic pedagogical technology.

Prošina O. V. Development of leadership skills be means of art in the out-of-school educational institutions

The article is devoted to the essence of the concept of «leadership», different scientific approaches to classification of leadership qualities have been defined, the specific impact of different types of art on a person has been characterized, and the opportunity to develop leadership skills through art has been found. Among the qualities that should develop through art the author has determined intuitiveness, perspective vision, insight, confidence, self-control, passion. In the author's opinion, the formation of these skills is effective at the hobby groups' lessons of an artistic and aesthetic direction in the out-of-school educational institutions that demand of necessity to develop of the pedagogical technologies for the teachers and students.

The content of the pedagogical technology of the development of emotional intelligence has been presented, as well as the specific of teacher training of the out-of-school educational institutions in the professional development project that affects the teachers' leadership skills and allows them to form student-leaders by various artistic means, has been investigated.

Keywords: leadership, leadership qualities, creative activity of personality, kind of art.

Ш а н о в н і ч и т а ч і !

Триває передплата на IV квартал 2015 року на журнал

« М и с т е ц т в о т а о с в і т а » .

Передплату можна оформити в операційних залах усіх відділень зв'язку.

Індекс журналу за Каталогом періодичних видань України

7 4 6 4 5, 0 9 7 3 2

Мистецтво та освіта

Науково-методичний журнал

№ 3 (77) '2015

Редакція:

головний редактор *В. В. Рагозіна*,
заступник головного редактора *О.В. Просіна*,
відповідальний секретар *Н. В. Очеретяна*,
дизайнер *Н. М. Пішунка*

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія КВ № 21388-11188 ПР від 17.06.2015 р.

Підписано до друку 25.08.2015. Формат 84x108/16.

Умовн. друк. арк. 7,14. Тираж 550 прим. Замовлення № .

Адреса редакції:

04060, м. Київ — 60, вул. М. Берлинського, 9.

e-mail: artedu77@gmail.com

Видавець: Колективне підприємство видавництва

«Педагогічна думка» Інституту педагогіки НАПН України

04053, м. Київ, вул. Артема, 52-а, корпус 2. Телефон: (044) 484-30-71

Віддруковано в друкарні ПП «Видавництво «Фенікс»

03067, м. Київ — 67, вул. Шутова, 13-б. Телефон: (044) 501-93-01

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 271 від 07.12.2000 р.

Перша стор. обкладинки:

А. Богомазов.

Іграшки. 1914. Полотно, олія

Четверта стор. обкладинки:

А. Богомазов.

Пилярі. 1925. Полотно, олія